

Сема Марашли

*Тўйдан кейин ҳам
муҳаббат бўлсин*

Ўзувчининг
асарлари
1 МИЛЛИОН
ўқувчига
етиб борган

Кунларнинг бирида ҳузуримга ёш оила — Фарҳод ва Ширин келишди. Айтишларича, бахтсиз эмишлар, бир-бирларини тушунишмасмиш. Аввалига Ширин дардини очиб-сочди:

— Бир пайтлар бир-биримизни телбаларча севардик. Хабарингиз бордир, Фарҳод мен учун тоғларни толқон қилди. Кейин висол насиб бўлди, ғоят бахтли эдик. Бир куни, ўзимиз ҳам билмай қолдик, нимадир бўлдию кечқурун ухлагани ётиб, тонгда кўзимизни очсак, орадан юз йиллар ўтиб кетибди. Кўп қаватли уйнинг ўнинчи қаватида яшар эканмиз. Ҳайрон қолдик, албатта. Майли, биргамиз-ку, муҳими шу, дедик. Буни қарангки, болаларимиз, ота-оналаримиз ва яқинларимиз ҳам биз билан келишган экан.

Ҳеч нарсадан кам-кўстимиз йўқ, ҳатто керагидан ортиғига эгамиз. Фарҳоднинг яхшигина иши бор. Шунча мол-дунёга кўмилган бўлсак-да, бахтли эмасмиз. Бир-биримизни тушуна олмаяпмиз, ҳатто ҳозир севгимиздан ҳам шубҳаланиб қолдик. Балки йўл-йўриқ кўрсатарсиз деган умидда ёнингизга келдик. Илтимос, бизга ёрдам беринг!..

— Хўп, Шириной, қўлимдан келганча сизларга ёрдам беришга, тўғри йўл кўрсатишга ҳаракат қиламан. Демак, ягона кемтигингиз чиқиша олмаслик, шундайми?

— Афсуски, шундай. Биласизми, бундоқ ўтириб дилдан суҳбат қуролмаймиз, гаплашишни бошлашимиз билан жанжаллашиб кетамиз. Кеч-

ки пайт юмшоқ ўриндиқда бир-биримизга совуқ нигоҳларимизни қадаганча ўтирамыз. Мана, муаммоимиз нимадалигини энди сиз ҳам биласиз. Бизга ёрдам беришингизга ишонаман. Ширин суҳбат қуришимиз, бир-биримизга меҳр-муҳаббатли бўлишимиз учун нималар кераклигини, нималар қилишимизни айтасиз, тўғрими?

– Бунинг биргина сири бор, шуни ёдда тутишингиз зарур.

– Қандай сир?

– Буни бир кунда гапириб, тушунтира олмайман. Сизлар билан қадам-бақадам сафарга чиққач, бу сирдан воқиф бўласизлар. Сафар асносида оёғингизга ботаётган тошларни кўрасизлар, ҳар қадамда уларни олиб ташлаб, йўлингизни тозалашга ҳаракат қиламиз. Бунинг учун қирқ ҳафта давомида қирқ кун менинг ёнимга келасизлар. Бу йўлда биргаликда қирқ қадам қўйишимиз керак. Ҳар сафар келганингизда фақатгина битта қадам ташлаймиз.

– Нега қирқ кун ва қирқ қадам? – дея суҳбатга қўшилди Фарҳод.

– Ҳамма нарсанинг «қирқ»и бўлади: чақалоқнинг, онанинг, келиннинг, туғилиш, ўлимнинг... Ибтидо ва интиҳодан ўтадиган қирқ кун ниҳоятда муҳим. Қирқ – машаққатдан халос бўлиш, кўникиш, қийинчиликларни енгиш даврини билдиради. Дунёдаги кўпгина воқеа-ҳодисалар қирқ сони билан боғлиқ. Биз ҳам қирқ кун қирқ қадам ташласак, фойдали бўлади, деб ўйлайман.

– Авваллари ҳеч дарду қайғумиз йўқ эди, жудаям бахтли эдик, – деди Фарҳод. – Бир-биримизни ниҳоятда севардик, энди эса икки бегонага айландик. Севгимизга нима бўлди, билмайман, ўйлаб ўйимга етолмаяпман.

– Меҳр-муҳаббат йўли бўйлаб қадам қўяр экансиз, йўлдаги тиканакларни кўрасизлар ва севгингизга нималар бўлганини ана ўшанда англайсизлар. Ўрни келганда Ширин, гоҳида сен қадам қўйишинг керак бўлади. Бир қадамни Ширин қўйса, бир қадамни сен қўйсанг ҳам илдамлашимиз мумкин, лекин бундай қилмаган маъқул дейман. Чунки бу ҳолатда тамалар пайдо бўлади, бир-бирингизнинг қадамига қарайсиз ва қайси тараф одим отишга қийналса, иккинчи тараф қадам ташлашни қўйиб, қарши томонни кутади. Бунда эса тўхталиш бўлади. Шундай экан, ҳар бир киши ўз одимидан масъул бўлсин, ҳеч ким жуфтнинг қадамларини санамасин.

– Майли, шундай бўла қолсин, – деди Ширин.
– Сиз нима десангиз, розимиз.

– Келишдик, Шириной, аввал сендан бошлаймиз. Сен йигирма беш қадам қўясан, Фарҳод эса ўн беш қадам.

– Ахир бу ҳақсизлик! – дея зорланди Ширин.
– Нега мен кўпроқ қадам қўйишим керак экан? Ҳамма нарса фақат аёллардан кутилади ўзи! Икковимиз ҳам йигирма қадамдан қўйиб, ўртада учрашсак бўлмайдами?

– Бу саволнинг жавобини ҳозир бермайман. Қадам қўйганинг сари бу ишнинг ҳикматини ўзинг кўриб бораверасан. Аввал сендан бошлаймиз.

ШИРИН БИЛАН ЙИГИРМА БЕШ ҚАДАМ

Бир ҳафтадан кейин илк қадамни ташлаш учун Ширин ёнимга келди.

– Шириной, муҳаббат йўлини машаққатга дўндирган тош ва тиканларнинг аксарияти аслида онгдадир. Шунинг учун илк қадам онгни тозалаш бўлади. Хўш, яхшилаб тозалашга тайёрмисан?

– Тайёрман!

– Унда дарҳол бошлаймиз!

БИРИНЧИ ҚАДАМ

Хотин-қизлар ҳуқуқлари ҳақида бари билганларингни унут

– Онгу дунёқарашингни яхшилаб тозалашинг зарур: хотин-қизлар ҳуқуқлари мавзусида нима-ики билсанг, миянгдан ўчириб-сидириб ташлайсан. Ҳатто ғубори ҳам қолмасин.

Ширин ҳайратга тушди, кўзларини катта-катта очганча менга тикилди:

– Нега бундай деяпсиз? Хотин-қизлар ҳуқуқлари жуда ҳам муҳим-ку! Биз аёллар ўз ҳақ-ҳуқуқимизни билмасак, эркаклар бизни эзиб ташлайди.

– Сен феминистга айланибсан-ку, Ширин.

– Йўқ, йўқ, мен феминист эмасман, ҳатто феминизмга қаршиман! Мен фақат хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қиляпман!

– Сен пинҳоний феминистсан, Шириной. Феминистларнинг энг хавфли тури бу. Феминист эканлигини ҳатто ўзинг ҳам билмайсан.

– Икки оғиз сўзимдан қандай қилиб бу фикр-га келдингиз?

– Бунга ишончим комил, чунки мен ҳам собиқ феминистман. Бир пайтлар менга «феминистсан» десалар, қаттиқ жаҳлим чиқар ва буни асло қабул қилмасдим. Ортимга ўгирилиб қараганимда, ўша йилларда қабул қилишдан қанчалик бош тортсам-да, пинҳоний феминист бўлганимни бугун яхши тушунаман.

– Феминист бўлсам, бу унчалик ёмон эмас, менимча. Феминизм эркак ва аёлни тенг ҳуқуқли қилди, бу жуда яхши нарса.

– Эркак ва аёл инсон сифатида тенг, лекин улар ҳақ-ҳуқуқ ва вазифалар жиҳатидан бир хил бўлолмайди. Феминизм ҳуқуқ ва вазифалар жиҳатидан эркаклар билан тенг бўлишни даъво қилади. Аслида фитратингда бўлмаган хусусиятлар ўртасида тенглик яратишга уриниш – бу ноҳақлик ва адолатсизлик. Аёл ва эркак яратилишига кўра фарқлар сабабли тенг бўлолмайди. Феминизм «Қара, арслон гўшт билан озиқланади, сен нега ўт ейсан? Кел, сен ҳам гўшт е, чунки сизлар тенг ҳуқуқлисизлар», дея жайронни мажбуран овга жўнатиб, уни гўшт ейишга мажбурлашдек аянчли ҳолат.

– Лекин биз эркаклар бажарган ҳар бир ишни бажара оламиз-ку?

– Зеро, бугунгача «Сен эркак қилган ҳамма ишни бажара оласан», дея аёлларни ишонтириб, ортиқча ҳаволантириб юборишди. **Лекин қанот билан эмас, ёлгончи мактов билан учганда ерга қулаш ҳам тез содир бўлади.** Аёллар шун-

чалик ҳаволандики, энди эркак билан бир қаторда бўлишни истамай, ундан олдинга ўтмоқчи бўлишяпти. Оилавий ҳаётда ҳам, иш борасида ҳам... Авваллари ҳар бир омадли эркакнинг орқасида бир аёл бўларди, энди эса ҳар омадсиз эркакнинг олдида бир аёл бор.

– Лекин тенглик бўлмаса, эркаклар аёлларни эзмоқчи бўлади-да...

– Афсуски, аксарият аёллар сенинг хавотиринг билан яшайди. Эзилиб қолишдан қўрққан аёл нима қилади? «Ишқилиб, мени эзмоқчи бўлмасин!» дея умрини эри билан курашиб ўтказди. Эзилиш қўрқувининг остида эса бироз аввал айтганимдек «феминизм» дейиладиган «хотин-қизлар ҳуқуқлари ҳақидаги шов-шув» бор. Йиллар давомида матбуот томонидан аёлларга секин-аста сингдирилган, лекин уларни бир зумда заҳарлаган фикрлар: «Аёллар! Ҳақ-ҳуқуқингизни билинг! Сизни эзишларига йўл қўймай!»

– Аёллар ўз ҳақ-ҳуқуқини билишининг қандай зарари бор?

– Ҳозирга келиб эришилган натижаларга қарайлик. Аёллар ўз ҳақ-ҳуқуқини таниб бахтли бўлдими? Йўқ! Аёллар ҳуқуқини эмас, ақлини ишлатсагина бахтли бўлади олади. «Эримга ўзимни эздириб қўймайман!» деган қўрқув билан яшайдиган аёл ҳар доим эри билан олишадди. Алал-оқибат эрнинг хотинини эзишига ҳожат қолмайди. Аёллар ўзини ўзи еб битиради.

– Ҳозир бу сўзларингизни эшитиб, ўйланиб қолдим, афтидан, мен ҳам Фарҳод билан кўп олишаман. Бугунгача бу ҳаракатимни «олишув» деб номламагандим, лекин менга қанчалик ёқмаса-да, бу тўғри сўзга ўхшайди чоғи...

– феминизмнинг зиёни фақат эзилиш қўрқуви билан чекланиб қолмади. Феминизм «озодлик» номи билан аёлларни кўп нарсадан маҳрум этди. Аввало аёлларни эркакка айлантириб, уларни аёллигидан маҳрум қилди. Бахтидан, севинчидан маҳрум, кадр-қийматидан айирди. Аёлни маъсумияти ва эҳтиромга лойиқликдан жудо этди. «Жинсий эркинлик» дея аёлларни эркакларга тортиқ қилди.

– феминизмнинг ютқизиқлари билан бирга ютуқлари ҳам бўлди. Уларни инкор этмайлик.

– Ҳақсан. Феминизм аёлларга «туҳфа» этган нарсалар ҳам бор, албатта. Аёлларга эркакка душман бўлишни, кибр ва уй-рўзгор ишларига душман бўлишни «туҳфа» этди. Феминистларнинг аёлларга берган энг катта зарарларидан бири уйда ўтирадиган аёлни камситиши, уни «оддий аёл» сифатида кўришидир.

Бизнинг асл қадриятларимизда аёл уй ишини қилади, эркак оиланинг моддий эҳтиёжлари учун ишлайди. Авваллари аёллар уй ишларини, бола туғиш, боқиш, тарбиялашни жону дилдан бажарарди. Ҳозир эса эрига хизмат қилишдан лаззат оладиган аёлларнинг ўрнига эрига хизмат қилишни ҳақорат деб биладиган, эрининг хоҳишини огриниб бажарадиган, «Нега ўзи шунни қилмайди?!» дея гудранадиган аёллар кўпайди.

– Мен бундай ютуқларни назарда тутмагандим. Демак, булар ҳам бор экан.

– Сен бу масалани бошдан-оёқ яхшилаб ўйлаб кўр, Широной. Миянгни тозалагин. Албатта, бир ҳафтада тамоман тозалаб улгурасан, демайман. Ҳозирча тозалаш кераклигига ишонишинг ки-фоя. Зеро, бундан кейинги бир неча қадам ҳам бевосита ёхуд билвосита шунга боғлиқ. Бу ҳаф-

тадаги учрашувимизни кичик ҳикоя билан би-тиришни хоҳлайман.

– Жуда соз, ҳикояларни роса яхши кўраман.
– Бир мода ва нар чумчуқ, дарахт шохига кўнганча чуғурлашаётган экан. Шу пайт бир туя келиб, чумчуқлар ўтирган шохни тишлаб, тортқилашга уринибди. Чумчуқлар сал қолибди тушиб кетишига. Нар чумчуқ туяга ғазаб билан бақирибди:

«Пастга тушсам, оёқларингни синдираман!»
Туя ҳайрат билан қари туянинг ёнига борибди ва бўлган воқеани гапириб берибди. Қари туя сўрабди:

«Чумчуқнинг ёнида модаси бормиди?»
«Ҳа, бор эди».

«Ундай бўлса, кўрқиш керак, ҳеч нимага кулоқ солмайди, синдиради! – дебди кекса туя».

– Жуда яхши ва ибратли ҳикоя экан.
– Қиссадан ҳисса шуки, Шириной, сен аёл бўлиб табассум қил, кўзларингни суз, эркагинга жилва қил, унинг хизматини адо этгин, у эса сен учун туянинг оёғини синдирсин! Бўлмаса, туянинг оёғини ўзинг синдиришга мажбур бўласан!
– Қиссадан ҳисса чиқардим, миннатдорман. Кейинги ҳафтада кўришгунча омон бўлинг!

ИККИНЧИ ҚАДАМ

Романтизм ҳақида билганларингни унут

Ширин иккинчи ҳафтада иккинчи қадамни ҳам эътироз билан бошлади.

– Қўйсангиз-чи, бундай деманг энди! Роман-тизм бўлмаса, ҳаётнинг лаззати қоладими?

– Тўғри, романтизм яхши, лекин романтизм оқими туфайли романтика сийқалашиб кетди.

– Бу иккисининг ўртасидаги фарқ нима?

– Романтизм ўн тўққизинчи аср бошларида, рационализмга зид равишда хаёлни устун дея илгари сурган адабий жараён эди ва назму наср таъсирида аёлларнинг кўлига ўтиб, ҳиссиёт кўзғолонига айланди. Чунки романтизм ҳаракат аёлларнинг энг нозик нуқтасидан – юрагидан муҳаббат қуроли билан урди. Феминизмдан кейин оилага романтика орқали иккинчи зарба берилди.

– Ортиқча романтизмнинг қандай зарари бўлиши мумкин?

– Матбуот романтизмнинг асосий тарғиботчи-си бўлиб хизмат қилди. Айниқса, телевизор ихтиро қилинганидан кейин романтизм аёлларнинг муҳаббат ва никоҳдаги бутун ўлчов-мезонлари-ни ўзгартириб юборди. Айтганингдек, романтизм ёмон эмас, романтизмнинг ҳаддан ортиги, бугунимиздаги сийқаси чиқиб, бемазалашгани ва эркакнинг елкасига мажбуран орттирган ва зифалари ёмон. Телевизор кўланкасида хаёлда учиб келган ҳақиқатдан узоқ эркаклар аёлларнинг ақлини адаштирди.

– Бу мулоҳазангизда ҳақлисиз. Сериаллардаги муҳаббатга қараганинг сари, кишининг кўнгли бошқача бўлаверади. Худди Фарҳод билан бир неча аср аввалги муҳаббатимиздек... Ҳозир ундай муҳаббатлар фақат фильмларда бор, шекилли.

– Ана, телевизорнинг зарарини ўзинг ҳам тилга олдинг. Зеро, телевизор – оилавий муҳаббат олдидаги энг катта тўсиқ. Хонанинг тўрини эгаллаб олиб, бутун оила аъзоларининг вақтини ўғирлайди. Муҳаббатнинг энг катта душмани. Жуфтларнинг ўзаро суҳбати ва муҳаббатига тўсинлик қилади. Энг катта ёмонлиги эса сериаллар, фильмлар, ҳатто рекламалари билан одамларга бир томондан феминизм «вакцина»си урар экан, бир тарафдан романтизм дорисини беришяпти. Ҳолбуки, бу икки модда бирлашиб, соғлом фитратни ҳам бузади.

– Нега феминизм билан романтизм чиқишолмайди?

– Феминизм аёлларга «Сен эркак билан тенгсан, аёлдек бўлма, эркакдай бўлгин! Эркин бўлгин, ишлагин ва карьера қилгин, сен энг кучлисан! Эркакларнинг қилган ҳамма ишни бажара оласан!» дейди. Романтизм эса «Ҳаётингда ҳеч қачон тугамайдиган, камаймайдиган улкан муҳаббат бўлади. Севган кишинг сени ўлгунича севади, сени ҳеч хаёлидан чиқармайди. Суҳбатижон, келишган, пулдор ва сенга сюрпризлар қиладиган, тушунган, кибор эркак бўлади», дейди.

Феминизм билан эркакка айланган аёлни эркак қандай қилиб бунчалик севсин, қандай қилиб унга нисбатан кибор бўла олсин?

Юзага келган манзара эса шу: эркакдай аёл ва аёлдай эркак.

– Мен шу ерига қўшилмайман. Романтик эркак аёлсифат эркак дегани эмас. Романтик аёл ҳам эркакшода аёл эмас! Романтик эркак – аёлнинг руҳидан, кўнглидан ҳис қила оладиган, мулоҳазали, кибор эркакдир.

– Широиной, мени яхши тушунмадинг. Табиийки, меъёридаги романтик ҳисларга эга бўлган эркак аёл каби бўлмайди, аксинча ҳақиқий эркак бўлади. Менинг айтмоқчи бўлганим шуки, романтизм шободаси билан келган романтизм эпидемиясида эркакдан кутилаётган хатти-ҳаракатлар кўпроқ аёл фитратига муносибдир.

– Нимани назарда тутяпиз?

– Жуфтини ўйлаб тез-тез кўнғироқ қилиш, сюрпризлар уюштириш, махсус кунларни эслаб совға-туҳфа олиш, шам ёруғида ёлғиз қолиб овқатланиш, ҳаётнинг майда-чуйда жиҳатлари ва бу хатти-ҳаракатлар АЁЛ ТАБИАТИГА мос келади. Лекин сериалларда бу ишлар эркакларга юкланган, бу кунларни эслай олмаган эркакка кўпол, ўйловсиз, бемулоҳаза деган тамғаси урилади, оилаларда махсус кунлар даҳшатли жанжаллар билан ўтказилади.

– Бу ўринда ҳақлисиз. Ўтган йили Фарҳод турмуш қурган кунимизни эсламагани учун қаттиқ хафа бўлдим. Очиқ-ойдин айтаман, мен шундай ўйлайман: эрим турмуш қурган кунимизни эсламаганига кўра, энди мени севмайди, никоҳимизни ҳам қадрламайди.

– Романтизмдан таъсирланиб ўйлаяпсан-да: эрим турмуш қурган йилимизни эслолмагани мени буткул мени севмаслигидан нишона... Қандай алоқаси бор? Ишлар, ташвишлар билан бўлиб эсидан чиққандир. Сен эсла, эслат, таш-

киллаштир, иккингиз қувончли оқшомни бирга ўтказинглар.

– Лекин бу кунларни эслайдиган эркаклар ҳам бор...

– Эслайдиган эркаклар ҳам бор, албатта. Лекин қанча эркак чин кўнгилдан эслайди-ю, нечта эркак хотинининг вовайлоларидан кўрқиб эслайди, бу энди бошқа масала. Сериялдаги эркаклар махсус кунларни унутмайди. Ҳар оқшом экран бошида бир неча соат сериалларга термидиган аёллар ҳақиқат билан хаёлотни ажратолмай-диган ҳолатга келади. Шундоқ ҳам одамзоднинг мияси ҳақиқат билан хаёлотнинг бир хил даражадаги таъсирида юради. Ҳақиқий ҳаёт ва хаёл онгимизда ва онгостида аксарият пайт бир қийёфага бурканиб, бир хил сифатда кўринади. Телевизор сабабли аёллар сериал қаҳрамонларидек эркак билан яшашни истайди. Бундай одам топилмаганидан кейин эрни сериал қаҳрамони-га ўхшатишга ҳаракат қилишади. Оқибати ҳафсаланинг пир бўлиши билан якунланыпти: хонадонларда аёллар бахтсиз, эркаклар хафа...

– Лекин ҳақиқий ҳаётдан тополмаганимиз ёки топиб йўқотган ҳақиқий муҳаббатларни телевизордан томоша қилиш биз аёлларни хурсанд қилади.

– Мутлақо акси, хафа қилади. Фақат телевизорда томоша қилиш инсонга камлик қилади, ҳар бир киши ҳаётида муҳаббат тўқис бўлишини истайди. Ҳатто кекса аёллар ҳам. Ёши етмишга борган, оилали, фарзандлари ва набиралари бўлган аёл «Дунёга яна бир бор келсам, асло турмуш қурмайман, ўйнаш бўлиб яшайман. Ҳаётимда чиройли муҳаббатни кўрмадим. Агар бир им-

коним бўлса эди, ўйнаш бўлардим, муҳаббатда яшардим...» дейишдан тап тортмайди.

Ҳар кеч сериал томоша қилишининг табиий оқибати бу. Рекладаларда жизиллаб қовурилаётган қолбаса, имкони бўлмаганларнинг оғзидан сувини оқизганидек, сериаллардаги муҳаббат ҳам бевосита аёлларнинг қалбларини жароҳатлайди. Ошиқ бўлиб, ишқи тугаганларнинг яраси янгиланади, муҳаббатни ҳис қилмаганлар ҳаётини кемтик ҳис қилади.

– Ҳа, бу жиҳатдан ҳақлисиз.

– Сен мерос масаласи туфайли йиғлаган кишининг муҳаббат ҳикоясини биласанми?

– Йўқ.

– Бир кишини мерос масаласи туфайли чиққан тортишувда қариндошлари бироз уриб-туртибди. Ҳалиги одам шикоят қилмоқчи бўлиб ариза-чининг ёнига борибди. «Қариндош-уруғларим мени урди, уларнинг устидан шикоят қилмоқчиман», дебди. Ариза-чин: «Пешиндан кейин кел, сенга яхшигина даъво аризаси тайёрлайман», дея жавоб қайтарибди. Эркак пешиндан кейин борган экан, ариза-чин ўзи ўйлаб топган ҳодисаларга тўла, бир неча саҳифалик даъво аризасини кўрсатибди: «Даъво аризанг тайёр бўлди, мен ўқийман сен эшитгин, кейин остига имзо қўясан», дебди. Эркак даъво хатини эшитаётиб йиғлай бошлабди.

Ариза-чин ҳайрон қолибди. «Нега йиғлаяпсан?» дея сўрабди. Эркак «Ҳайҳот, менга нималар қилишибди, менинг хабарим йўқ!» деган экан.

Телевизор туфайли аёллар ҳам «Оҳ, биз ҳеч кун кўрмабмиз», деб ўз ҳолларига ачиниб йиғлаб ўтиришади.

– Сериаллар менинг ҳам эътиборимни тортади. Уларнинг ҳаммаси кўшкү қўрғонларда, вилаларда суратга олинади. Сериал тугаганидан кейин ўз уйингга қараб, хафа бўласан. «Нега менинг уйим унақа эмас?» деб ўкинасан. Ҳатто баъзида уй ишларини қилаётиб «Шу сериаллардаги хизматчилардан бири чиқиб келиб уй ишларини қилса, дастурхон тайёрласа, мен чиройли кийиниб келиб стол атрофига ўтирсам», дея ўйлаган пайтларим ҳам бўлган.

– Бу жуда аниқ хулоса. Бу сериал томошабинларни ўзининг оддий ҳаётидан зерикшига бошлайди. Бойликка ҳавас уйғотади. Қолаверса, сериаллар туфайли оилавий хиёнатлар оддий ҳолга айлантириляпти, жинсий эркинлик ва никоҳсиз бола туғишга ташвиқ этиляпти. Шунингдек, томошабинга адоқсиз мунофиқлик ва қутқу ўргатиб бориляпти.

– Бу ҳақида чуқур мулоҳаза қилган сари зарларини янада яққол англайди киши. Менимча, энди телевизор ҳаётимда унча ҳам кўп жойни ишғол қилмайди.

– Бу ҳафтадаги суҳбатимиз ҳам охирлади, Ширин. Сен бир ҳафта давомида романтизмга бўлган иштиёқингни ва телевизорнинг сенга қандай таъсир кўрсатаётганини ўйлагин. Миянгни, ўй-хаёлларингни бу зарарлардан имкони борича тозала, ўчир ва сидириб ташла. Кейинги ҳафта бошқа бир қадам билан давом этамиз.

УЧИНЧИ ҚАДАМ

Аёлдай аёл бўл!

Ширин кулди.

– Нега унақа дейсиз? Эркакка ўхшайманми?

– Йўқ, аёлдай кўринасан, лекин эркакдай муомала қиласан.

– Қанақасига?

– Саволингга кейинроқ жавоб бераман. Аввал сен менинг саволимга жавоб бергин. Сен эрингга нозанингдай жилва қиладиган аёлмисан?

– Йўқ, унақа эмасман, шундай бўлиш керак, деб ҳам ўйламайман.

– Бунинг замирида «Эркаклар билан тенг бўлмоқчи бўлсанг, эркакдай бўлишинг керак, унда аёлдай бўлишимга ҳожат йўқ», деган манتيқ ётган бўлиши мумкинми?

– Йўқ, мен табиатан жиддий аёлман. Жилваю ноз қилмоқчи бўлсам, кулгили туйилади. Расво қиламан ҳаммасини. Филга жилва қил деганларида, учта дўконни бузиб юборган экан.

– Майли-ку, сен фил эмассан. Аллоҳ сени аёл қилиб яратган. «Эркак ва аёл тенг ҳуқуқли!» деган бақир-чақирлар оқибатида сенга ўхшаган кўп аёллар, фитратидаги аёлга хос хусусиятларни бир четга суриб, эркаклар билан тенг бўлиш учун ўзини эркакча тута бошлади. Оқибатда на аёл, на эркак бўла оладиган бир мавжудот пайдо бўлди. Таши аёл, ичи эркак...

Эркак-аёл муносабатлари ҳақида бир семинарда қатнашган эдим, тадбирдан кейин ёнимга бир хоним келди. Ўз мулоҳазаларини мен билан баҳам кўрди. «Аёллар эридан нуқул меҳр-этибор кўришни, унга яқинлашишини кутади. Мен

кутиб ўтирмайман. Қачон эримнинг севгисига эхтиёж сезсам, бориб қучоғига ётаман. Мия-я-яв, мушукчанг келди, севилишни, эркаланишни хоҳлайди, дейман. Эрим суйиб-эркалайди», деди.

– Жуда унчалик ҳам эмас-да, аёлнинг ҳам ўзига яраша гурури, шарафи бор, ахир.

– Гапларинг мени ҳайрон қолдирмади. Мен бу аёлнинг сўзларини жуда кўп жойларда мисол сифатида айтдим. Гапириб бергандан кейин аёлларнинг муносабатини билиш учун жим бўлиб қоламан. Аксарияти: «Во-о-ой, ўзимизни бунчалик ерга урмайлик, миёвлаб ўлмайман ҳам, тиззасига ётмайман ҳам!» дейди. «Эрим билан танишини унутибмиз» китобидаги «Миё-ёв» деган ҳикоямни ўша аёлнинг сўзлари ва аёлларнинг муносабатларидан келиб чиқиб ёзгандим.

Аёлнинг фитратида бўлган жилва, ишва, нозу карашма, айёрлик каби хусусиятлар бугун кўп нарсани билгич аёллар томонидан бетайинлик ва жўн ҳолат сифатида кўрилмоқда. Ҳолбуки, аёл ўзини аёлдай тутмаса, эркак қандай муносабатда бўлишни билмайди ва мувозанатлар бузилади...

– Ҳозир мен аёлдай аёл эмасманми?

– Сенга яна бир савол берай: Фарҳод ҳар оқшом уйга келиб, ўзини аёлдай тутишини хоҳлайсанми?

– Асло истамайман!

– Сен аёлсифат эркак хоҳламаганингдек, эринг ҳам эркакшода аёлни хоҳламасликка ҳаққи бор ва бу табиий ҳол! Бу ерда бўлиши керак бўлган нарса аёлнинг аёлдай бўлишидир. Аёллар ақлидан кўра ҳиссиётларига эътибор бериши ва онг остида яширинган яратилиш сифатларини очикқа чиқариб, фойдаланиши керак.

– Аёлга хос сифатлар деганда қандай хусусиятларни назарда тутяпсиз?

– Аёлнинг заковати эркакникидан кўра бошқача ишлайди. Аёллар миясининг икки тарафида сўзлашув маркази бор, икки мия орасида электр оқими тез ишлайди. Шунинг учун аёлларнинг муомала-муносабат қобилияти кучли бўлади. Лекин надоматлар бўлсинки, бугун аёлларнинг кўпчилиги ақлини ўз бахтсизлиги учун қўллайди.

Миясига сингдириб олган «эркак билан кураш» фикридан бутунлай қутулиб, эри билан бахтли бўлишни урдадай олмаяпти. Аёл аёл бўлишдан қочяпти.

– Аёл бўлишдан қочиш мумкинми?

– Буни сенга кичик бир латифа билан изоҳлайман. Бир маҳкум қамоқхонада касал бўлиб қолибди. Эркакни касалхонага олиб боришибди. Бир оёғини кесишибди, битта оёқ билан қайтибди. Яна бир бор касал бўлиб қолибди, бу сафар қўлини кесишибди, бир қўл билан қайтибди. Эркак яна бир бор касал бўлиб қолган экан, қамоқхона мудирининг жаҳли чиқибди: «Менга қара, диққатим сенда, қамоқхонадан бўлақларга бўлиниб қочаётганингни сезмайди деб ўйлама!»

Аёллар ҳам бўлақ-бўлақ ҳолда аёликдан қочишяпти. Ҳеч ким пайқамайди деб ўйламасинлар.

Ширин жилмайди:

– Четдан қараганда яхшигина сезиладию, биз пайқамаймиз чоғи.

– Аёл ўзини эркакдай тутгани сари эркак билан ҳеч тугамайдиган жангга киришаверади. Эркак қўлидаги кучни йўқотмаслик учун қаршилик кўрсатади. Аёл уни тортиб олиш учун

тиришади. Ва бу аҳволда иккови ҳам бахтсизликка йўлиқади. Ҳолбуки, иккисини ҳам севинтириб, бахтли қиладиган бошқа бир йўл бор. Мисол сифатида сенга Хуррам Султон ҳақида гапирмоқчи эдим.

– Хуррам Султон ҳақида? Ҳукмронликни қўлга олиш учун Қонуний Султон Сулаймонга ҳар қандай истагини бажо қилдирган ва Усмонийлар салтанатининг таназулини бошлаб берган аёлми? Ўшани ўрнатиб қилиб кўрсатмоқчимисиз?

– Усмонийлар салтанатини таназулга учратиш учун бизнинг эмас, тарихчиларнинг масаласи бўла қолсин. Бизга керак бўлган жойи шу – Хуррам аёл сифатида Қонунийни қандай қилиб ўз таъсири остига олди? Истагини қилдириш учун жуфти билан курашдим, унга қарши чиқдим? «Менинг ҳам ҳақ-ҳуқуқим бор!» дея ёқасига ёпишдим ёки бошқа йўлардан фойдаландим? Биз шуларга қараймиз. Мен Хуррам Султондан олиш керак бўлган сабоқлар бор деб ўйлайман.

– Яхши, унда мен ҳам эшитишга тайёрман.
– Хуррам ўн етти ёшида урушда асирга олинад ва Усмонийлар саройига тухфа этилади. Ҳамма Хуррам саройда кўп қололмайди деб ўйлайди. Чунки у бошқа жориялар каби мулоим эмас, баджаҳл ва ғўдайган қиз эди. Юртидан, оиласидан айрилгани учун исён қилади, ҳарамда ҳар куни қандайдир ғавғо бошлайди.

Хуррамнинг қилмишларини эшитган Қонуний уни кўрмоқчи бўлади. Қонуний ўша пайтларда йигирма олти ёшларда эди. Хуррам дардини, исёнини унга айтиб беради. Илк учрашувдаёқ Қонуний уни ёқтиради, ўша ҳафтада

ёқ Хуррам Қонунийнинг кўзга яқин, танланган жориялари орасидан жой олади. Хуррам чиройли эди, лекин саройда шундай чиройли қизлар бор эдики, уларнинг ёнида унинг хусни нурсиз кўринарди. Шундай бўлса-да, Қонунийнинг танланган жорияси бўлди. Ҳамма бундан ҳайратланди. Ҳолбуки, Хуррам хусни билан эмас, ақли билан подшоҳнинг диққатини жалб қилганди. У Қонунийнинг ёнида бошқа бир аёлга айланди. Хуррам ўзини Қонунийга шу қадар севдирдики, ҳамма уни подшоҳни сеҳр қилган дея шубҳаланди. Ҳолбуки, Хуррамнинг сеҳр-жодуга эҳтиёжи йўқ, чунки у сўзлари сеҳрдек таъсири эканини жуда яхши биларди. Зеро, энг чиройли аёл ҳам оғзидан чиқадиган сўзлар билан хунуқлашиши мумкин, энг хунуқ аёл ҳам оғзидан чиққан сўзлар билан жозибатор, чиройли аёлга айланишни урдалайди.

– Жуда қизиқиб кетяпман, Хуррам Қонуний Султон Сулаймонга нималар қилибди?

– Хуррам кийимини, қиёфасини, соч турмагини ҳам эрининг кайфиятига қараб танлаган. Қонунийнинг кайфияти яхши бўлганида, чиройли кийиниб, ороланиб, бир гапириб, бир кулган экан.

Қонуний ташвишли кўринганида, оддий кийиниб, зийнатларсиз кўринар, мулоим муомала қилиб, дона-дона, аниқ ва равон сўзларкан. Қонуний асабий бўлганида ҳеч қайси масалани кўтармасдан, унинг тинчланишини кутаркан. Қонунийнинг ўзига мафтунлигини билгани учун юраги сиқилганида ноз қилар, аразлаб олар, лекин асло ўзидан кетиб, ҳурматсизлик қилмас экан.

Хуррам ҳеч нарсани Қонунийга мажбуран қилдирмас экан. Зеро, мажбуран қилиши мумкин эмасди. Хуррамнинг усауби истақлари боғлиқ расида шошимаслик, вақтга бўлиб, секин-аста эрига тушунтириб, сингдириб бориш бўлган. Бироз вақт ўтгандан кейин Қонуний унинг фикрини эътиборга олар ва ўз фикри сифатида татбиқ қилишни бошлаш экан.

– Сабр талаб қиладиган моҳирона усауб...

– Хуррам эри узоқ жойларга сафарга кетганида севгилари совимасин дея, Қонунийга тинимсиз ишқий мактублар ёзиб юборар экан.

– Ишқий мактубларми? Нималарни ёзар экан, ажабо?

– Хуррамнинг мактубларидан айримларини сен учун олиб кўйдим. Мактублар анчагина узун бўлгани сабабли фақат кириш ва якуний қисмларини ёздим. Хуррамнинг бир мактуби шундай бошланади: «Кўзларимнинг нури, саодатим сармоясини, сирларимдан хабардорим, ғамзада кўнглимнинг ҳаловати, ярадор руҳим ишқининг малҳами, кўнгли тахтимнинг абадий Султони...»

Бошқа бир мактубида Қонунийга шундай хитоб қилади: «Менинг давлатим, менинг Султони...»

Бошқа бир мактубида эса: «Менинг Юсуф юзми, ширинсўз Султони. Аммоҳдан тезроқ юзингизни кўрсатишини сўраб ёвдорятман!.. Агар денгизлар сиёҳдон, дарахлар қалам бўлса ҳам, бу айриликнинг изтиробини ифодадай олмайдди. Кимки айриликнинг изтиробини билмоқчи бўлса, «Юсуф» сурасини ўқисин.

Юзимни ерга босиб, саодат саждагоҳи бўлган хоки пойингизни ўпганимдан кейин...

...Фарҳод ва Мажнундан багтар шайдо қулингиздан ҳол-аҳвол сўрасангиз, қанча замоналардир Султонимдан айри бўлбул каби оху фарёдими тинмас, хижронингиздан шундай ҳолдаманки, Аммоҳга кофир бўлган бандаларга ҳам раво кўрмасман!

– Жуда ажойиб ёзибди, ростдан ҳам.

– Бу мактублар билан Хуррам Қонунийнинг ишқини мудом янги ва оҳорай тутарди. Қонуний ҳам унга шеърлар ёзарди.

*Ишқ билан сарсоню саргардонлик аро овораман,
Чорасиз дардга йўлшқўдим, оҳ, мен бечораман!*

Дунёни титратган подшоҳни бир аёл не ҳолларга солибди!

– Буюк муҳаббат экан чиндан ҳам! Неча йил давом этган?

– Хуррам эллик олти ёшида вафот этади, қирқ йилга яқин пайт бирга бўлсалар-да, бу давр ичида Қонунийнинг энг севимли аёли бўлишни ундадайди, хоҳлаганини Қонунийга қилдира олади.

– Бу билан демоқчиликки, эркак билан курашиб, беъмалшиб ҳеч нарсасга эришиб бўлмайди.

– Худди шундай! Аёл эркакдай бўлганида, аёл-эркакнинг баробарлигида завқ қолмайди. Аёл ва эркак бир-бирига қарама-қарши бўлгани учун бир-бирини жабб этади. Бир-бирига ўхшай бошладимми, бахтсизликка йўлиқди.

– Бу ҳафта Хуррамнинг усаубларини унутмасликка ҳаракат қиламан ва аёл бўлишга ҳаракат қиламан.

Журфининги хурмат қил

– Эркак ҳам аёлга хурмат кўрсатиши керак, – дея Ширин яна эътироз билдирди.

– Ҳали йўнинг бошидамиз. Тенг хужумчилик даввойингиэ давом этипти, биламан. Эркиннинг хурматга, аёнинг эса меҳрга эҳтиёж катта. Ҳақнингдан келган сифатлар ва масъулиятлар жиҳатидан оила бошлиғи эркак бўлиши зарур. Аёл эркакдан бир қадам орқада бўлиши керак.

– Нега бири иккинчисидан устунроқ мавқеда бўлиши керак, буни тушунмайман.

– Хужумлар тенглигидан жанжал чиқади, деган эди Жаноб Шаҳобиддин. Оилаларда жуда кўп жанжал ва тортишувлар икки томоннинг ўз айтганини қилдиришга уринишидан бошланади. Ҳолбуки, бир киши охирги сўзни айтиши керакки, жанжал чўзимасин. Оилада бир киши раис, бошлик, раҳбар, етакчи – қайси сифатни кўмасанг кўла – бошқарувчи бўлиши керак!

– Бир киши аниқ бошлик бўлиши керак, де-моқчисиз-да?

– Худди шундай. Ҳар муассасанинг бир муддир, ҳар шаҳарнинг бир раҳбари бор. Оила ҳам давлатнинг энг кичик жамиятидир. Бир ҳокимликнинг икки бошлиғи бўлмаганидек, икки раҳбарли оила ҳам бўлмайди.

«Битта ёмон раҳбар иккита яхши раҳбардан афзалдир», деган экан Наполеон. Ота-боболаримиз ҳам «хўрози кўп қишлоқнинг тонги кеч отади», «икки кўмондон кемани чўктиради» деган мақомлар билан бошлиқнинг кўп бўлишидан ке-

либ чиқадиган зарарларга эътибор қаратишган. Бир инглиз мақолида эса шундай дейилади: «Ошпаз кўп бўлган жойда шўрва яхши пипмайди».

Мантқиқ ва заковати, кучи ва қарор қабул қилиш механизлари яхшироқ бўлгани учун етакчиликка эркаклар муносиброқ. Аёл эрини оила раҳбари сифатида қалбдан қабул қилиши, унга хурмат ва эҳтиромда бўлиши даркор.

– Тўғриси айтман, буни қабул қилиш менга машаққат туғдиради. Мен оилада тенглик та-рафдориман.

– Буни эсингдан чиқар, чунки эркак ва аёл муносабатларида тенглик бўлиши имконсиз. Аёллар ҳислари билан ҳаракат қилгани сабабли тенг хужумчиликни таъминлай олишмайди. Шунинг учун аёл эркакдан ё бир қадам олдинда, ё бир қадам орқададир. Аёл эркакдан бир қадам олдинда бўлса, эркакка ҳукмини ўтказадди, лекин бу билан бахтга эришолмайди. Чунки аёл эркакнинг оилани асраб-авайлаб, кўлаб-қувватлашини, уни ҳар доим кучли кўришни ис-тайди. Эркак аёлниг кўзига ожиз ва кўрқоқ кўринишни бошлаши биланок турмушда турли муаммолар чиқа бошлайди.

– Баъзи уйларда аёлниг айтгани бўлади, лекин эр-хотин ғоят бахтли кўринишади.

– Ташқаридан кўринганга адланиб қолма. Чунки ҳукмини ўтказадиган аёл билан яшайдиган эркак ўзини қафаста камалгандай ҳис қилади. «Айтганим айтган, деганим деган» қабилида иш тутадиган аёллар учун «хужуматдай аёл» деган ўхшатма бор. Агар аёл хужуматдай бўлса, эри албатта зиндонда! Ёки эр зиндондан қочиб учун режа тузаётган бўлади.

– Тенглик бўлмаса, менинг эмас, Фарҳоднинг устун бўлиши адолатлироқ кўринар экан. Сиз билан суҳбатлашгач, тушунишманки, биз ҳарбий хизматга борсин, Ваганни Ҳимоя қилсин, курашсин, ўзини, уйини кўлаб-қувватласин дейдиган эркакларнинг уйда бир поғона пастда бўлиши унчалик тўғри эмас экан...

– Жуда ўринли масалани айтиб ўтдинг. Гап ҳарбий хизматга келганида биз аёллар эркаклардан ортда қоламиз. Лекин ҳеч бир феминист чикиб: «Нима бўлади? Биз нега эркаклардан ортда қолапмиз? Биз ҳам ҳарбий хизматга боламиз, биз ҳам ўлимга тайёрмиз!» демайди. Ваган Ҳимоясида арслон бўлишини хоҳлаганимиз эркакнинг уйда кўзичоққа айланишини кўтишимиз ажабга сиймайди.

– Ҳақсиз. Менимча, биз аёлларга оғир ботадиган нарсаси – эркакдан бир қадам ортда бўлиш.

– Пайғамбаримиз солалмоҳу алайҳи васаллам севимли қизлари Фотимани никоҳлаётганларида шундай ўғит берган эканлар: «Қизим, сен эрингга чўри бўлгинки, эринг сенга кула бўлсин!» Ҳозирги аёллар ўзлари чўри бўлмай туриб, эрларнинг кулга айланишини хоҳлайди.

Бу ҳафтага шу суҳбатимиз етарли деб ўйлайман. Бу гапларимни қабул қилишинг ва ҳазм қилишинг биров вақт олади. Ушбу масалани кичик бир латифа билан тутатмоқчиман: бир оға ўғилларини олиб, масжидга борибди. Жамоат намозини адо этаётганларида, имом энг олдинги сафга ўтгани учун ўғилларнинг асаби таранглашибди. Намоздан кейин имомнинг изидан тушибди, кимсасиз бир кўчага кирганида ёқасидан олишибди:

– Сен ким бўлибсанки, оға отамиздан ҳам олданда турасан? – дея имомни калтакалашибди.

Эртаси кўни имом оғанинг ёнига борибди: – Ўғилларинг нега оға отамизнинг олдида турдинг, деб жанжал қилибди. Намозда имом ҳам мадан олдинда туриши керак-ку!

Оға биров ўйлаган бўлиб: – Имом домла, тўғри айтасиз, лекин ўғилларим ҳам ҳақ. Чунки сиз жуда олдинда турасиз-да, – деган экан.

Бу ҳикоядан кейин имомнинг орқасида туришни хоҳламаган оғалар масжидга бормасин, эридан бир қадам орқада қолишни истамаган қизлар эрга тегмасин, дейман.

БЕШИНЧИ ҚАДАМ

Эринг сен учун ҳар доим биринчи ўринда бўлсин

– Ўтган ҳафтадаги қадам билан бир хил эмасми бу айтганингиз?

– Бир-бири билан боғлиқдек кўринади, лекин фарқли масалалар. Эркак хотиннинг кўзиди ҳаммадан севимлироқ, ҳатто ўз боласидан ҳам кадрлироқ бўлишни хоҳлайди. Аёлини ўз боласидан қизғанадиган эркаклар ҳам бор.

– Ҳазиллашпсизми?

– Йўқ, жиддий гапиряпман. Аёл она бўлганидан кейин ўзини ҳаддан ортқ оналикка бағишлайди. Баъзи аёллар оналик билан ўзини йўқотади, десак ҳам бўлади. Аёлнинг бутун ҳаётини боласи эглаб олади: бола еди-емади, йиғлади-кулади, жим бўлди-гапирди, ухлади-ухламади, йиқилди, иссиғи чиқди, аксирди, йўтади,

Энди эрини эр сифатида қорни дам бўлди... отаси сифатида эслайдиган эмас, боласининг отаси сифатида эслайдиган бўлади.

— Унда Фарход ҳам мени болаларимиздан қизғанаётгандир. Болалар тўдақлигида бу айтганларингизни мен ҳам қилганман. Болалар туғилганидан олдин унчалик жанжаллашмасдик, ҳаммаси тўнғичимиз туғилганидан кейин бошланди.

— Мутлақо тўғри! Чунки бола туғилганича аёнинг бутун эътибори эрига қаратилди. Лекин фарзанди бўлгач, эрини иккинчи ўринга қўяди ва бутун севгисини боласига беради. Қанийди фақат шу билан чекланиб, четгараваниб қолса! Эри ҳам камиди у каби бола билан шуғулланишни хоҳайди. Эри болага у кутганидек эътибор қаратолмаса, уни лоқайдликда, яхши ота бўлолмаганликда айблайди. Ана шунда эркак нима қилгани билмай қолади. Уйда иккинчи даражали одамга айланкиш оғир ботлади ва жонидан ортиқ кўрган фарзандига ҳасад қила бошлайди. Ўзини бу аҳволга солгани учун аёлидан жаҳли чиқади. Шу тариқа эр-хотиннинг ораси бўзла бошлайди. Бундай ҳолатда аёл ўзини боласига янада кўпроқ бағишлайди.

— Буларни мен ҳам бошимдан ўтказдим, лекин ўшанда хатоларимни билмасдим.

— Балзан аёлнинг оиласи ҳам монелик қилди. Айрим аёллар турмуш кўрса-да, ота уйдан айрилмайди. Онаси пиширган овқатлардан егиси келади. Ишқилиб, нимадир қилиб ҳафтанинг ярмини онасининг ёнида ўтказилади. Ўзи болаларга онаси келади, синглиси келади, уй ишларига ёрдам беради. Қизлар турмуш кўргунча онаси билан келишмай юрадию, эрга тегиб

бирдангина онаси қадрли бўлиб қолади. Аёл ўз оиласи билан шунчалик оғиз-бурун ўпишади-ки, тўёки одамлар «ўтириб қолди» демасинлар дея эрга теккандек. Бу ҳолатда эркак овозини чиқармаса ҳам, кўнглига қаттиқ олади. Иккинчи ўринга тушиш абабатга унга ёқмайди.

— Бу айтганларингиз бошдан-оёқ ҳасад. Эркак хотинини оиласидан ҳам қизғанадимми ахир?..

— Аёл ота уйига бориб келиш мувозанатини тўғриламаса, эрига тинимсиз ўз оиласидан гапирса, уларни эрига ўрناق қилиб кўрсатса, ўз эри билан оиласини таққосласа, эркак қизғанчиқлик қилади, хотинини оиласи билан кўришни хоҳламайди, нимадир қилиб йўлга ров бўлади.

— Фарход оилам билан кўришиш борасида менга тўсиқ бўлмади, лекин оналарникига боргани унча хоҳламайди. Оналарникига борганимда ҳар доим ҳам менга ҳамроҳ бўлмайди.

— Ҳа, яна буниси ҳам бор. Аёл ўзининг боргани етмагандай, ҳар доим эрини ҳам олиб боришга ҳаракат қилади. Эркак хоҳламаса, онасини яхши кўрмаслигини айтиб норози бўлади. Ҳолбуки, эркакларнинг аксари қайната-қайна-насини яхши кўради, лекин уйларига боришни хоҳламайди. Аёллар эса қайнатасини яхши кўрадию, қайнаналаридан ғашланади, лекин уйларига кўп боришади.

— Бу катта ноҳақлик эмасми сизнингча?

— Йўқ, ундай эмас. Чунки эркаклар туғилиб-ўсган ва ўрганган жойи бўлгани учун ўз оналари уйда хотиржам бўлади. Эркак онасининг уйда спорт кийимини кияди, ётади, ўтиради, хоҳлаганини ейди, болалик пайтларидагидек

ди. Ҳо бўлди, қайнананинг уйида куёв сифатида яхши кўрса ҳам, уйда меҳмон қилишга урингани сари эркак беҳаловат бўлаверади.

— Шу ерда бир тўхтанг-да. Бу ношукрлик билан борганимизда уни меҳмон қилиш учун атрофида парвона бўладилар, лекин фарҳод ҳам севинмайди. Қачон онамларникига борайлик десам, чарчаганман дейди. Ўзининг она-арийди!

— Бироз оқдин айтган сабаблар туфайли шундай қилади. Оғир иш кунидан кейин қайнанаси ерда дам оломайди, лекин онасиникига боришни хоҳайди. Чунки у бу меҳр масаласи эмас, ҳаловат масаласидир. Масалан, бунинг акси ҳам бўлиши мумкин. Ин-жик, жанжалкаш онаси ва унга онадай муомала қиладиган қайнанаси бўлса, эркак онасининг ўрнига қайнанасиникига боришни афзал кўрар. Лекин истисно ҳолатларда бўлади ва юқорида айтиб ўтганим қойдани бузмайди: куёвларнинг тўқсон фоизи қайнанаси меҳмон қилиш учун ногуриб-елгани сари ноқулай аҳволга тушади ва хотиннинг ота уйига боришни унчалик ҳам хоҳламайди.

— Майли. Дейлик, мен бу сабоқни англадим. Онаминикига бораётганда уни мажбурламайман. Лекин худди шу мулоҳазани ундан ҳам истайман. У ҳам онасиникига бир ўзи кетсин унда!

– Яна олди-бердига тақаяпсан. Мен қадам кўйсам у ҳам кўйсин, кўймаса мен ҳам юрмайман деяпсан. Бу сўзларинг билан эркак фритратини ва дунёқарашини писанд қилмаяпсан. Эркаклар оналарининг уйига хотинларисиз бормайди. Бунинг сабаблари кўп. Биринчидан, эркак неча ёшда бўлишидан қатъи назар, унга ҳалиям ёш боладай қарайдиган оиласига «Мен энди катта одамман, менинг ҳам ўз оилам бор, бунни қабул қилинглар!» демоқчи бўлади.

Иккинчидан, ўзи борганида оиласи олдида хижолат чекади, гапига қулоқ тутиб, хотинини ўзи билан бирга олиб келолмаган ожиз эркак бўлиб кўринишни истамайди. Чунки бизнинг урф-одатларимизда қайнана-келин муносабатлари диққат марказда бўлади. Эркак онасининг уйига бир ўзи борса, бундан бир маъно изланади. Камда келин уларга аччиқ қилган, кўришни хоҳламагани учун келмагандек тушунилади.

– Унда мен эримнинг ота-онасиникига ҳар доим у билан бирга боришим керак, у эса мен билан онамникига бормаса ҳам бўлади, деган ўйни миямга сингдиришим керак, шундайми?

– Абатга, эркак хотинининг ота уйига бормаса ҳам бўлади, демоқчи эмасман, вақти-вақти билан аёлининг ота уйига ҳам бирга бориши керак. Лекин аёл эрини ҳар доим онасиникига боришга мажбурламасин, шу сабаб билан ширин турмушига заҳар кўшмасин. Бу борада қиёслашнинг ҳожати йўқ. Чунки айтганимдай, ҳаётимизда урф-одатларнинг ҳам ўзига хос ўрни бор. Ўзаро борди-келдиларни ҳам эрнинг асабига тегадиган даражада қилмаслик керак.

– Мен эркакларни бундай деб ўйламасдим, жуда ҳам қизғанчиқ экан улар.

– Йў-ў-ўқ! Хотин, бу ишинг яхши эмас! Ҳам-ма нарсани иккита кўрсанг ҳам бўлади, лекин эрингни битта кўришинг керак, – деган экан Насриддин.

ОЛТИНЧИ ҚАДАМ

Эрингни ўз тарозинг билан ўлчама

– Қанақасига?

– Аёллар ва эркаклар бир-бирига ўхшаммаган ҳолатда яратилгани учун ҳаёт бозорида кўлмай-диган ўлчов бирликлари ҳам фарқлидир. Аёллар тарозисида ўлчов бирлиги ҳис-туйғу, эркаклар мезонида ўлчов бирлиги мантиқдир.

– Унда бир-бирларини яхши тушунишлари учун аёл мантиқ, эркак эса ҳис ўлчовини ишга солиши керакми?

– Ҳа! Икки томон бир-бирини ўз тарозисида ўлчаса, янглишади ва ноҳақликка учрадим, деб хафа бўлади. Фақат қарши томоннинг тарозисига кўра ўлчов олинса, ҳақиқатга яқин мезонга борилади. Қарши томоннинг тарозисини кўлмаш учун эса уни яхши таниб, билиб, ўлчов бирликлари ҳақида маълумотга эга бўлиш зарур. Бунинг учун эса аёл ва эркакнинг фитратигаги фарқларини билиш керак.

– Фарқлари шунақа кўтми?

– Анча-мунча! Физиологик ва психологик фарқларни санаб адо этиш мушқул. Соч терисидан тортиб тана ҳарорати, юракнинг уриш тезлиги ҳам бир-биридан фарқли. Буларнинг ҳам-масини билиш шарт эмас. Мен сентга керакми бўлган бир неча маълумотни бераман.

– Жуда ҳам кизикиб колдим. Тезроқ изланиб,

барча фарқларни ўрганаман.
– Ўзинг биласан, кизикаётган бўлсанг, ўрганганинг яхши. Аёл ва эркак орасида энг асосий фарқ бош миёда бўлади. Бош миё икки қисмдан иборат: ўнг ва чап миё. Ўнг томон ҳислар билан боғлиқ. Ҳис қиладиган, ўйлайдиган қисм бош миёнинг ўнг томони ҳисобланади. Чап миё эса ақл, мантқиқ, рақам ва одатларнинг томони. Сўнгги изланиш ва талқиқотлар шуни кўрсатадики, аёлларнинг саксон фоизи бош миёсининг ўнг тарафини, эркаклар эса саксон фоиз ҳолатда чап томонини ишлатар экан.

– Хайрият, бу ерда ақалли рақамларда тенглик бор экан.

– Ҳа, қарама-қаршиликда тенглик бор. Бир-бирига кўшса, бутун бўлади.

– Мен ҳалиям тенглик деб тутиб олдим, кўй-вормайтман-а?

– Кўявер, секин-аста қутуласан. Бир неча йил ишониб келган, ҳимоя қилган фикрингни бирданига улоқтириб ташлай олмайсан. Энди яна бир неча фарқларни билиб олайлик, бошқа фарқларни ўрни келганда айтиб бераман.

– Мен эшитишга тайёрман!

– Аёл ва эркак ўртасидаги фарқлар жуда кичкина кўрингани билан муҳим бўлиши мумкин. Масалан, эркакларда метаболизм тезроқ ишлайди. Шунинг учун эркаклар аёллардан кўра кўпроқ овқатланишди, аёлларга қараганда ортиқча вазндан камроқ азият чекишди. Саксон кило вазнли эркак шу вазндаги аёлдан озғин кўринади. Шундай экан, аёл эри еганининг ярмини еса кифоя. У билан тенг овқатланадиган бўлсанг, икки барабар вазн орттирасан.

– Буни билиб олганим яхши бўлди. Ҳар доим қарайман, фарҳод мендан кўп ейди, лекин ҳеч семирмайди, мен эса кам есам ҳам семираман.

– Яна бир фарқ эса эркакларнинг мушаклари билан боғлиқ. Эркаклар танасидаги мушаклар аёлларникидан икки баробар орттиқ. Шунинг учун ҳам эркаклар жисмоний жиҳатидан аёллардан кучли бўлади. Бу маълумотлар сенга нима учун керак бўлади? Эрингнинг жаҳли чиқаётганида баттар асабига тегма. Сукут сақлава айтмоқчи бўлган гапларингни эринг тинчлава ҳаракат қил. Эркаклар ғазабланганда жисмоний куч ишлатишади, аёллар эса бундай пайтда тинчини ишга солади. Аёллар тиллари билан отадиган ўқларига эҳтиёт бўлишлари керак. Зеро, тил жароҳатининг тузалиши биров қийин бўлади.

– Ҳа, ўзи эрим қизишган пайтларда мен ҳам бақирсам, фарҳод баттар ғазабланади. Бавъзан эшикни қаттиқ тепиб чиқиб кетади, тинчланмагунча уйга келмайди.

– Жаҳли чиққанида сenga куч ишлатмасликдан кўрққани учун уйдан чиқиб кетар бақки? Бу жуда яхши услуб. Яна бир фарқ – кўринмас кучларда. Аёллар дунёсининг ўлчови ҳислар, эркаклар дунёсининг мезони куч-қудрат ҳисобланади. Аёллар ҳис-туйғулари билан мақтанса, эркаклар кучлари, ишлари, эришган муваффақиятлари, пуллари ёхуд машиналари билан мақтанади. Ҳис-туйғу эркак дунёсида муҳим саналмайди. Ҳаттоки эркаклар ҳисларини куч-қувватдан айрилишдан кўрқиб, ҳар доим ҳам ошкор қилавермайди.

– Жуда тўғри айтдингиз! Ўғлим ҳам ҳали кич

кина бўлса-да, ўйиндаги муваффақиятни мактанани. Қуввати, кучи билан мактанани. Хар доим «Ойи, мен сизни ҳимоя қиламан, кўрқсангиз менга айтинг», деб туради.

– Эркакларнинг фитратига бу нарсаси бор. Қолаверса, биз кичиклигидан улардаги бу ҳуссиятни кўлаб-қувватлаймиз. Ўғилларимизни овқатлантираётганимизда «Есанг кучли бўлсанг, деймиз. Қизларга эса «Емасанг катта бўлмайсан, бўйинг ўсмайди, калта бўлиб қоласан», деб жисмоний гўзаллигига эътибор қаратамиз.

– Қаранг, буни ҳеч ўйлаб кўрмаган эканман. Ҳақиқатан, қизимни овқатлантираётганимда шундай деганимни эслайман. Ўғлимга ҳам «Егин, кучли бўл, ка-а-аттакон эркак бўл», деб едираман.

– Эркак учун куч-қувват жуда ҳам муҳим. Шунинг учун ҳам эркаклар куч-қувват ҳақида аёл томонидан бўладиган танқид ва мазахлардан дан жаҳлланади, эътироф ва илтифотлардан мамнун бўлади. Қандай иш билан шуғулланиши, кўп-оз пул топиши, қандай мавқеда ишлашидан қатъи назар, раҳбарми ёхуд фаррошми, эркак аёлининг назарида унинг қаҳрамони бўлишни хоҳлайди. Аёл эрига қаҳрамонга муомага қилгандек муомага қилса, эркак ҳам унга маликага қарагандек қарайди.

Бу ҳафталик суҳбатимиз ниҳоясига етди.

ти билан
иктанади,
ан, кўрқ-

бор. Қо-
бу хусу-
римизни
бўласан!
ўлолмайс-
сан», деб
миз.
эканман.
ганимда
мга ҳам
бўла», деб

муҳим.
Ҳақида
азахлар-
отлардан
ланиши,
лашидан
и, эркак
бўлишни
ава қил-
аликага
ди.

«Тўйдан кейин ҳам муҳаббат бўлса»

ЕТТИНЧИ ҚАДАМ

Эрингга сўзлаётганингда элакдан фойдалан

– Тарозидан кейин элакка келдик, қани, да-
вом этаверайлик-чи. Ишқилиб эркаклар учун

ҳам қандайдир асбоб-ускуналар қолгандир.
– Нима бўлди, Ширин, мавзу сенга маъқул

келмадимми?

– Нега фақат биз аёллар бир нималар қилиши-
миз керак? Шунга ҳалиям тушунмайман-да.

– Эркаклар қилиши керак бўлган ишларни
фарҳод билан гаплашамиз. Бунга аввал ҳам айт-
гандим. Сен эса ўзинг кўйдиган қадамларга қа-
тибор беришинг керак. Унинг қадамларига қа-
рама. Энди мақсадга кўча қолайлик. Аёл эри
билан гаплашётганида элак ишлатиши дар-
кор. Ҳаёлига келган ҳар қандай нарсани, оғзига
келганини гапириб юрмасин. Сўзлашдан олдин
сўзларини элакдан ўтказиб, фадир-будирларини
четга суриб, ундан кейин гапирсин.

– Ҳўш, кўрайлик-чи, нималарни элакдан ўт-
казар эканмиз.

– Аёл ҳамма нарсадан олдин гапириш оҳан-
гини элакдан ўтказсин. Баланд овозда, бақир-
чақир қилиб гаплашмаслиги керак. Эркаклар
ёқтирмайдиган, ҳатто нафратланадиган ҳолат
аёл кишининг баланд овозда бақир-чақир қили-
лашириши. Унга болалиги ва онасини эслатган
учун баланд овозда гапираётган хотини ўзи
боладай муомала қилаётгандек туйилади.

– Фарҳод ҳам овозим баланд чиқилишини ёқти-
майди. Менга «Овоз оҳанглигини кўтарма!» дей-
– Иккинчидан, айбашларни элакдан ўтк-

– Хави эванадиган күй нарса бор, шекилми?
– Түртүнчидан, пичинг-кесатикаринингнн хам
эвакдан үтказ. Коса тагидан нимкоса биван га-
пирма! Эркакар аник-тиникакни хуш кўради.
Эрингта пичинг кивиб фойда кўрмайсан. Хатто
кўйдан кевадиган иш бўаса хам, эринг кеса-
тигингдан жаҳай чикиб, ўша ишни кивмасдиги
мумкин. Эркакар нолимасдан, айбамасдан
очик ва аник тарзда ёрдам сўраганида ёр-
дам беришди. Эркакар ёрдам беришни яхши
кўришди. Уарга мухтожлик сезиш эркакарга
хуш ёқди. Фақат аёв ёрдам сўрашни биваса, бас.
– Майи, пичинг, нолиш, шикот, танкид ва
айбовларни эвакка солдик. Тўғриси, кизикяп-
ман, эванадиган яна нима қолди?

– Яна бир нарса нар бор. Аёв эрини асоо мазох
кивмасдиги зарур.

– Эркакар хам хотинини мазох кивмасдиги керак.
– Тўғри айтасан. Масхара-мазакар кишини
ранжидан кивади. Эркакар масхара кивинганида
ўқ еган арсондай бўвади. Эркакар хамма нарса-

ни унутуши мумкин, лекин хотинининг масха-

ра кивганини хеч қачон унутмайди. Канчалик
жаҳайинг чикса хам, хеч қачон мазох кивма, ки-

зим. У сени мазох кивган бўаса хам, сен кив-

ма. Душманга ўзининг кўрови биван ўқ ўзиш
мумкин, лекин у сенинг душманинг эмас, умр
йўлдошинг, турмуш ўртоғинг. Унинг хатосига
ундан кўра каттароқ хато биван жавоб берма!

Айникса, оивасининг ёнида, болаваринингнн
кўз овдидан эрининг камситма.

– Бир дугона нар эрита «Мен оивадиги хайвон-
ларга қарагандек сента эртибор бермайман»,
дебди. Эри ўша кўндан бери унга совуқ муомава
кивармиш...

Аёв эрини айбашини мумкин эмас. Эркакар айб-
ланганда ўзини қадри ерга урилагандай хис ки-
лади, шу боис бундай пайтда халдан ташқари
жаҳадор ва тасвирчан бўлишди.

– Фарҳодга бирор хатосини айтсам, дарҳов
ковофини совиб олади.

– Эркакар танкидни кўч-қувватига хужум ки-
вингандек қабул кивади. Хотини томонидан
тинимсиз танкидларга йўликкан эркакар бир
муддатдан кейин ўзини қадрсиз деб ўйлаб, хоти-
нидан узоклаша бошвади. Ўзини эртироф этиб,
ёқтирган бетона аёлга ивакишиши хеч гап эмас.

– Жуда нозик масава, дейсиз-да.

– Худди шундай! Учинчидан, дардваринингнн
эвакдан үтказ. Аёв эрита дарду ташвишни ха-

деб сездирмасдиги керак. Базини аёв нар эри-
дан мактов олиш ўчун кўн бўйини мавар биван
шўгуланганини, канчалик қаттиқ чарчагани-
ни, хонадонини ўчун нақадар фидойивлик кивает-
ганини кўнгила икки-ўч маротаба такрорвади.

Аёв эртироф ва мактов кўтади, эрининг қовоғи
совинади, юраги сиқивади. Аёв нар шунчалик
«сухбат», «тўғрун» деб ўйлаган базини мавзу нар эр-

какар томонидан шикот деб тушунинади.

Шунинг ўчун хам аёв эркакар канчалик қат-
тиқ чарчаганини сўзлаш февдидан воз кечи-

син.

Айникса, болаварингдан отасига шикот кив-

ма. Болаварга таавлуқли муаммоварни шикот
кивгандай эмас, ёрдам ва фикр олиш ўчун гапи-
раётгандек сўза.

- Жуда каттик гапирибди. Эр-хотин бир-бири ни ранжитиб хеч каярга боромайди. Эрнингни иши, унинг мувафакиятсизлигини дастак ки- либ оиб масхарама. Мувафакият булган хам учун унга босим улган, эркакар шунок хам мувафакият булган, нимаваргадир эришиш, туа топиш учун кут уринишди. Узарига узари босим улгангадир. Бунинг устига хотиннинг эркакарни факат азабанишига сабаб булади.

- Булти, эакни ишатаман, бакирмасдан, бюрмасдан, танкид кимасдан, айбамасдан, пичинг кимасдан, дардимни дoston кимасдан гапираман. Лекин сабрим чексиз эмас-да. Мен- га нисбатан хатовари булганда, юрагим сики- ганида бунга уни кандай айтман?

- Сукут биван айтасан. Лекин ковофингни оиб эмас. Юрагинг сикилганни жуда чирой- ли юз ифодаси биван курсатасан. Хар хив юз ифодаси бор. Ковофингни осма, аравама, ле- кин маьос ултир, кам гапирин. «Авнинг сукути кулокни коматга келтиришди хайкириктир», деган гапни бир фиьмдан эзиб олгандим. Эр- какар авварнинг кут гапиршидан кура ави- да уварнинг сукутидан кутрок безовта булади. Юзингга нозиккина кивиб «ранжидим» деган ифодани кундирасан. Маьосгина термишиш эрининг хатосини тушуниши ва тушмаймон булгангадир.

- Бу гапварингизга ама киванш жуда хам кийин. Индама, жим бул деспиз, устига-устак, назокат биван сукут сака, деспиз. Ав сукут кивса-да, назокатини улнутмасинги керакми? - Сукут хам назокатни булганни маькув. Сукут-

нинг турвари кут. Жим булган: «Авох жазонинг берсин, уанб кетмайсанми? Бунинг авамини сендан чикармасамми хай? Узингни ким деб уйлавапсан?» деганга улхаш хакоратлар елдире- этан булганг мумкин. Шунинг учун юз ифо- даси сувардан хам кимматгадир. Колагни терми- лиш, караш, турпиш, овоз оханги ва хатти-хара- катларгадир.

- Сизни тингар эканман, шуварни уйлаб қолдим: кут ховарда нимавар кивганмизни сезмаймиз. Масаван, карашваримиз биван кут нарсаварни гапириб куйиб, кейин «Мен унга нима дедим?» деб узимизни оклашга уринамиз.

- Аввар ойна каршисида ултир чиройи бу- лиш учун улказган вақтининг ярмини «Ажабо, карашварим биван нимаварни демоьчи булуп- ман, табассумим чиройимми?» деб синаб кура- вар, улханда янада чиройи куриниши улдарар эди. Одамзод Авох вратган юзини, кунини уз- гартириши мумкин эмас, лекин карашини, ку- лишини улзартира олади.

- Фарход бу гапварингизни эшитса, ишончим комиаки, мента: «Сента шуни айтмоьчи эдим, мента улрайиб карамай!» дерди - Ундай булса, бу хактан ойна каршисида карашваринг ва юз ифодаваринг биван нимавар демоьчи булгангизни кузатиб улказ.

САККИЗИНЧИ ҚАДАМ

Умр йўлдошингни яхшироқ билиб олишга урин

– Муштарак жиҳатлардан кейин энди шахсият тафсилотларига келдик чоғи?

– Худди шундай. Тўғри, аёл ва эркакнинг муштарак жиҳатлари бор, лекин ҳар бир киши ўзига хос феъл-атворга эга. Шунинг учун инсон умр йўлдошининг характерини яхшигина таҳлил қилиши ва шунга кўра муомала қилиши зарур. Ҳар кишининг нозик нуқталари бор. Масалан, баъзи эркаклар овқат вақтида тайёр бўлмаса, жаҳли чиқади. Бошқа бири эса уйни бетартиб кўрса, ғазабланади. Шунинг учун эрингни яхши билиб олишинг ва ўзига хос нозик жиҳатларига эътибор қаратишинг керак.

– Фарҳод баъзан ошхонада менга ёрдамлашади. Салат тайёрлайди, саримсоқ қайлали макарон пиширади. Лекин ошхонани тўзғитиб юборади. Кейин мен йиғиштириб, супуриб-сидиришимга тўғри келади. Ҳамма жойни тўзғитмасдан ёрдам беришини сўрасам, жаҳли чиқади. Бошқа ёрдам қилмаслигини айтиб, ошхонадан чиқади...

– Аёллар ва эркаклар бир ишни бажарса-да, бошқа-бошқа тарзда амалга оширишади. Бунга қабул қилиш керак. Эркак кишидан уй ишини ёки овқат тайёрлашни аёлга хос тарзда бажаришини кутиш нотўғри.

– Ўзи эркаклар бирор ишни тузук-қуруқ бажармайди. Масалан, мен чарчаган ёки бетоб бўлсам, Фарҳод ошхонани йиғиштиради, идиш-товоқларни ювади, лекин ҳеч қачон газ плитасини тозаламайди. «Менинг ўзимга хос принципим

бор, газ плитасини артмайман!» дейди.

– Менимча, қилган ишларига рози бўлганинг маъқул. Гапираверсанг уларни ҳам қилмайди-ган бўлади. Қолаверса, ҳар бир кишининг оиласидан кўриб ўргангани ҳар хил. Бу эса одамларга ҳаётга ўзига хос нуқтадан қарашни ўргатади. Масалан, бир эркак шундай деган экан: «Рўпа-рамдаги қўшни жуда хотинчалиш-да. Мен қачон балконни тозаласам, у кирларини осади...» Яъни ҳар кишининг қараши, нуқтаи назари бошқача. Шунинг учун ҳам умр йўлдошини яхшилаб таниб, билиши керак инсон.

– Шу жиҳатларга баъзан эътибор бермаймиз.

– Бу жуда муҳим жиҳат. Масалан, баъзи аёллар атрофдан келган дўстона насиҳатларга эрининг феъл-атворини кўзда тутмасдан амал қилишади. Аёллар эри билан турмушларидаги масалаларни гаплашишни яхши кўради. Аёл кишининг уйида бирор дарди бўлса, уни дугоналари ёки қариндоши билан муҳокама қилмасдан туролмайди. Аёлнинг дардини эшитган суҳбатдош хотин эса ақл ўргатмасдан, йўл-йўриқ кўрсатмасдан туролмайди. Акс ҳолда ёрилиб кетиши мумкин. Мана шу нуқтада эътиборли бўлиш даркор. Берилган тавсиялар эрингга ёхуд оиланг табиатига бир неча ўлчам катта ёки кичик келиши мумкин. Ана ўшанда уйда ишлар чалкашиб кетади.

– Бир дугонамнинг шундай машмашаси бор. Уни сизга айтиб бераман. Дугонамга қўшни аёл: «Мен пул олмай туриб эримни ўзимга яқинлаштираман», деб эри билан орасидаги сирни айтибди. Дугонамга бу жуда ёқиб тушибди. Кечаси эри ёнига яқинлашганида «Пул бермасангиз бўлмайди», дейди. Эрининг шундай жаҳли

by_Abralova

чипкибдики, дугонални кўчага хайдаб, «Пуа билан бўладиган бўаса, кўчада тикилиб ётибди!» дебди...

– Интернет ҳам шундай янгилиш йўлларга суд-раши мумкин. Жуда кўп сайтларда оилавий масалаарда мақолалар билан боғлиқ ташвиш-муамтурмуш ўртоғи билан давлатга оид масалаардан моси бўлгани учун давлатта оид масалаардан кўра ундай саҳифалар кўп ўқилади. Аксарияти тест кўринишида ёки модда-модда қилиб ёзилган. «Эрингиз сизга хиёнат қилдимми? Бунни ўн одимда билиб олинг...», «Сизни ҳалиям севадимми? Синаб кўринг...», «Романттик оқшом учун нимаар қилиш керак?...», «Эркакнинг ёғонгапиратганини қардан билиш мумкин?» тарзидаги бир-бирини такрорлайдиган тестлар ва гўёки тўғридек кўринган тавсиялар бор. Уларга ҳалдан ортқ ишониб, амалга татбиқ қилишга шойимаслик керак. Чунки бу ҳолатларнинг аксарияти кишининг табиати билан боғлиқ масалаар.

– Ҳа, бир марта газетада шундай тестни тўлдирганимда, «Эрингиз сизга хиёнат қилади» деган жавоб чиққанди. Бир неча кун Фарҳодни пойлаб юрдим, лекин хиёнат қилаётгани ҳақида ҳеч қандай далил тополмадим.

– Аёл эрини газетадаги тестларга қараб эмас, воқеа-ҳодисаларга нисбатан муносабатига қараб осонроқ таниб олади, бунни эсингда чиқарма. Бу ҳафта эрингни яхшилаб кузат ва уни янада яқиндан танишга ҳаракат қил.

ТЎҚҚИЗИНЧИ КАДАМ

Умр йўлдошингни ўзгартиришга уринма

– Барибир ўзгартирмайдими-ку? Шундай гапни ўқигандим: аёллар турмушга чиқмасдан олдин эркакнинг ўзгаришини умид қилишар экан, эркаклар эса аёлнинг ўзгармаслигини. Турмуш кургандан кейин эркак ўзгармас, аёл ўзгарар экан. Фарҳод менга: «Турмуш қуришимиздан аввал боши эгик, нима десам хўп дейдиган қиз эдинг, ҳар доим шундай қоласан, деб ўйлардим, лекин мутлақо ўзгариб кетдинг», дейди. Лекин мен Фарҳодни ўзгартиролмадим.

– Ҳар бир аёлнинг миёсида бир эркак таввурри бор. Бу хаёлий эркак ҳам бўлиши, аёлнинг яхши кўрган бирор қариндоши ёки бирор сериял қаҳрамони ҳам бўлиши мумкин. Аёл кўп ҳолларда ўзи ҳам билмасдан, эрини ўша қолипга солишга ҳаракат қилади. Эркак эса умр йўлдоши уни бир қолипга солиб қўймаслигига қарши тиришади. Аёл эркакка ўзгариши кераклигини очиқ-ойдин ёки бивосита тушунтирар экан, эркак қаттиқ хафа бўлади. Аёл эрига уни севишини қанча кўп айтса-да, ўзгаришини талаб қилса, эрининг ҳафсаласини пир қилишдан бошқа ишга ярамайди. Эркакдан романтик бўлишни талаб қилган аёл эркакни романтикадан яхшигина совитади.

– Мен энди Фарҳоддан романтик бўлишини кутмайман. Бир неча йилдан бери романтик эркак бўлсин деб уриндим, тиришдим, унга бир неча бор бунни айтдим, лекин бирор фойдаси бўлмади. Мен ундан қатъий талаб қилаверганим

сари киборликни, вақти-вақти билан қиладиган сюрпризларни ҳам унутди.

– Жуда ўринли ва ҳақли хуаоса. Аёл эркакка босим ўтказгани сари эркак олдидан қилиб юргани яхши ишларини тўхтатади. Чунки умр йўллик жароҳатлайди. Эркак ўзини камситилган санайди. Эркаклар бу ҳолатда ранжиганларини ҳам тилга келтиришмайди. Хотиннинг эрини ўзгартиришга уринишлари туфайли эркак ўзининг мукамма эмаслигидан эзилади, бундан ҳам яхши эр бўлаолмагани учун уяла бошлайди. Бу ҳолатда эркак яхши томонга ўзгариш ўрнига ўзи ҳам хотинидан қусур излай бошлайди ва аёлини оғринтиради.

– Аслида жуда ҳам кўп нарсасиз кутмаймиз-ку, нега истаганларимизни бажара олишмайди?

– Сен учун кўпдай туйимас, лекин эркаклар оғирлик қилиши мумкин. Аёл кўнгли: «Эрим футбол томоша қилмасин, ўртоқлари билан учрашиб юрмасин, ҳар доим ёнма-ён, бирга бўлайлик», дейди. Лекин бу – ҳаёт, инсоннинг хоҳагани ҳар доим ҳам бўлавермайди. Чунки бу ҳолат эркак фитратига қарши. Айтайлик, аёл шантаж ёки бошқа йўллар билан эрини ҳар кеча уйда ушлаб туришга эришади. Лекин эркакнинг бу кўнглисиз розилиги уйга меҳраи бўлишини таъминламайди.

– Буни каранг, бу гап менинг хаёлимга бир латифа келди. Мавзуга алоқаси бор, менимча. Онаси болачани шўхлик қилгани учун койиб танбех берибди. «Бор, анави ўриндикка ўтиргин ва мен тур дематунимча у ердан зинҳор турмагин!» дебди. Бола бориб ўриндикка ўтирибди. Бир неча дақиқадан кейин: «Ойижон, ташим

ўтирибди, ичим ҳалиям тик турибди. Ҳеч нарсасиз қилмайдими?», деб сўрабди.

– Мавзуга мос келди. Мажбурлаш орқали яхшиликка етиб бўлмаслиги чиройли тасвирланбди. Эркак ҳам хотини томонидан тўсиқларга йўликканда, таши уйда бўлса-да, ичи уйда бўлмайди.

– Бўлти, эримни ўзгартириш учун махфий-ошқора барча истак ва ташаббусларимни бу ҳафта йўқотишга ҳаракат қиламан. Уни борича қабул қилиб севаман.

ЎНИНЧИ КАДАМ

Умр йўлдошинг учун ўзгар

– Нега энди ўзгартишим керак?

– Ҳол-аҳволнингдан мамнун бўлмасанг, бир нималар ўзгартиришни хоҳасанг, эрингни ўзгартиролмаганингга кўра ўзинг ўзгартириш керак. Зотан, аёл ўзгарса, эркак ҳам ўзи билмаган ҳолатда ўзгаради.

– Мен ўзгарсам, Фарҳод ҳам ўзгарадими?

– Ҳа, сен ўзгарар экансан, у аввалгисидек қолиши мумкин эмас. Икки киши бирлашганидан кейин абабта учинчиси туғилади: аёл билан эркак бирга бўлганида боладан аввал муносабатлар пайдо бўлади. Ўзаро алоқа эркак ва аёлнинг муносабатларидан юзага келади. Бирининг хатти-ҳаракатлари ўзгарганида, ораларидagi муносабат ҳам ўзгаради. Никоҳ эр-хотин муносабатларининг бешиги ҳисобланади. Никоҳдан аввал танишиш ва унаштириш даври ўзаро алоқаларнинг ҳомиладорлик давридир. Бирга яшамасдан туриб қандай қилиб болангиз бўлишини аниқ би-

лолмайсиз. Муносабатларнинг туғилиши никондан кейин, бир уйда яшай бошлагандан кейингина ҳақиқий тус ола бошлайди. Муносабатлар ҳам худди чақалоқдек. Туғилади, ўсади ва ўлади. Яхши парвариш қилинса, узок йиллар яшайди.

- Бизнинг муносабатларимиз ҳам ўлар ҳолатга келганди.

- Бутунгача уни тўғри парваришлаганингизда бу аҳволга тушмасдингиз. Муносабатларингизни севи билан ҳам озикланттиришингиз мумкин, шунингдек, ранжиш, ғазаб, қайсарлик ва рашк билан ҳам. Қандай йўл туттиш сизга боғлиқ.

- Жуда кўп хато қиламиз. Балки бунга сабаб ҳам ўзимиздирмиз. Иккимиз ҳам яхши инсонлар бўлсак, балки бахтли-хотиржам яшардик.

- Икки кишининг ўзаро бир-бирини яхши тушуниши, бахтли оила куриши учун иккисининг ҳам яхши инсон бўлиши талаб қилинмайди. Икки ёмон ҳам бир-бири билан ўзаро яхши муносабатда бўлиши, бир-бирини тушуниши мумкин. Бир яхши ва бир ёмон ҳам яхшигина келишиши, икки яхши инсон эса ўзаро келишолмаслиги мумкин. Сув қислород ва водороддан ташкил топган. Иккиси бирлашиб, «сув» деган мутлақо бошқача нарса пайдо бўлади. Эр-хотинлик муносабати ҳам иккисининг бир-бирига нисбатан тутум ва хатти-ҳаракатлари билан шаклангани учун муносабатлар жуфтларнинг тутумига қараб ўзгаради.

- Шунинг учун томонлардан бирининг ўзгариши билан муносабатлар ҳам ўзгаради, дейсизми?

- Ҳа. Эрининг хатти-ҳаракатларини ўзгарттиришга ҳеч қимнинг кучи етмайди. Лекин саяб-ҳаракат қилса, ўзининг хатти-ҳаракатларини ўзгарттира олади. Бироқ аёллар ўзгариш бора-

сида қатъий бўлолмайди. Ўзгаришни истайдилар, лекин ҳамон жавобини олиш, самарасини кўришни хоҳлаганлари учун муносиб жавоб ололмагач, бир зумда воз кечадилар. Бир зумда енгиллиб, воз кечмасалар, турмушларида чиройли ўзгаришларга дуч келишади.

- Бу фақат биз аёлларнинг айбими? Эркаклар ҳам аёлларни қўлаб-қувватламайди. Ҳозир сиз билан суҳбатлашар эканмиз, бир неча бор ўзгаришга ҳаракат қилганим хаёлимга келди. Масалан, бир дугтонамникига боргандик, дугтонам тинимсиз эрига «Хўжайин, хўжайин» дерди. Уйга келганимизда Фарҳод: «Сен менга ҳеч қачон хўжайин дегансан!» дея ўқинди. Мен эртаси кўни «хўжайин» дегандим, кулди. Бошқа ҳеч қачон айтмадим.

- Широной, жуда ўринли гапирдинг. Зеро, бутун масала мана шу! Аёл ўзгариш учун бошқача нарсаларни ўйлаб топиб, турмушда қўлмаса, бу эрига ғалати туйилиши мумкин. Кулиши ёки нима қилишни билмасдан ҳеч қандай муносабат билдирмаслиги мумкин. Бу ҳолатда аёл: «Нима қилсам ҳам фойдаси бўлмайди, бу одам ҳеч нарсани тушунмайди ёки устимдан кулади», деб дарҳол воз кечмаслиги зарур. Истагини амалга оширишда давом этса, бир муддаттан кейин эрида ўзи кутган ўзгаришларни кўра бошлайди.

- Яъни «хўжайин» дейишда давом этганимда, ўрганиб кетардик, шунанками?

- Ҳа, муҳими қатъиятга бўлиш, воз кечмаслик.

- Бу қадамни ҳам кўйишга ҳаракат қиламан. Лекин бу бироз узок муддатга бўлади.

- Зеро, ҳамма нарсани бирданга бажаринингни кутмайман, дегандим. Бажаришга ури-ниб кўришининг ўзи бир қадамдир.

ЎН БИРИНЧИ ҚАДАМ

Нозик масалаларда эътиборли бўл

– Муҳаббатнинг ётоқхонасига келдик, чови..

– Ха, нозик муносабатлар, яъни жинсий ҳаёт эр-хотин ўртасидаги муҳаббат воситасидир. Шунинг учун бу борадаги муаммолар эр-хотинни бир-биридан узоқлаштиради. Эр-хотин ўртасида бир ноҳушлик рўй берса, буни жинсий ҳаётга ҳам таъсир эттириши мутлақо янглиш. Ҳолбуки, буткул акси, яъни ётоқхона ноҳушликни бартараф қилувчи, яқинлик ва муҳаббатга васила бўладиган макон бўлиши керак...

– Зиддиятларни ётоқхонада ҳад қила олган эр-хотин бўлиши мумкинми? Менга бунинг иложи йўқдек туйилпти. Одам хафа бўлса ёхуд жаҳли чиқса, бир-бирига ҳатто тегинишни ҳам истамайди. Қандай қилиб у ерда иноқлашиши мумкин?

– Аслида муаммо шундай ўйлашингда.

– Табиий ҳолат эмасми бу? Катта ёки кичик дардлардан улкан зарарни биринчи бўлиб жинсий ҳаёт кўради, албатта. Менинг бир укам вафот этди. У ўлганидан кейин ота-онамининг жинсий ҳаётлари тугади. «Ўғлимиз туپроқ остида ётар экан, биз қандай қилиб бундай нарсаларни ўйлай оламиз?» дейишди.

– Катта эҳтимол билан буни онанг айтган. Ҳўш, ўша кундан бошлаб ота-онангнинг муносабатлари қандай?

Ширин бироз ўйга ботди:

– Ўша билан боғлиқми ёки укамнинг вафоти туфайлими, билмадим, аммо ўша кундан эътиборан ота-онам бир-бирларига бегоналашиб

кетипди. Бир-бирларини жуда каттик севишарди. Отам онамининг кўзларига қараб турур, бегоб бўлиб қолсалар, уйга шифокор олиб келардилар. Ўша кундан кейин отам онамга умуман меҳр кўрсатмадилар. Худди бир том остидаги бегоналардай бўдилар.

– Ўлим орқада қолганларни бир-бирларига янада кўпрок яқинлаштиради. Эҳтимол, ота-онангнинг бир-биридан узоқлашишига жинсий ҳаётнинг туггани сабаб бўлган. Эркак ва аёл орасидаги фарқлардан энг муҳими ҳам жинсий ҳаётга оид фарқдир. Жинсий ҳаёт эркаклар учун ейиш-ичишдай табиий эҳтиёж ҳисобланади. Очқаса, овқатлангандай бир ҳолат яъни. Аёл физиологияси бундай бўлмагани учун аёллар эркакларни тушунтиришда қийналади. Эркакнинг жинсий эҳтиёжи кўп ҳолларда аёлларга орттиқ чалиқ қилади ва турмуш ўртоғини рад этади. Рад этилиш эса эркакларни ҳалдан орттиқ ранжити ва жуфтидан узоқлашишига сабаб бўлади.

– Лекин мажбуран рад этади-да. Чарчаган бўласан, касал бўласан, жаҳлинг чиққан бўлади, хафа бўлган бўлишинг мумкин ёки хоҳадиманган бўлишинг мумкин, албатта бир сабаби бўлади-ку. Эркак шундай пайтларда хотинини тушунтириш керак, деб ўйлайман.

– Аёл жинсий ҳаётдан завқланмаса, жуда кўп баҳона топади, албатта. Қолаверса, чарчаганлик баҳона бўлмайди. Авваллари аёллар сойдан олиб келинган муздай сувда ювинишган, ҳозир ҳаммининг уйда иссиқ сув бор. Ҳаммомга тушиш чарчоқни арилтади. Динимиз нуқтаи назаридан қаралганда ҳам, севиқли Пайғамбаримиз солламоҳу алайҳи васаллам оила бахти учун аёл эрини рад этмаслигини насихат қилганлар.

Оила саодатининг замирида жинсий ҳаёт ётади. Бу борада бир-бирини тушунмаган жуплар очик-ойдин ташқарига акс эттиролмагани учун муаммоларининг аламини ундан-бундан чиқариб, майда-чуйда нарсалар учун жанжаллашиб юришади.

Ширин ҳечам овозини чиқармади. Фақат ерга қараб ўйланиб турди.

– Аёл жинсий муносабатни мажбурият билан эмас, завқланиб, айраб ўтказиши керак. Агар аёл жинсий ҳаётдан завқланмаса, демак, унинг бир дарди бор ва аввад яхшигина муолажа олиб, даволаниши зарур.

– Биламан, бунинг учун дорилар ҳам бор экан. Фарҳоднинг шарофати билан билиб олдим.

– Қанақа дорини айтаётганингни тушунмадим.

– Мен ҳам жинсий ҳаётни хуш кўрмайдиган аёлларданман. Турмушда жинсий ҳаёт ҳеч қачон бўлмаса, хурсанд бўламан.

– Ўзим ҳам шундай деб ўйлагандим.

– Бир кўни Фарҳоднинг иш столи торгмасида бир дори тоғиб олдим. Бу дори олдин уйимизда йўқ эди. Нималигига қизиқдим ва дорихонага олиб бориб кўрсатдим. Дорихонадагилар аёлларнинг жинсий майлини орттирувчи дори, деди. Қанчалик уялганимни тасаввур ҳам қилолмайсиз.

Ширин бир муддат жим қолди, чуқур-чуқур нафас олди. Сўнг давом этди:

– Кечки пайт Фарҳодга дорини кўрсатиб, бу дори нега кераклигини сўрадим. Аввалга айтишни хоҳламади. Ранги-туси ўзгарди, кейин иқрор бўлди. Дорини мен учун олган экан, баъзан кечалари маъдани сув ичганимизда менга билдирмай ичига ташлаб, ичирар экан.

– Демак, эрнинг кўлидан маъдани сув ичмаслик керак экан...

– Иатимос, кулманг.

– Айбга бутормайсан, бирдан хаёлимга турк сериаллари келди. Майли, эрингнинг нияти ёмон эмас. Сен билан тўнларни ширин ўтказиш учун қилибди.

– Ҳа, ширин кечалар ўтказаман деб оз қолибди мени ўлдиршига. Чунки дорини сўраганимда фармацевт «Қон босими баланд кишилар учун мумкин эмас! Уларга нохуш таъсираари бор», дея мени огоҳлантирди. Менда қон босими баланд.

– Фарҳод буни била туриб қилмагандир.

– Нохуш таъсири борлигини билмасмиш. Ўйлаб кўринг-да, мен бу дори сабабли ўлсайдим, Фарҳод яхши ниятда хотинини ўлдирган эр бўлиб қамалиб кетарди. Жиноятини сўраганларга нима дерди, ажабо? Бундай жиноятдан қамалганлар сўраганларга қандай жавоб қилар экан?!

– Фарҳоднинг нияти ёмон эмас. Бошқа аёлга бориш ўрнига сен билан бахтли бўлишни хоҳлайди. Ҳа, тогган чораси нотўғри. Демак, бошқа чора тополмабди. Эхтимол, интернетда реклама масини кўриб, ўша махсулотга буюртма берган. Лекин бу дорилар муолажа учун эмас, аксариятининг нохуш таъсири бор. Зеро, жинсий истаксизлик дори билан эмас, терапия ва таълим билан даволанадиган муаммо.

– Ўша дорининг менга ҳеч қандай фойдаси бўлмади. Сохтадир балки.

– Бўлиши мумкин. Лекин асосий сабаб, сен дори ичганингни билмаганингда бўлиши мумкин. Чунки жинсий ҳаёт буткула мия билан боғлиқ. Дорини билиб ичганингда балки фойдаси

бўларди, рухий жихатдан фойдасини динг. Тузаллишига ишонмаган беморни кўрар-дай дори даволай олмайдди, дейдилар. Бу қан билан боғлиқ масала.

– Фарҳод дори олгунича менга қандай муо-мада қилиш кераклигини билганида яхшироқ бўларди.

– Бу борада биров ҳақлисан. Аёнинг жинсий жихати кўмилган хазина кабидир, эркакаларни кидек очиқ эҳтиёж эмас. Бу хазина ўртага чиқиши учун эркак биров ҳаракат қилиши керак. Аёлларнинг ҳиссий эҳтиёжи жисмоний эҳтиёжидан олдин келгани учун аёллар жинсий алоқадан олдин ширин сўзлар эшитишни хоҳлашади. Бу ерда эркак аёлга қандай муомага қилишини билиши керак, лекин бу масалада ҳамма нарса-ни фақат эркакдан кутмаслик зарур.

– Аёл нима қилсин?

– Аввало истақсизликнинг сабабини топиш-миз керак. Аёл жинсий ҳаётни оғрик, уят, гуноҳ, фақат эркакнинг иши деган янглиш шивир-ши-вираарни эшитиб улағайган бўлса, болаликдан бери миясига сингиб кетган бу ўйларнинг та-сиридан қутулолмагани учун жинсий яқинлик-ни севмаслиги мумкин. Аёл жисми ва жинсий ҳаёт ҳақида тўғри маълумотларга эга бўлолма-гани учун бундай муносабатларни ёқтирмасли-ги мумкин. Ҳамма нарсанинг ўзига хос имми-ги мумкин. Ҳатто картошка арчишнинг ҳам! Жинсий бор. Ҳатто картошка арчишнинг ҳам! Жинсий муносабатлардек муҳим мавзуда кишилар саёз маълумотлар билан турмуш қургандан кейин бундай муаммоларга дуч келишлари табиий ҳол. Шунинг учун ҳам турмуш қуришдан аввал аёл ва эркак жинсий ҳаёт ва нозик муносабатлар ҳақида сабоқлар олиши керак.

– Бу ҳақда интернетда сайтлар бор-ку.

– Интернет бу масалани кўпроқ порнография сифатида кўрсатади. Порнография эса ўргатув-чи эмас, йўлдан оздирувчидир. Жуфтларнинг қувончини янада кўпроқ ўғирайди. Лекин ши-фокорлар тайёрлаган, ўргатувчи, маълумот бе-радиган сайтлардан фойдаланса бўлади.

– Аёл маълумотга эга бўлса, жинсий ҳаётни хуш кўриши мумкинми?

– Ҳа! Жинсий муносабатлар фақат эркакалар учун эмас, аёллар учун ҳам завқли ва муҳаббат василаси сифатида яратилган. Бунинг учун ҳам аёл эрига ёрдам бериши керак. «Уф, янами?», «Бошим оғрипти!» дея ётоқдан қочмасдан, жинсий муносабатларга жиддий қарашни дар-кор. Турмуш ўртоғига йўл кўрсатсин, эридан қочиб ўрнига либоси, пардози билан унга хуш кўринсин. Бадаланинг тозаллигига аҳамият бе-риши, ўзидан нохуш ҳидлар келмаслигига эъти-бор қаратиши зарур. Турмуш ўртоғига ёқадиган ифорлардан сепиши керак.

– Фарҳод ифор севмайди...

– Бўлиши мумкин. Эринг совун ҳидини яхши кўрса, унга ёқмайдиган ифорларни қайсарлик билан ишлактаверма. Жуфтнингга хуш ёқадиган ифорларни танла. Ҳид инсонга ғоятда кучли таъсир қилади.

– Ишқилиб эрингга ёқадиган махус ич ки-йимларни қиясан демасайдингиз...

– Шундай дейман. Эрингга ёқса, бошқача ич кийимлар қиясан. Юртимизда шундай аёллар борки, бирининг кўчада кийган кийимни бош-қаси ётоқда кийишга уялади. Эркакалар кўчада кўрганидан кейин уйда ҳам кўргиси келади-да.

– Тўғриси, жинсий муносабатлар ўрнига овқат тайёрлашни, ошхонада пешбанд тақибни овқат зав кўраман. Танлаш хўқўқим йўқми?

– Бунга хайрон қолмадим. Бабзи аёлларда куч олиш, ааззатланиш туйғуси мутлақо суст бўлади. Жинсий ҳаётдан ааззат олмаган совуққон аёлларнинг айримлари ўзини овқат тайёрлашга, баъзилари уй ишлари, тозалаш ишларига, бошқалари эса шоппингга бағишлайди. Масалан, бир аёл эри уни ошхонада овқат тайёрлаётганини кўриб, алами келишини айтди. Эри «Ошхонага кирганингда ўзингни мутлақо йўқотиб қўвсан!» дермиш. Эркак киши хотини фақат у билан бирга бўлганида ўзини йўқотишини истайди.

– Эркаклар жуда худбин-да!

– Бу худбинлик эмас! Чунки жинсий ҳаёт эркак учун фақат жисмоний эҳтиёж эмас, бир вақтнинг ўзида севиш, севилиш эҳтиёжи ҳамдир.

– Севиш эҳтиёжи десангиз, унда ахвоў ўзгаради. Бунга жиддий қараш керак.

– Бу ҳафтада ҳам эринг билан бир-бирингизга мухаббатга бўлишингиз учун муҳим қадам хўсусида гаплашдик. Кейинги ҳафтада учрашамиз.

ЎН ИККИНЧИ ҚАДАМ

Ҳаддан ортиқ масъулиятни зимманга олма

– Тўғриси, бунга хайрон қолдим. Ҳозиргача шунчалик эркаклар томоннда туриб гапирдингизки, «Оиланинг бутун масъулиятини зимманга ол, эринг бемалол яшасин!» дейсизми деб кўтаётгандим.

– Мутлақо акси, Шириной. Аслида айтганларимнинг бари сенинг манфаатинг ва саодатинг учун эди. Сен бахтли бўлмасанг, эрингни бахтли қилолмайсан! Мен сенга юк юкламайман, аксинча, замонавий ҳаёт сенга юклаган бутун юкларни елкангдан улоқтир ва фақат аёл бўлгин дейман.

– Бидаман. Баъзан айтганларингизни тан олшим қийин бўлапти.

– Секин-аста, Шириной, секин-аста, истасанг бўлади. Хулмас, бутунги қадамимизга келсак. Аёл эрининг масъулиятларини ўз зиммасига олмаслиги керак. Лекин бутуннинг аёли ҳамма ишни қилади, ҳамма нарсани билади.

– Бишиш ҳам айб бўлдимиз энди?

– Албатта, ундай эмас! Бишимми аёл бўлсини, биладиган аёл бўлмасин! Буларнинг орасида катта фарқ бор! Бишимлик камтарликдир, билонлик эса ниманидир билишни исботлашга қиради. Аёл ҳамма нарсани билса ҳам, эри бир гапни бошласа: «Мен бунга биламан!» деб дарҳол сўзамолик қилмаслиги керак.

– Аслида бу ҳамма билан гаплашилаётганда амал қилиниши керак бўлган одоб қойдаси – рўпарангдаги киши айтаётган гапларни аввал эшитган бўлсанг ҳам, ҳеч қачон эшитмагандек тинглаш зарур.

– Жуда тўғри айтасан. Аёлларнинг кўпи бошқалар билан суҳбатлашганда бу қойдага амал қилишга қарамай, эри билан сўзлашганда эътибордан четда қолдиришади. Балки бу эри билан омиб бораётган яширин бемашувнинг оқибатимикан? Гўёки «Аёл дея мени камситишга уринма, мен сендан кўп нарса биламан!» демоқчи бўлади.

– Яъни хотин-қизлар хўжўқлари ҳақида гап кетганда аёлларда эзилиш ўйи оқибатда кам-ситилиш ҳисси пайдо бўлади, оқибатда кам-бўни хаспўшлаш учун эркакдан устун кўри-нишга уринади.

– Тўтпа-тўғри! Аёл «Уни биламан, бўни билман, мен улдабурроман, уни қиламан, бўни қиламан!» дея ҳеч нарсада эркаклардан ортда қолмай дейди. Эркак эса «Билсанг унда ўзинг қилавер!» дея ўз масъулиятини аёлнинг зиммасига юклайди.

– Менимча, бу эркакларга ҳам ёқиб тушади.

– Бу эркакларнинг фойдасига, лекин аёл ҳам-ма нарсани билса, эркак ўзини кераксиз ҳис қилади. Аёл эркакдан унинг родини тортиб олган бўлади. Аёли, болалари унга муҳтожлигини, оиланинг тамаи, уйнинг устуни ўзи эканини билгани учун эркак масъулиятини ҳис қилишга уринади. Аёл ҳар доим эрига унга муҳтожлигини ҳис эттириши керак.

– Шунинг учун ҳам қанчалик машаққат чекиб, чарчасам ҳам, Фарҳодга сезилмас экан-да.

– Сезилмайди-да! Чунки катта эҳтимол билан масъулиятни зиммангга олганинг етмагандай, ишларингни миннат ҳам қилиб турасан.

– Ҳа, чунки қадримни билмайди.

– Яна бир муаммо мана шу! Ҳалдан ортқ масъулиятни бўйнига олган аёл қаттиқ чарчайди. Қолаверса, аёлнинг тамалари ортади. Эридан янада кўпроқ муносабат, меҳр, эътибор кутади. Кутган нарсасини олмаса, ноҳақликка учраганини ўйлайди ва эрини айблай бошлайди. «Оиланинг ҳам, болаларнинг ҳам ишларини менга юклаб қўйган, лекин қадримни билмайди, эътироф этмайди», дея жаҳли чиқади.

– Нима қилайлик унда, ўзимизни аҳмоққа солайликми?

– Бунга мен жавоб бермайман. Муваффақиятлари билан танилган машҳур аёлнинг сўзларини келтираман сенга: «Менга сен заковатлисан, дейишади. Агар доно бўлганимда, эримга аҳмоқ кўринишини улдалар эдим...»

– Нима, эркаклар аҳмоқ аёлни севади, демоқ-чимисиз?

– Амбатга, ундай эмас! Ҳар бир эркак хотинининг аҳмоқ ёки ақлли эканини роғт яхши биледи. Аммо эркак киши ақлли хотинини ўзи каби доно кўришни хоҳламайди. Хотини билганлари билан уни дўппослашга уринмасин, бас. Эркак киши аёлнинг унга муҳтож эканини кўрмоқчи бўлади. Бироз аввал айтганимдек, эркаклар уларга эҳтиёж сезилгани сари ўзларини кучли ҳис қилади ва ҳаракатга тушади. Аёл эса сезилганига ишонч ҳосил қилиш билан ҳаракат қилиб, қувват олади.

– Бу ҳафтанинг қадами менга жуда маъқул келди. Шу масъулиятлардан бироз халос бўлиб, мен ҳам хотиржам бўлай. Кўришгунча омон бўлинг!

ЎН УЧИНЧИ ҚАДАМ

Моддий қийинчиликдан муаммо чиқарма

– Моддий қийинчилик ҳам муаммо келтириб чиқариши табиий-ку? Бир неча кун олдин айнан шу мавзуда бироз тортишдик. Ўтган ҳафта дўконда ўзим ёқтирган қийимни чегирма нархида кўрдим. Фарҳод «Пуллим йўқ, чўнтагимга оғирлик қилади», деб олмади. Лекин эртаси кўни

бориб, ўзига кийим сотиб олибди. Қандай ғазаб-ланмаслик мумкин?

– Бунга ўхшаган муаммолар ҳар доим, ҳамма оилаларда учрайди. Пул сарфлаш борасида муаммо эркак ва аёлнинг зарурат дея қараган нарсаси фарқи эканлигидан кейин чиқади. Бир зарурат деб билган нарсани бошқаси керакми деб билади.

Эркак аёлнинг етарлича кийимлари борлигини ва янгиликка муҳтож эмаслигини ўйлайди. Ҳолбуки, ўзининг сарф-харажатларини зарурат деб билади. Бориб ўзига кийим-кечак олиши ёки автомашинаси учун катта маблағ сарфлаши мумкин.

– Буларни ҳеч эсламай қўяверай! Менга «Пулим йўқ» деб онасига совға олди ёҳуд пуллари-ни олиб бориб берди. Аслида бирга ҳисоб-китоб қилиб, пул сарфлашда ҳам бирга қарор қилсак, янада яхши бўларди.

– Эркаклар буни унчалик хуш кўрмайди. Эркак пулни ўзи топгани учун сарфлаш ҳақида ҳам ўзи қарор қилишни хоҳайди. Кўп оилادا аёл ишлаганида ҳам эркак пуллари бирлаштиришни хоҳламайди ва сарф-харажат унинг қўлидан бўлишини истайди. Эркаклар куч-қувватга диққат қаратишгани учун куч аёлнинг қўлида бўлишдан беҳаловат бўлишади. Шу сабабли аёл турмуш ўртоғининг сарф-харажатига аралашмагани яхши.

– Фарҳод ошхона учун пул сарфлаганида қўли очик, лекин уйга жиҳозлар олаётганимизда муаммо чиқаради. Фарҳод қурумсоқ эмас, бир ўртоғининг эри жуда ҳам бой, лекин ўтакетган зикна.

– Эркакнинг ҳам, аёлнинг ҳам зикна бўлиши оилادا жиддий муаммоларга сабаб бўлади. Сахий аёл ва зикна эркак ёки зикна аёл ва сахий эркакнинг турмуши машаққатли бўлади. Бир-бирини тўлдиргандек бўлса-да, турмуши жуда оғир кечади. Икковида ҳам аёлнинг жаҳли чиқади, эркак кийналади. Аёл зикна, эр сахий бўлса, аёл эрининг бутун сарф-харажатини чеклаб ташлайди. Ўзи шундоғам пул сарфлашни хоҳламайди, фақат пул жамғаришга харакат қилади. Эри пул сарфласа, жамғаришимиз керак деб эркакнинг қулоқ-миясини ейди. Аёл сахий, эркак қурумсоқ бўлса, бу ҳам ўзига хос машаққат. Зикна эркак яхши пул топса ҳам, оиласидаги зарур эҳтиёжларга ҳам кўнгилсиз бўлади. Ошхона харажатларини граммлаб, тийин-тийинигача ҳисоблаб беради, тутаса қандай, нимага ишлатиб, қандай тутганининг ҳисобини сўрайди. Бу аёл учун жуда ҳам машаққатли ҳолат.

– Эри мумсик дўтонамининг отаси жуда саховатли эди. Қўлидаги бор пулни уйи, бола-чақаси учун сарфларди. Шунинг учун ҳам эрининг пул масаласидаги тутумини қабул қилолмади. Ҳар сафар учршаганимизда фақат шу мавзунни муҳокама қиламиз.

– Бадавлат эр билан фақир яшаш аёлнинг асабини ва чакагини чарчатиб юборади. Лекин қўлидан бир иш келмайди. Зикна одамни сахийга айлантира олмайсан, чунки феъ-атвор болаликдан шаклланади. Эри ё кашшоқлик кўрган, ёки болалиги машаққатда ўтгандир. Ёҳуд пул борасида янгилиш тарбия олган бўлиши мумкин. Бу ҳолатда аёл эрининг феълини қабул қилса, ўзи учун яхшироқ бўлар.

– Ўъни дугонанг хеч нарса қиломайди Демок-чимисиз?

– Ҳар доим нимадир қилиш мумкин бўлади. Эрининг зикналигини ҳадеб юзига солавер-учун пул сарфласа, масалан, нон оаса, унга мин-натдорчилик билдирсин. Ана шунда эрида пул сафлаш учун ҳавас ва истак уйғонтира олиши мумкин.

– Айтганларингизни унга етказиб қўяман. Менимча, вазият унчалик яхши эмас. Дугонам деп-рессияга қарши дори ичиб юради.

– Турмуш ўртоғи билан пул борасида муам-молари бор аёлларнинг аксарияти шу хатога йўл қўяди. Аёл умрининг бебаҳо чоғларини эри билан пул сабабли тортишиб ўтказади. Кейин жаҳудан, стрессдан касал бўлади. Миллиардлаб сарфлаб оломайдиган соғлигини уч чақалик пул-ни деб сотиб юборади.

– Эрининг зикналигини хеч қабул қиломай-ди-да.

– Ҳеч қайси зикна ўзининг зикналигини қабул қилмайди, шундай экан, дугонанг ҳам эринг-нинг кўзига пулни аямасдан сарфлайдиган, исрофгар, хеч нарсадан мамнун бўлмайдиган, нонкўр, ношукр аёл бўлиб кўринади.

– Дугонам эрини ўласин деб қарғаб юради.
– Эри зикна бўлган аёлларнинг энг катта дуо-си – эри ундан аввал ўласину, тўплаган пулини маза қилиб сарфласин. Лекин аёл эридан қат-тиқ жаҳли чиқавериб, эрта ёшда дард орттириб олади ва кўп ҳолларда эридан аввал ўлиб, ҳаёти увол бўлади.

– Эрининг қурумсоқликдан бошқа ёмон феъ-

ли йўқ, лекин дугонамга шунинг ўзи бахтсизлик сифатида етиб ортади.

– Дугонанг ғазабланишни бас қилиб, эрининг яхши томонларини кўришга ҳаракат қилсин. Масалан, зикна эркак пул сарфламаслик учун кечки пайт уйда, хотинининг ёнида бўлади.

Ўй-хаёли фақат пул билан машғул бўлгани учун бошқа масалаларда муаммо чиқармайди. Ундан пул сўрамагунча, хотинининг ишига аралашмайди. Энг яхши жиҳати эса зикна эр-каклар хотинбозлик қилмайди, яна бир аёлга пул сарфлагиси келмайди. Аёл эридан ҳар доим хотиржам бўлади.

– Демак, пулни муаммо қилмасдан яшашим керак экан. Буни улдавай олсам, саодатли дунё-га қадам кўйган бўламан. Сиздан миннатдор-ман.

ЎН ТўРТИНЧИ ҚАДАМ

Ранжимай десанг, тама қилма

– Яхши гап. Тўшүнишимча, бу ҳафта умид ва тамалар ҳақида гаплашамиз.

– Оилави кишиларнинг кўпи куттандарини қўлга киритолмагани учун бир-бирларидан ран-жиб юради. Тамалгирлик кишини ҳолдан тойди-ради, уринтиради. Тама қилма, ранжимайсан деганлар. Аёллар эркаклардан жуда кўп нарса-ларни кутади ва ҳаддан ортиқ аразлайди. Араз-ламаса-да, ранжийди.

– Турмуш билан боғлиқ орзулар орзулигича қолиб кетади, демокчимисиз?

– Ширинной, сенинг орзу деганинг асли орзу-истак эмас, унинг биргина номи бор – тама! Турмушдаги тамалар турмуш кўрмасдан олданоқ бошланади. Лекин киши кутгани, истганининг буткув аксига дуч келиши мумкин. Масалан, тўштни севган киз қассоб билан турмуш куриши, эри эса вегетериян бўлиб чиқиши мумкин. Доктор билан турмуш куриши, бироқ эри хотинидан дардинг нима деб сўрамаслиги мумкин. Келишган, кибор эркак билан турмуш куриб, нодон ва ақсиз киши ҳам қилмайдиган ҳаракатларга дуч келиш мумкин. Тама билан никоҳланган киши кутганларини кўлга киритолмас, ҳаддан ортиқ ранжиш эҳтимоли бор. Хуласас, тама қилма, ранжимайсан.

– Лекин бўлмайдиган катта нарсаларни кутмайман-ку? Бўғозда кўшк, хизматчилар, ҳамшаматли ҳаёт, е, ёт, тур, пардоз қил, кийин, ясан-тусан, машина, олтину хазина сўрамайман-ку? Кичик нарсалар кутаман. Бироз мулоҳазали бўлсин, тили ширин бўлсин, сюрпризлар қилсин, махсус кунларимизни унутмасин. Мени ўйлаганини ифодалайдиган кичик совғалар олсин. Эрим буларни бажариш учун бироз уринса, нима бўлади? Ҳаётимиз бироз ўзгарармиди...

– Ҳа, бу саналарнинг ҳаётнинг хуш нарсалари. Тўғри, кичик нарсалар, лекин муаммолари ҳам майдалигиди! Эркаклар бутун нарсаларга мослашгани учун майда нарсалар кўп ҳолларда кўзларига кўринмайди. Аёллар эса фитратан майда-чўйдаларни, яъни кичик нарсаларни пайқайди. Жуда осонгина, бош қотирмасдан!...

– Эркакнинг фитратига кичик нарсаларга эътибор йўқ, дейсиз-ку, лекин турмуш куришдан аввал буларнинг барини ўйларди-ку.

– Табиий равишда эмас, лекин эътибор қилса, ўйлаши мумкин. Унаштирилган пайтингизда ишидан кўпроқ сени ўйлагани учун эътибор бера оларди. Лекин турмушда ҳаёт ташвишлари, иш чарчоғи ёхуд оилавий муаммолар эркакнинг бу борада файратли бўлишига тўсқинлик қилади. Аёлларнинг тама-ҳаваслари эса тугай демайди. Аввал ҳам гаплашгандик: фильмлар, сериал ва рекламалар бу ишдан фойда кўргани учун аёлларнинг тамаларига туртки беради.

– Бетоб бўлиб қолган куним овқатланмасдан вақтми ётиб ухладим. Оч ётганим учун Фарход бир оломани бўлаккаб, ётоқхонага олиб келибди. Лекин пўстлоғини арчмабди. Мен оломани пўстлоғи билан емайман. Одам хотинининг нимани қандай ейишини билмайдими? Мени севганида, мени қадраганида яхши биларди. Мен у оломани емадим. Тортишдик. Уч кун аразлашиб юрдик.

– Аёллар эрининг оломани қандай ейишини, чойи, қаҳвасининг шакари қанча бўлишини жуда яхши билишади. Бунинг учун файрат сарфлашлари шарт эмас. Лекин эркаклар учун булар майда-чўйда, эътиборни тортмайдиган нарсалар саналади. Хотинини севиб-севмаслик билан боғлиқ жойи йўқ. Бироқ кўтчиллик аёллар эркакни ўзидек ўйлагани учун бундай ҳолатларни сен қаби қабул қилади: мени яхши кўрганида, мени қадраганида оломани қандай ейишимни биларди. Ҳолбуки, эркакнинг назарида бу ҳолатларнинг қадрлаш ва севиш билан ҳеч қандай боғлиқлиги йўқ. Фитратини қийнамасдан шунчаки ўзини табиий тутган.

– Фақат бу эмас. Масалан, сочимни бўятаман – пайқамайди, кестираман – пайқамайди. Баб-

зан этнимдаги либосимни янги олганимни ҳам пайқамайди. Биалишини хоҳайман, аҳамият бермаса, хафра бўлиб, қовоғимни соламан.

– Пайқашини кутасанми ёки «жуда ҳам ярашибди, чиройли бўлибди», дейишиними?

– Абатта, ярашганини айтишини хоҳайман. Лекин пайқамаса, шунга ҳам айтмайди. Бир даста момақаймоқ бўлса ҳам майлиди, ҳеч гулдаста кўтариб келмайди. Фақат ишхонасига совғага гул келса, ўшани олиб келади.

– Гулни сотиб олганини ёки ишхонасидан совғага берилгани сен қаердан биласан?

– Гулни ким олиб келди, ишхонангга келдимми, текинми ё пул бериб олдингми, деб сўрайман.

– Фарход нима дейди?

– Сенга нима, дейди. Қаердан олганимни нега сўрайсан? Сени ўйлаб олиб келдим-ку, дейди. Лекин мен биламан текинга келганини. Мени ўйласа, гулни сотиб олган бўларди.

– Пул бериб олса, нега хурсанд бўласан?

– Чунки гулни мени ўйлаб олмаган, шунчаки ишхонасида сўлиб қолмасин деб мажбуран олиб келган.

– Бу жуда хато ўлчов. Чунки ишхонасига келган гулни хотиним хурсанд бўлади деб, сени ўйлаб ўйга олиб келган бўлиши мумкин. Ёхуд гул сотувчининг ёнидан ўтиб кетаётиб, шу бошги-намнинг балоси хотинимга бир гул олай, кошки қовоғи очилса, лаби табассум қилса, деб олган бўлиши мумкин. Ҳеч ким бировнинг ниятини билмагани учун келган гулга жону дилдан миннатдорчилик билдириб, қабул қилишинг тўғри бўлади. Эринг гул келтиргани учун миннатдорчилик билдириб, севинганингни кўрса, бошқа

пайт сотиб олиб келади. Қўли гул олиб келишга ўрганса бўлгани.

– Гап фақат гулда эмас-да! Баъзан ўзимизга хос кўналарда совға олади, лекин олган совғалари менинг дидимга мос эмас. Ёктирмаганим учун ишлатмасам, юраги сиқилади. Дидимни билмасам, мени ҳам олиб борсин, бирга оламиз.

– Хўш, ҳеч ўйлаб кўрдингми, эркак сенинг дидингга кўра олмасам, кимнинг дидига кўра олади?

– Ёктириб олганига кўра, ўз дидига кўра олган бўлиши керак.

– Худди шундай. Эркаклар аёлларида кўрмоқчи бўлган нарсаларни. Бу узук, бирор либос ёки сумка бўлиши мумкин. Сенинг дидингга мос бўлмасам ҳам, унинг учун, у кўрган пайтларда фойдаланасан.

– Бу ёғини ҳечам ўйламаган эканман.

– Баки сенинг дидинг, кийиниш тарзинг турмуш ўртоғингни хурсанд қилмас. Унда эринг сенга олган совға пуштиранг кофта, пахмоқ шиппак, ям-яшил юбка бўлса ҳам, эрингнинг ёнида кий. Эрингни ёнида унинг дидига кўра кийиниш асабингни бузмайди, хавотирланма. Баки секин-аста, сенга ёқа бошлайди.

– Лекин пул бериб олингандан кейин ҳар доим ишлатадиган бир нарса бўлишини истайди-дакиши.

– Аёлларнинг дарди шу ўзи. Модомики пул берилди, фойдаси бўлсин. Ҳеч ҳам бу нарсанинг ўрни эмас. Совғани севмаслик эрингни совға олишдан совғатади, қолаверса, дидим унга маъқул келмайди деб ўқсийди.

– Бу борада янада эътиборли бўлишим керак экан...

– Қисқаси, тама қилма, шунда ранжимайсан. Бир нима кутсанг ҳам, сен кутган нарса эмас, бошқа нарса бўлса ранжима, аразлама. Эрига кўнғироқ қилиб, уйга у керак, бу керак, демаган аёллар бор. Эри кўнғироқ қилиб, бирор нима керакми, деб сўраши керак экан. Ҳа, эркакнинг кўнғироқ қилиб сўраши яхши нарса, лекин ҳамма эркак ҳам буни ўйламаслиги мумкин. Иши кўтдир, оиласидан ундай нарсаларни ўрганмагандир, одатланмагандир, хуммас, бундай нарсаларни муаммо қилиб юрмаслик керак.

– Бир неча йилдан бери Фарҳодга эртадаб эшикдан чиқаётганида бир нима керакми, деб сўрашини айтаман, лекин ҳеч сўрамайди. Ўрганолмади.

– Бирор нима керак бўлганида эрингга ўзинг кўнғироқ қил. Эхтиёжингни айтишни зерикарли ҳолат эмас, унинг овозини эшитиш учун бир фурсат деб бил. Бир латифа билан бу ҳафтадаги учрашувимизни ниҳоялаймиз.

– Яхши бўларди, неча ҳафтадан бери латифа айтмадингиз.

– Янги келин эртадаб уйғониб қараса, ёнида эри йўқмиш. Ошхонага борса, эри нонушта тайёрлаб кўйибди, ўзи эса ичкарида кийимларни дазмоллаётган эмиш. Келин жуда ҳам хурсанд бўлибди. Кутганимдай яхши эрга учрадим, деб хурсанд бўлганча эрига кўринмасдан, уйқусини чада қолган жойидан давом эттириш учун ётоғига чўзилди ухлабди... Эри бироздан кейин келиб, уни уйроғтибди. «Мен қилган ишларга яхшилаб қара, ҳар кунни тонгда шундай қилишингни хоҳайман!» деган экан, келинчакнинг севинчидан асар ҳам қолмабди.

ҲН БЕШИНЧИ ҚАДАМ

Ўзингга қараб юр

– Аёл ўзига қараб юриши керак, тўғри. Лекин илтимос, аёл эри учун безаниши керак, деманг! Нега мен ўзимни эримга чиройли кўрсатишим керак?

– Сўзларингдан яна феминизмнинг хили келипти, Широной. Чунки феминист аёллар эри учун безанишни хорлик деб билади. Кўп аёллардан «Вой, мен ҳечам унинг дидига кўра кийинолмайман, мен нима қилсам, ўзим учун қиламан» деганини эшитдим. Шунини унутмагин, ҳароратли феминистларнинг оилавий ҳаёти муздай совок бўлади. Феминизмнинг олови аёлларнинг аёлигига ўт кўйди, кулга айлангирди. Аёлнинг фитратига зотан безанишга, ўзини севдиришга эхтиёж бор. Феминизм бу эхтиёжни уйдан ташқарига йўналтирди. Турмуш ўртоққа пардоз билан кўринишни фурур масаласига айлангирди. Аёл ташқарига чиқаётиб пардоз қилса, ўзи учун безанган бўлади, уйда пардоз қилса, эзилган бўлади. Бу ғалати эмасми сенингча?

– Ғалати тўйилмапти биров...

– Эркаклар учун ташқи кўриниш муҳим. Шунинг учун эркак кўзга ташланиб турадиган нарсаларни хотинида кўрмоқчи бўлади. Қолаверса, замонамизда уйдан ташқаридаги аёллар ўзига қараб, пардоз-андозини ўрнига кўйиб юргани учун уйда эркаклар хотинини ўзига қараган, ораста ҳолатда кўришни хоҳайди.

– Лекин уйда ўзига қараб юриш кийин-ку? Мен уйда енгил кийимда бўлишни, юмушларимни бемалол бажаришни истайман. Аёлнинг

уйдаги иши ҳечам туғламайди-ку. Овқат тайёрлаш, ошхонани йиғиштириш, идиш-товоқларни ювиш, кирарни тўплаб, саранжомлаш. Кулай кийимларда юришни хоҳайман. Нотўғрими?

– Тўғри айтасан. Ҳар кўни кийиниб, пардоз қийиб, эринг учун чиройли бўлиб, унинг ишдан келишини кўтиш сенга қийин бўлиши мумкин. Лекин ҳар кўни эрингни шаввираган кийимда кўтиб олишинг ҳам яхши эмас. Ҳеч бўлмаса, ҳафтада бир неча кўн эринг учун кийиниб, пардоз қийиб, уни чиройли бўлиб кўтиб олишинг керак. Ташқи дунё эркак учун пардозли, ўзига қараган аёллар билан тўла жозибали дунёдир. Эшикдан чиққан эр бўрининг оғзидаги кўчқордай – маҳкам тутмасанг, ўзингга тортмасанг, юлиб олмасанг, бўрилар уни ютиб юборади.

– Бу гапларингиз тўғри. Бир дўғонаминг эри бир неча йил аввал дўғонамдан сочини калта кестиришни қайта-қайта сўраганди. Лекин дўғонам узун сочни яхши кўргани учун сочини кестирмади. Бу гап-сўзлар бир муддат тўхтади. Қайси кўни қарасам, сочини кестирибди. Ўтган ой эрини интернетда бир аёл билан суҳбатлашган эганини сезиб қолибди. Соч ҳақида гап-сўз йўқ, лекин эртаси кўни бориб сочини кестирибди.

– Баязи эркакларга узун соч, баязиларига эса калтаси ёқади. Бировига сариқ соч жозибали тўйилади.

– Масалан, акам сариқ сочни севади. Қаерда сариқ сочли аёлни кўрсам, кўзимни узолмай қоламан, дейди. Ишхонасида сариқ сочли аёллар кўт. Янгамга ҳам бир йилдан бери сочини сариққа бўяшни айтяпти, янгам менга ярашмайди, деяверади. Бир кўни акам янганг мен-

га жуда ҳам ишонади, лекин мен ўзимга ишонмайман, деди.

– Нима деб ўйлайсан, янганг тўғри қиялтимми?

– Аёл томонидан қарасан, тўғри қиялти. Сариқ сочни ёқтирмайди-да. Акам хотинига ноҳақлик қилмаяптими? Аслида янгам ўзига қарамаган, тала-партиш аёл эмас-ку!

– Ўзимга қарайман деб, эркакка ёқмайдиган ишларни қилмаслик керак. Масалан, эркакларнинг аксарияти ҳаддан ортиқ пардозли ва тақинчоқларни қаторлаштириб таққан аёлларни ёқтирмайди. Узун, бўялган тирноқларни ҳам хуш кўришмайди.

– Узун тирноқлар билан ташланиб қолишлари мумкин деб кўрқишадими?

– Бўлиши мумкин. Учрашув охирида асосий фикрни айтаман: аёл покиза ва ораста бўлиши, эри учун кийиниб, пардоз қилиши керак.

ЎН ОЛТИНЧИ КАДАМ

Ўзига хос дамлар, махсус лаҳзаларга эътибор бер

– Турмуш кўрган кўнимиздек махсус кўнларни айтасизми?

– Йўқ. Менимча, жуфтларнинг турмуш кўрган кўни, туғилган кўни каби вақтлардан ҳам қадрлиси нозик пайтларидир. Эр-хотиннинг нозик дамлари кўнда икки бор – айрилиш ва кўришиш дамлари. Яъни эрталаб ва кечқурун. Эрталаб айрилсан, ўша кўни сизларни ўлим айриши мумкинлигини билмайсан. Кечқурун бир-бирингизни қайтиб кўра оласизларми?...

Шунинг учун ҳар бир кун сенга инъом этмаган фурсат эканлигини унутма. Уйкудан уйрониб, Амлоҳга шукр қилиб, кунни очиқ чехра билан бошла. Нонуштани эринг севганидек тайёра. Эрингни чиройли кузатиб кўй, оқшом очиқ чехра билан қарши оа. Юзингда уни кўра-нингдан бахтли бўлганинг билиниб турсинки, у ҳам уйга чопиб-қувониб келсин. Бу икки нозик пайтларда очиқ чехрали бўла олсанг, орадаги камчиликларни бекитишинг осон бўлади.

– Лекин эркак очиқ юзани бўлмаса, аёл ҳам очиқ чехрали бўлолмайдиди-да.

– Яна айлани нуктага қайтдикми дейман? Сен унга мажбурлаб қадам ташлаттиролмайсан! Сен ўз қадамларингга қара, унинг одимини санама! Сен очиқ чехрали бўл, инсон ойнадек гап – бир муддат кейин у ҳам сенга қараб жимлаяди. Эрта-лаб унинг шу кунни қайтмаслигини билсанг, унга қовоғингни солиб, ҳамма нарсани муаммога айлантирармидинг?

– Амбатга йўқ!

– Лекин бир кунни шундай бўлиши мумкин. Ўлим бизга қачон келишини билмаймиз. Ўшанда қайси пушаймонликлардан ўртанасан? Нималарни ислоҳ этишга уринасан? Ҳозир кўлингда имкон бор экан, фойдаланиб қол!

– Эрталаб ва кечки пайт ниҳоятда муҳим дейсиз-да?

– Ҳа, жуда ҳам муҳим. Тонгда кузатиб кўяётганингда, оқшом кутиб олаётганингда очиқ чехрали бўлишинг фоят муҳим. Жуда чиройли чехрали бўлиш аёлнинг ўз кўлида эмас, лекин очиқ чехра ва табассумли бўлиш ҳамманинг ўз кўлида.

– Фарҳод баъзан мени юзингни ачиган қатикдай буриштириб кутиб олма дейди...

– Шунчаки табассум деб бепарво бўлмаслик керак, чунки у ҳусндан ҳам қийматли. Киши ўзи истамаса ҳам, жимайгандан бир муддат ўтиб, кайфияти ўзгаради, руҳияти кўтарилиб, хатти-ҳаракатлари ҳам чиройли бўлади. Эшик-ни очиқ юз, лабингда табассум билан очсанг, кейин ҳам чиройли давом этади. Эшикни қовоғингни солганча очиб, эринг эшикдан кирган захоти «Жўмракдан суъ томпагги, жавоннинг эшиги оёғимга тушиб кетди, шуларни ҳеч тутатмайсиз, нега ҳамма айтганларимни олмадингиз» каби шикоятларни тизиб ташлама. Буларни айтиш учун муносиб пайтни кутшинг керак. Қовоғингни солсанг, шу ҳолатингга мос хатти-ҳаракатларни кўрсатасан. Шунинг учун бу ҳафта ойна қаршисида жимайиш машқларини бажаришингни истаيمان. Ва эрингни табассум билан кутиб, табассум билан кузатишга ҳаракат қил.

– Бу биров шопилинч бўлди. Бошқа қадамларда бунчалик шопилмагандингиз...

– Бундай осон қадамлар учун вақтни ўтказма.

Тезроқ бошла, ўзингга яхши.

– Ҳўп бўлади.

ЎН ЕТТИНЧИ ҚАДАМ

Эрингга ҳаддан ортиқ эътиборли бўлма

– Бу қадамнинг маъносини чамалай олмадим, тўғриси...

– Аёл эрига эътиборли бўлиши, боғланиши керак, лекин бунда ҳаддан ошиб кетмасин. Ҳаддан ташқари эътибор ҳар доим қарши томоннинг юрагини сиқади. Ҳаддан ортиқ боғланиш

эркакни бўғади. Боғланиш, эътибор меъёрида бўлиши керак.

– Бу меъёрни қандай қилиб таъминлаймиз. Бирор ашпаратни борми?

– Барча аёлларнинг бошида «сезги» деган бир ашпарат бор. Аёллар сезгиларига қулоқ тутса, меъёрни маромига келтира олади. Лекин баъзан аёллар сезгиларига парво қилмайди ва билганига ёхуд хавотирга асосланган йўлдан боради.

– Мисол келтира оласизми? Чунки нима демоқчилигингизни аниқ-тиник тушунолмадим.

– Билганига асосланган янгилашлардан мисол келтираман. Масалан, аёл «Эрингни кўлингда тутишни хоҳласанг, унинг атрофида парвона бўла деб ўрганган. Уйга кирган пайтидан бошлаб, тинимсиз эрининг атрофида айланиб-ўргилади. Бирор нима хоҳлаши-хоҳламаслигини тинимсиз сўраб туради.

– Эркаклар ҳам шундай бўлишини хоҳайдими ўзи?

– Йўқ, ҳар доим ҳам ундай эмас. Эркак хотиннинг унга хизмат қилишидан севинади, лекин ҳаддан ортиқ хизматдан ҳам сиқилади. Уйда бемалол нафас олишни хоҳайди. Атрофида тинимсиз айланиб-ўргилаётган аёл эркакнинг асабини бузади, ўзини икки девор орасида тикилиб қолгандай ҳис қилади.

– Эркаклар нонкўр халқ дейман, ҳеч тан олмайсиз.

– Бу нонўрлик билан боғлиқ эмас. Эркинлик эркак учун ниҳоятда қадридир. Хотиннинг эркак доим унинг атрофида парвона бўлиши эркакни беҳаловат қилади. Бир пиёла сувни ҳам ўзи бемалол олмаслиги, хотинининг ҳамма нар-

сага қалқон бўлиб югуриши эркакнинг ғазабини келтиради. Лекин хотини шунчалик яхши-ки, эри жаҳли чиққанини билдиролмайдди ҳам. Аёлнинг тили шунчалик ширинки, эркак жаҳли чиқиб бир нималар деса ҳам: «Майли, ҳаётим, хўп бўлади, жоним, тўғри айтдингиз, бундан кейин ундай бўлмайди», дейди яна шу нарсаларни давом эттиради. Аёлнинг яхши муносабати билан эркак яна хижолат чекади, ўзини бемалол тутолмайди.

– Нима, ширин сўз ҳам фойда бермайди? – Асалнинг ҳам ози яхши дейдилар. Бир хил оҳангда ва бир хил ифода билан ҳар доим таъкидланган муружлатлар бировдан кейин ўз таъсирини йўқотади. Аслида аёл эрига муружлат қилганда қўллайдиган сўзларни болалари ёки дўгоналари учун ҳам ишлатса, эркак учун бу сўзларнинг қадр-қиймати қолмайди. Эркак ҳар доим ўзига бошқача муомала қилинишини хоҳайди.

– Яъни эрга «жоним» десанг, уни бошқаларга айтмаслик керак, шундайми?

– Худди шундай... Кучукка-мушукка қўллайдиган хитобларни ҳам эрингга ишлатишдан тийил! «Шириним, шакарим» каби аёлларга хос бўлган ёхуд болаларга айтиладиган хитобларни эркакка нисбатан ишлатиш яхши эмас.

– Кўшним мушутига «севглим» дейди. Эрига ҳам шундай муружлат қилади.

– Сийқалашган ва ҳаммага қўлланилган муружлатлар ўз маъносини йўқотади. Масалан, эркакларнинг аксарияти «хўжайин», «бегим» деган буларни ундан бошқасига қўлмайдди.

– Фарход унга «Севгилим!» деб муурожаат қилшимдан мамнун бўлади, севинади. Лекин ағчадан бери унга бундай демадим.

– Нега?

– Ундан жаҳлим чиққан, бу ҳақда гапиршни истамайман.

– Ҳа, бу айтаётганинг масала бошқа ҳафтанинг мавзуси. Бунга ҳозирча кирмай турамиз. Биз бу ҳафтанинг баҳсини давом эттирамиз.

Аёнинг эри билан ҳаддан ортиқ машғул бўлиши ё хато нарсаларни тўғри деб билишидан, ёки хавотирландир, дегандик. Янглишлар ҳақида гаплашдик. Энди хавотирларга келадиган бўлсак, баъзи аёллар хиёнатга учраши ёхуд ташлаб кетилишдан кўрқиб, эрига ҳаддан ташқари эътиборли бўлади. Ҳатто шунчалик ҳаддан ошиб кетадикки, эри унга ўхшаган бирор аёлни ташқаридан тополмаслигига ва ҳеч кимга қарамаслигига ишонишга ҳаракат қилади. Эрининг хатоларига кўз юмади. Унинг янглишларига эрининг ўрнига ҳам баҳоналар топади. Эри унга нотўғри муносабатда бўлса, эрининг орқасидан эргашади, ўзини айбдор ҳис қилиб кечирим сўрайди, аразлаган бўлса, ярашишга ҳаракат қилади.

– Бунақада эркак эркаланиб, ўзидан кетиб қоладими?

– Ҳа. Турмушда хатолар рўйхатини тузиш ва қаршингдаги кишининг уэр сўраштини куттиш нотўғри. Эркаклар сўзлар билан уэр сўрашни ёқтиришмайди, бунинг ўрнига хатти-ҳаракатлари билан пушаймонликларини кўрсатишгади. Аёл турмуш ўртоғи хатосини тузатишга уринганини пайкаган захоти буни уэр сифатида қабул қилиши керак. Лекин эри юз фоиз хато қилган

ҳолатида унинг орқасидан айланиб-ўргилиб, унинг ўрнига уэр сўраши мутлақо нотўғри иш саналади.

– Ҳўш, бу ҳолатда ўзини қандай туттиш керак? Менинг бир яқиним бор, худди сиз айтгандек қилади.

– Аёл қовоғини солмасдан хафа бўлганини кўрсатиши керак. Чунки қовоқ солганида ора-лариде ўжарлик бошланади.

– Сизга айтган ўша яқиним эрига шунчалик боғланганки, эри овқатни камроқ еса, кўпроқ ейишни истайди, уйдан чиқаётганида совқотмасин деб қалин кийинишни қайта-қайта таъкидлайди ва орқасидан «Ўзингизни эҳтиёт қилинг!» деганча бақиради. Эри бемор бўлиб қолса, кўлида гиёҳли чойлар ва дори-дармонлар билан унинг бошидан кетмайди, эри истамаса ҳам, шуларни мажбуран ичиритишга уринади.

– Аёл учун сеvgи – шафқат ва эътибор демакдир. Лекин эркак учун шафқат – онаси. Аёл эрининг атрофида шафқат ва эътибор билан айланиб ўргилса, эркакка онасини ва болалигини эслатади. Шунинг учун эркак турмуш ўртоғидан шафқат кўришни унчалик хушламайди. Шунинг учун аёнинг эрига кўрсатадиган эътибори ва парвоналиги мейёрида бўлиши керак. Аёнинг ҳаддан ортиқ шафқати эркак учун азиятга айланиши мумкин.

– Азият деганингизга хаёлимга бир латифа тушди. Латифанинг охири мавзунинг ўзаги билан боғлиқ. Бир бола бўвисиникида қолишни истамас экан. Ота-онаси уни руҳшуносга олиб борибди. Шифокор боладан: «Бувинг сени жуда яхши кўрадилар, нега уларникига боришни

хоҳламайсан?» дея сўрабди. «Улар менга зуғум қиладилар!» дебди бола. Шифокор дахшатга тушиб: «Қанақасига?» деб сўрабди. «Фақат овқат едиришди», дебди бола. Бувининг яхши кўрғанидан товоқни тўлдириб овқат кўйиши ва болаани ейишга мажбурлашни зуғумга айланаркан. Демак, меҳр-шафқат ва эътиборнинг меъёри бузилса, исканжага, азияту зуғумга айланаркан.

ЎН САККИЗИНЧИ ҚАДАМ

Бепарво бўлма

– Лекин ўтган ҳафта эркаклар ҳалдан ортиқ эътибор ва шафқатдан зерикади дегандингиз. Менга ўша қадам жуда ҳам ёқди.

– Ҳа, бизга ёқиб тушган қадамларни яхши кўрамыз-да!

– Майли, майли, ҳазимлашдим. Сиз давом этинг! – Аслида эрига бепарво бўладиган аёлнинг ўзи йўқ. Фақат парво қилмагандай, эътибори йўқдай кўринадиган аёллар бор. Эридан кутган муносабатини оломлаган аёл «Менинг ҳам сен билан ишим йўқ!» деган тутумга ўтади. Лекин хатто керагидан ортиқ эътибори унда бўлади, эрини жазолаш учунгина шундай йўл тутади.

– Очиқ гапираман: мен ҳам шундайман. У менга эътибор бермаса, мен ҳам эътибор бермай кўявераман. Бепарволик қандайлигини кўриб кўйсин!

– Лекин эътиборсиздек кўринишга уриниш билан эрини жазоламоқчи бўлаётган аёл аслида ўзини жазолайди. Эри ундан узоқлашгани учун

уйда бутунлай ёлғизланиб қолади.

– Эркакларда «мўъталди»лик деган ҳолат йўқ-да! Ҳамма нарса уларнинг истаганидек, кўнглидагидек бўлишини хоҳлашади. Кўнглилари тусаганида яқинлашишади, истамаса узоқлашишади. Масалан, Фарҳод билан баъзан жуда ширин суҳбат кўриб, муҳаббатга тўла оқшом ўтказамиз. Юрагимда ҳаммаси ўз изига тушиб боряпти, деган умид йилтирайди. Лекин эртаси кунни ёки бир-икки кундан кейин ўша Фарҳод кетади, унинг ўрнига менга бепарво, лоқайд Фарҳод келади. Уйда мен билан вақтинги ўтказмасдан, бўлмағур нарсалар билан ўралашиб ўтиради. Мен ҳам унга шунга яраша муомала қиламан.

– Бу сен билан боғлиқ эмас, эркак руҳияти билан боғлиқ. Эркаклар болалигида кўрган-кечирганларидан келиб чиқади. Ўғил болалар икки ёшдан бошлаб онасидан фарқ қилишини, отасига ўхшашини пайқайди. Оналарини жуда ҳам яхши кўришади, оналари билан яқинлашишни хоҳлашади, лекин эркакдай бўлиш учун, онасига ўхшаб қолмаслик учун онадан узоқлашишга уринишади. Ўғил бола онасига дам яқинлашади, дам узоқлашади.

– Ҳа, ўғлим ҳам шундай қилади. Баъзан кучоғимда ётади, куламыз, ўйнаймиз, гоҳида уни кучоқламоқчи бўлсам, мени ўзидан итаради: «Мен энди гўдак эмасман, катта бўлдим», дейди.

– Ҳа, мана шу хусусиятлар эркакларнинг аёллар билан муносабатларида ҳар доим давом этади. Яъни эркак аёлга яқинлашишни хоҳлайди, бу яқинлик ва севгига эҳтиёжи бор, лекин яқинлик туфайли онг остида аёлга айланнишдан

кўржиш билан бир мулдат ўзини тортади, бу билан узоқлашгандек туйилади. Аёв эса эркак руҳиятини билмайди ва эркакдан узоқлашиб, ришталар узива бошлайди.

– Ўғлим учун ҳам бу қонда бир хил даяписизми? Мисол учун, уни эркаламакчи бўлганимда мендан қочса, лекин бошқа кунни келиб ўзини қучоғимга отса, бу сафар мен уни итарсам, бир-биримиздан узоқлашамиз, шундайми?

– Абатга! Сен уни ўзингдан узоқлаштирсанг, у ҳам энди осонгина сенга яқинлашмайди.

– Ўғлимнинг менга яқинлашмоқчилигини, мендан қочиши менга эркалик қилиш учунлигини билганим туфайли уни ўзимдан узоқлаштирмайман. Лекин Фарҳод билан вазият бир хил эмас. Мен Фарҳодга парво қилмагандай тутаман ўзимни, лекин у ҳам менинг бепарволигимга эътибор бермайди.

– Каттиқ адашяпсан, хўп даявер. Бепарво кўринаётган эркак буни ғурур масаласига айлантиради, кўнглига олмагандай кўринса ҳам, жуда ранжийди, оғринади. Эркак атайин қилмагани учун хатти-харакатларини хато деб ҳисобламайди. Лекин хотини атайин қилгани ошкор бўлгани учун эр-хотиннинг орасига тиканаклар кира бошлайди.

– Нима қилишим керак унда?

– Хар кунинг муҳаббат оғушида ўтишини кутма. Жуфтинг сендан узоқ турганида, мендан узоқлашяптими, дая хавотирга беримасдан, уни зериктирмасдан сабр билан кутсанг, тез орада сенга қайтади. Айтганимдек, эрингнинг сенга нисбатан тушунарсиз муносабати ўткинчидир. Кўп зериктириб юборма ва ришталарни узиб ташлама.

– Миннатдорман, бу гапти суҳбатимиз мени хотиржам қилди. Фарҳоднинг менга нисбатан ўзгарувчан муносабатини тушунолмай ҳалак эдим. Бир севади, бир севмайди, деб ўйлардим.

ЎН ТЎҚҚИЗИНЧИ ҚАДАМ

Эрингнинг яқинларига яқин бўл

– Энг қийин қадамлардан бири шу бўлса керак, аммо...

– Лекин энг муҳим қадамлардан ҳисобланади бу. Эрингнинг оиласи билан яқинлашмасдан у билан муносабатларингда муҳаббат кутма. Чунки эркалар хотинининг оиласи ҳақида айтганларини кўнглимларига жуда яқин олишади. Оиласини ёмон дейиш ва эрингга сен ёмонсан дейишнинг орасида ҳеч қандай фарқ йўқ!

– Шунанқаси ҳам бўлар эканми? Ўрни келганда фарҳод ҳам уларга қарши гапирди-ку?

– Эркак ўзи гапирса ҳам, оиласи ҳақида бошқалар ёмон фикрларни айтишини хоҳламайди.

– Хўш, улар ҳақида ўзи гапирса-да, нега хотини гапирганда жаҳли чиқади?

– Сенга жуда оддий бир мисол билан изоҳлайман; масалан, сен ўз болаларинг ҳақида жуда гап уқмас, эркатой, ҳеч тартибга соломмайман, деган гапларни айтишнинг мумкин. Лекин энг яқин қариндошларинг ҳам боланг ҳақида жуда эркатой деса, юрагинг сиқилади, кўнглингга оғир ботади. Бу ҳам худди шундай ҳолат.

– Гарчи фарҳод яқинларининг хатоларини кўришда кўр бўлиб олади, қирқ йилда бир зўрға

пайкайди. Аниқ-тиник хатоларини айтганимда ҳам, дарҳол уларнинг ёнини олиб, Ҳимоя қилишга тушади.

– Эркакалар кўп ҳолларда оиласининг хатоларини кўради, билади, лекин хотинининг ёнида уларнинг қилишларини ошкор этиш оғир келади, фурурларига тегиб кетади, хатто буям камдек, уларни Ҳимоя қилади. Аёллар ҳаммасидан ҳам шундан кўпроқ фазабланади. Ҳалиям уларни Ҳимоя қиялти, дейишади. Оиласи ҳақида айтилган ҳар қандай сўзнинг учи айланиб-ўрғилиб эркакнинг ўзига теккани учун яқинлари борасида эркакнинг эътибори бўлишга хайрон қолмаслик керак.

– Умид қиламанки, бир кунни ўғлим ҳам мени хотинининг олдида Ҳимоя қилади.

– Хавотир олма, ёнингни олади. Эрингнинг яқинлари билан муносабатинг яхши бўлиши болаларинг учун ҳам ниҳоятда муҳим. Улар болаларингнинг бўвиси, бобоси, аммаси, амакиси, қариндошлари. Яъни бойлиги. Яхши-ёмон кунда бир-бирига керак бўлишади. Бир нима бўлса, аввал улар югуриб келади. Шунинг учун қариндошлик ришталарини узмасдан, силаи раҳмини чиройли олиб бориш керак. Улар билан орангдани ҳар қандай муаммо яна айланиб келиб сени хафа қилади.

– Улар менинг орқамдан гапирса, нима бўлади? Эрим мenden совимайдимми?

– Ташвишланма, яқинлари сени эрингга ёмонласа ҳам, сен улар учун яхши нарсалар айтганингда эринг уларнинг хатоларини янада очик-ойдин кўра бошлайди. Бу ўзингни Ҳимоя қилишдан кўра яхшироқдир. Фарҳод хотиним

уларни яхши кўради, улар ҳақида яхши нарсаларни гапиреди, деб сени уларнинг олдида кўлаб-қувватлайди.

Шунинг учун аввал-бошда гаплашганимиздек, эринг онасининг бирор хатосини гапирса, сен ҳам кўпиртириб, «Тўғри, ўтган кунни менга ундай қилди, бундай қилди», дея шикоятни бошлаб юборма! Акс ҳолда эринг тўсатдан онасининг ёнини олишга тушиши мумкин. У оиласидан куйганини айтиб дардини бошласа, изоҳламасдан фақат уни эшит. Бошқа бир пайтда, фурсатини қилиб улар ҳақида яхши нарсаларни гапир. Унинг оиласи билан қанчалик меҳр-муҳаббатли бўлсанг, эрингнинг ҳам сенга севглиси ва муҳаббатли ортади.

– Қайнананинг ипак ипи тоқчадан тушиб кетса, келиннинг боши ёрилади, деганларидек, қайнанамнинг ҳар бир сўзи менга налтардай ботади. Бунга баъзида жуда очик-ойдин пайкайман. Масалан, қайсидир кунни онам: «Қизим, бироз тежамкор бўлинглар, пула йиғиб, уй олинглар», дедилар. Онамга: «Тўғри айтасиз, оий, лекин нима қилсам ҳам, пула орттиролма-япмиз», дедим. Бир неча кундан кейин қайнанам ҳам онамнинг сўзларини гапирди, лекин ундан жаҳлим чиқди: «Нега бизнинг ишларинизга аралашади, ўғлининг пулини исроф қилаяпти деб ўйлайдимми?!» деган хаёлларга бордим.

– Зеро, бутун масала қайнананинг сўзларини муаммога айланттиришда, унинг гапларидан турли маънолар қидириб, ҳар бир сўзини ёмонга буришдан келиб чиқади. Қайнананг гапларини ёмон ниётда сўзлаганидан ишонч ҳосил қилсанг ҳам, кўнглингга олма. Унинг гапларини деб

Эрингни ҳам хафа қилма. Эркак учун онаси ва хотиннинг ўртасида қолиш – ҳақиқатан қийин ва машаққатли.

– Тўғри айтасиз, фикрингизга кўшилмаман. Икки аёл орасида қолиш эркак учун жуда ҳам қийин бўлса керак.

– Бу ҳафтадаги асосий роъни айтгандиган бўлсак, эрингнинг оиласига нисбатан хурмат-иззатли бўлишинг эрингга бўлган муҳаббатингдан-дир. Эрингга бу ҳолат шундай кўринади. Шунинг учун улар сабабли эринг билан орангизда тушунмовчилик юз беришига йўл қўйма. Сенга ёқмаган муносабатлари бўлса, бироз чида. Уларга эҳтиёткорроқ муомага қил. Бутунгача уларга нисбатан қилган хатоларинг учун уэр сўра, уларга совғалар ол, илтифотли бўл. Орангизда севги-муҳаббат кўприклари кўришга ҳаракат қил. Яхшиликдан ҳеч ким зарар кўрмайди. Яхшилар, абадга, ролиб бўлади.

ЙИГИРМАНЧИ ҚАДАМ

Эрингни жазолама

– Бу нима деганингиз? Уни жазолаганим йўқ. Қолаверса, истаган тақдиримда ҳам, уни жазолашга кучим етмайди.

– Аммоҳ эркакларга очик, аёлларга эса яширин куч берган. Эркаклар ҳукумат бўлса, аёллар сирли давлатдир. Бошқарадиган – эркаклар, бошқартирадиган – аёллар. Аёл чиройли йўналтириш йўлларини билмаса, истаклари бажо келтирилмаса, жазолаш йўлига ўтиши мумкин.

– Бошқа аёллар нимадар қилади – билмайман, лекин мен ҳеч қачон эримни жазолашни ўйламаман.

– Ҳамма гап шунда ўзи. Аксарият аёллар қилган ишларини жазо деб ўйламайди, буни тан ҳам олмайди. У менга шундай муомага қилгани учун мен ҳам шундай муомага қиламан, дейди. Лекин аксар ҳолларда у қилган иш эрини жазолашдан бошқа нарсас эмас.

– Мисол келтиринг-чи, кўрамиз, мен ҳам шундай қилармикинман.

– Эрини жазолашга аҳд қилган аёлнинг юзида табассум бўлмайди. Мен хурсанд бўлмасам, уни ҳам хурсанд қилмайман, деган ўйда иш қилади...

Моддий зарар келтиради: чойнак-пийёва, кофса-товоқ синдиради. Мева-сабзавотларнинг энг қимматини олади. Телефонда соатлаб гаплашади. Бир қараб қўймаса ҳам, телевизорни ўчирмайди. Электр тўлови ортсин, дейди. Болаарига кўрслик қилади. Қаттиқ жаҳли чиқса, болаарини уради. Ўзини тозалик ишларига бағишлайди, уйда керак-нокерак нима бўлса, иргитади. Тили билан дўшпослайди. Пичинг қилади, найзасини санчади, гудраниб туради, эрини у билан, бу билан таққослайди.

Эрининг жаҳлини чиқариш учун кўлидан келганича ҳаракат қилади. Қирларни вақтида ювмайди, дазмоллаш керак бўлган нарсаларни дазмолламайди. Эрининг яқинларига кўпоямик қилади.

– Бўлди, етади. Тан оламан: шуларнинг айримларини мен ҳам қиламан. Лекин уни жазолаш учун эмас, фақат ўз ғазабимни бостириш учун.

– Аёллар уларга қилинган ноҳақликларни ке-

чирмайди ва юзларча сирли жазолаш услублари билан ўзларини тинчлантиришга уринишади. Жазолар аёлнинг феъ-атворига кўра ўзгаради, фарқланади. Сен ҳам ўз феълингга мос келадинганини қиласан, абабта.

– Бир дутонам эрини тинимсиз дуоибад қилар экан...

– Бир куни телефонимга «Иншааллоҳ, машинангнинг фидираги ёрилиб, йўлда қолиб кетгин» деган хабар келди. Бу хабарни бир аёл эрига юборган, адашгани учун менга келган дея тахмин қилгандим, тахминим тўғри чиқди.

– Йўқ, мен дуоибад қилмайман, Фарҳодга ёмонлик тиламайман ...

– Жазолар бу санаганларим билан чекланиб қолмайди. Энг кўп татбиқ қилинадиган жазолардан бири аёлни эрига нонушта тайёрлашмаслигидир. Аёл ғазаблангани учун эрта тонгда иссиқ ётоқдан туриб, эрига нонушта тайёрлашни хоҳламайди. Кўп ҳолларда уйроқ бўлса ҳам, ўзини ухлаганга солади.

– Нонушта тайёрламаган аёл эрини ҳам ишга кузатолмайди...

– Кузатишни хоҳламайди. Эрталаб кузатиб қўймайди, оқшом эшик олдида қаршиламайди. Иши кўпайиб, кутиб ололмагандек кўрсатади ўзини.

– Бундай қилган пайтларимда ҳақиқатан ҳам уни жазолаш ниятим бўлмаган.

– Мен сенга шундай қиласан, демадим, Шириной, умумий маънода гаплашяпмиз.

– Мен ҳам шундай қилганим учун тегиб кетди, шекилли.

– Кўп тарқалган жазолардан бири – аёл эрига ётоқда совуқ муомага қилади.

– Барча аёллар ётоқда оловдай бўлишади, лекин буни хоҳлаган эркак биров тиришиб, хотинига яхши муомага қилсин. Аёлни кўнглини орасин. Аёл совуқ муносабатда бўлгани – бекордан-бекор шундай қилмаса керак ҳар ҳолда. Ким билади, қанчалик оғринадикки, шундай совуқ муомага қилади.

– Бир томондан ҳақсан. Эр-хотин орасидаги муаммолар чора топиш учун қадам қўйилмагунча дард халтасига айланиб бораверади. Муаммоларни ким пайқаса, жуфтнинг қадам қўйишини кутиб ўтирмай ўзи биринчи қадамни қўйиши керак. Муҳими, муаммоларни кўра билиш...

– Тўғри айтасиз. Сиз билан гаплашганимга қадар бу ишларимни жазо сифатида кўрмагандим...

– Эркаклар ҳам кўп ҳолларда аёли уни жазолашга уринаётганини пайқамайди, хотиннинг хатти-ҳаракатларини инжикликка йўяди. Бида туриб жазолаётган аёл ҳам буни очик айтмайди, абабта.

– Сизнингча, аёл эрини жазоланса, биров енгил тортадимми, яъни бунинг фойдаси бўладими?

– Абабта, йўқ! Қасос – аччиқ таом.

– Бу иборанинг асли «Қасос – совуқ таом» эмасмиди?

– Мен аччиқ деган сўзни бу иборлага муносиб деб биламан. Совуқ таом биров бемаза тўйилса-да, кичининг қорнини тўйдиреди, аччиқ таом эса ачиптиради. Қасос олганинг ўзи азобланади, деб ўйлаганим учун шундай дейман. Қасос олган аёлни эри билан ораси совийди, бахтсизлиги бир неча баробар ортади. Аёл ёнаётган юрагини совитишга уринар экан, эрини ўзидан совитади.

– Эрининг очик кучига қарши аёл сирли куч-

эттириш дейишингиздан, очиги, бироз хайрон бўлдим.

– Қадрли, муҳим эканини билиш эркак ва аёл бўлишдан қатъи назар, ҳар бир кишининг улакан кўнгли эҳтиёждир. Сен унга қадрли эканини хис эттирсанг, у сезикли эканига ишонади. Бугун хотин-қизлар ҳаракатлари туфайли аёллар бекадрмиз, аҳамиятсизмиз деган улакан босим остида қолаган. Эркак-аёл муносабатларида муаммоларнинг манбаи шу бўлганига кўра, ечимни ҳам шу ердан бошлаш керак, деб ўйлайман. Бу босимнинг юзига келишида эркаклар ўз хатоларини кўриши керак.

– Булар қандай хатолар бўлиши мумкин?

– Биринчидан, эркаклар оламида неча юз йиллардан бери давом этиб келаётган аёлларга паст назар билан қараш хатоси бор. Катта кўринган ишларни ўзлари бажаргани учун майда ишларни бажарган аёлларни назарларига илпшмайди. Аслида ўша кичик кўринган ишлар қилинмаса, буюк ишлар ҳечам амалга ошмайди. Баки аёлларнинг феминизми бунчалик қўлааб-қувватлашининг сабаби катта ишларга кўлауриб, эркакнинг кўзига қадрли бўлиб кўринишга уриниш бўлиши мумкин. Йўл янглиш, усауб хато, лекин қадрсизлик хисига ҳам тоқат қилиб бўлмайди.

– Аёлларнинг феминист бўлишига биз эркаклар сабабчимизми?

– Сабабларнинг энг асосийси бўлганингиз шубҳасиз! Эркакларнинг янглиш нуқтаси аёлларни муҳим санамагани бўлди. Ҳаёт деган кушнинг қанотлари эркак бўлса, унинг бўйни аёлдир! Қанотлари бўлмаган куш учолмайди, лекин

бўйни синган куш ҳам яшолмайди. Бирор ишга фойдаси тегмагандай кўринадиган бўйин аслида кушнинг ҳаёт риптасидир. Лекин эркаклар уларни ҳаётга боғлаган бўйинни камситиб, унга думга қарагандек қарашди. Энди бўйин қасосини олапти. Эркак халқининг дунёсини остин-устин қилиб ташлади. Аммо на бўйин хотиржам, на қанотлар саодатли.

– Бундай нарсалар хаёлимга келмаган экан...

– Эркакларнинг иккинчи хатоси шунки, феминизм ва романтизм номи остида шитоб билан ёйилган ҳаракатларга унчалик жиддий қарашмади. Бунинг замирида ҳам эркакларнинг аёлларни менсимагани, писанд қилмагани ётади. Бошида бу жараёнларни аёлларнинг шов-шувви сифатида кўришди, унчалик эътибор беришмади. Оқибатда эркаклар феминизм ва романтизм ҳаракатлари қаршисида бошларига тушган воқеалардан хайрону лол бўлиб қолишди. Ҳар томондан бомбардимонга йўлиқшди.

– Ҳақиқатан биз эркакларнинг устида жуда катта босим бор. Романтизмдан нафратланаман. Хотинининг романтизмга қизиқиши туфайли ўзимни кўпол-кўрс, тоғлик эркакдай кўраман. Романтик бўлишни ҳам хоҳламайман.

– Романтизм оқими бошлангунга қадар эркаклар хис-туйғуларини кўрсатиши борасида аёлларнинг ич-ичида бир истаклари бўлса-да, умидлари йўқ эди. Эркакларни борича қабул қилиб бўлгандилар. Лекин романтизм шабадаларидан кейин аёллар энди очик-ойдин куттишни ва талаб қилишни бошлашди. Хис-туйғуларига жавобан эркакларнинг ҳам хис-туйғуларини кўрмоқчи бўлишди. Эркакларнинг тушунлишини,

севнишини талаб қилишди. Лекин эркаклар улар кутгандай муомала қилмагач, бахтсиз бўла бошлашди.

– Бизни ҳам бахтсиз қилишди...

– Аслида романтизм эркаклар учун бироз керак эди. Чунки бизнинг урф-одатларда ўғил болалини тарбиялашда унинг аввало инсон бўлишига эмас, эркак бўлишига эътибор қаратилади. Эркакларга инсоний жиҳатлари бўлган ҳис-туйғуларини бостириш, яшириш ўргатилади.

– Авваллари эркак киши бошқаларнинг ёнида болаларини эркалаши, қучоғига олиб ўпиши, хотини билан ёнма-ён ўтириши уят ҳисобланган. Айнқса, бошқа бировга хотинимни севаман, дейиш мутлақо айб ва ожизлик сифатида кўриларди. У замоналарда менинг Ширинга бўлган ишқимни ҳам айбашган.

– Шунинг учун бир бўлак романтизм керак эди. Ҳис-туйғуларини кўрсатолмаган эркакларга бир эшик очилди ва аёл қабзини англай бошлашди. Лекин газеталар, журналлар, телевидение бу билан кифояланиб қолмади. Кўрдиларки, раббат ортиб боряпти, ҳар кунни бу масала ҳақида нималарнидир ёзиб чиқишди. Ҳа, бу орада ёмон ниятли кишилар ҳам кўп қовуштириб ўтирмади. Керак-нокерак маълумотлар аралаш-қуралаш бўлиб кетди.

– Биз эркаклар анъаналар таъсиридаги кўрс эркаклик ва романтизм таъсиридаги мулоҳийм эркаклик орасида аросатда қолиб кетдик.

– Аёллар ва эркакларнинг қалласида минг бир хаёл бўлгани учун ўз-ўзидан оилада муаммолар, зиддият ва келишмовчиликлар келиб чиқа бошлади. Шунинг учун биринчи қадам-

ни «қадрлаш» деб бошладим. Менга аёллар томонидан келадиган энг катта шикоят ҳам шу: «Эрим мени қадрламайди! Телевизори, кўп телефони, юмшоқ ўриндиги, дивани ҳам мандан қадрли! Унинг хотини бўлгандан кўра, у севган жиҳоз бўлсайдим» деганларни кўрдим. Шундай экан, эркакдан аёлни муҳим санаш, қадрлаш масаласига жиддий қараш талаб этилади.

– Ҳўш, унга қадрли эканлигини ҳис эттириш учун нималар қилишим керак?

– Буни кейинги ҳафта тагшлашамиз. Бу бир ҳафтага сиғадиган масала эмас. Кейинги ҳафталарда кўйиладиган қадамлар ана шу мавзуда бўлади.

ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ ҚАДАМ

Вазифаларингни бажар

– Кўлимдан келганича бажаряпман, деб ўйлайман.

– Бир мисол келтириб, унинг атрофида гаплашиш учун сенга баъзи саволларни бераман. Айтайлик, сен деҳқонсан ва ўзинг яшайдиган жойдан узокроқда деҳқончилик қилиш учун ер ва ферма сотиб олдинг. Ерингда маҳсулот етиштиримоқчисан. Аввало нима қиласан?

Фарҳод ерга тикилган кўйи бироз жим турди.

Сўнг секин-аста гапира бошлади.

– Аввало, бу соҳага доир изланишлар олиб бораман, маълумот тўплаймаман. Ер сотиб олгани жойнинг иқлими ҳақида маълумотга эга бўлишим керак. Қайси маҳсулотнинг экиб, қан-

дай дарахт кўчати ўтказишга қарор қилишимиз учун бу муҳим ҳисобланади. Яъни аввал ташқи шарт-шароитга қарайман.

– Яхшигина билим ва малака керак, демоқчи-сан-да?

– Ҳа. Кейин қандай ҳосил етиштиришимизни билишимиз учун туپроқни ўрганишимиз керак. Туپроқда ҳар хил ҳосил етишавермайди. Ўша туپроқда яхши ҳосил берадиган маҳсулотларни танлайман. Масалан, гул ҳам бўлиши мумкин, маржумак ҳам. Бунга фақат туپроқни ўргандан кейин қарор бераман.

– Қарор қилдинг, маҳсулотни танладинг, экин экдинг. Кейин нима қиласан, ҳосил беришини кутасанми?

– Бирпасда ҳосил бўлиши мумкинми? Тинимсиз ҳаракат қилиш, туپроққа ишлов бериш, бетога ўтларни тозалаш керак. Ўз ўрнида суғориш зарур.

– Буларни ҳам бажардинг, яхши ҳосил олддинг. Кейинги маҳсулот учун шундай ишларни бажарасанми ёки яна ҳосил беради деб ўтириб кутасанми?

– Ўтириб кутадиган бўлсам, ҳосил ололмайман-ку? Биринчи марта қилган ишларимиз бошқатдан қилишим керакки, яна ҳосил йиғиб олайин.

– Бу мисол атрофида давом этамиз. Раббимиз вужудимиз, ташқи кўринишимиз, жонимиз, қисқаси, ҳамма нарсамизнинг яратувчиси. Қуръони Каримнинг бир оятида эркак деҳқонга, аёл эса туپроққа ўхшатилган. Демак, сен деҳқонсан, хотиннинг еринг. Севги эса сизларнинг гулинигиз, яъни маҳсулотингиз.

– Мен нега бундай саволлар берамиз, деб ўйлаб тургандим. Майли-ю, аёл ва эркакнинг маҳсулотни болавлари эмасми?

– Бу ояти қаримма эркак ва аёл муносабатларида оид кенг қамровли оятдир. Жинсий ва ҳиссий маънода талқин этилади. Ҳар икки маънода ҳам эркак – деҳқон, аёл – туپроқ. Жинсий тарафдан қаралганда, маҳсулот – бола, ҳиссий тарафдан қаралса, маҳсулот – севги.

– Яъни деҳқон сифатида севги гулини ўстириш иши менга қоляпти, тўғрими? Лекин туپроқнинг сифати ҳам боғлиқ эмасми? Қаттиқ ва тошлоқ ерда гул ўстиролмайман-ку?

– Тўғри айтасан, абаатга, туپроқ ҳам муҳим. Аёл ҳам яхши туپроқ бўлиш учун ҳаракат қилди. Сен ҳам ўзинг айтганингдек, бир деҳқон сифатида туپроқни яхши таниб, қайси маҳсулотга мос бўлса, ўшани экиб, қадашинг керак. Гул ўстиромаслигинг мумкин, балки бугдой яхши ҳосил беради.

– Аёл туپроққа ўхшайди, сен ҳосил олишни билсанг бўлгани, демоқчимисиз?

– Мен демаяпман, Амлоҳ деярли. Эркак биринчи қадамни кўяди, аёл ҳосил беради. Қолаверса, аёл битта бермайди, бирга ўн, бирга юз, бирга минг беради. Сен атиргул кўчати эксанг, у сенга даста-даста гул тақдим этади. Сен олма дарахти ўтказсанг, у сенга қоп-қоп олма беради. Бирок унга лимон уруғи қадасанг, сенга мўл-кўл лимон беради, ҳаётинг нордон кечади.

– Аччиқ қалампир эксам, жуда аччиқ ўтар экан-да?

– Худди шундай...

– Кошки аёллар мойчечакдек бўлса эди, ўзидан ўзи ўсиб, унадиган...

– Шундай аёллар ҳам бор. Боғбони бўлмагани учун ёки боғбони парвариши қилмагани учун бор кучи билан тутпроқдан бош кўтарган... Ҳаётни яшнатаётган ва атрофига фойдаси тегаетган. Лекин ҳаёт шартларига кўра, ҳосил олиш учун абадга деҳқон, боғбон керак!

– Менинг вазифам яхши деҳқон бўлиш экан-да...

– Куръони Карим оилада охириги сўзни айтиши учун эркакка устуналик берган. Яъни уйнинг раҳбари сифатида эркак танланган. Бу эркакка берилган масъулият ҳисобланади, эркак оиласи учун масъулдир.

– Деҳқон аввал етиштирмоқчи бўлган маҳсулоти хусусида аниқ билимга эга бўлиши керак, дедик. Яхши маҳсулот учун ҳам умумий маълумотлар, ҳам махсус билимлар керак. Умумий маълумотлар борасида сиздан ёрдам сўраб шу ерга келдим.

– Умумий маълумотларда сенга ёрдам берман. Махсус билимларни эса турмуш ўртоғингни кузатиб, феъл-атворини эътиборга олган ҳолда ўзинг ўрганасан.

– Ҳозироқ бошлайлик унда.

– Бу ҳафта бўлмайди, кейинги ҳафта бошлаймиз.

– Лекин биз икки ҳафтада ҳеч қадам ташламадик. Биринчи ҳафта менга жуфтнинг кадрла дедингиз, унга қандай муомага қилсам, кадрлар хис эттиришимни айтмадингиз. Бу ҳафта ҳам тутпроқ билан танишишниг керак деб, тутпроқ билан боғлиқ маълумотлар бермаяпсиз.

– Тўғри, амалий қадам ташламадик. Лекин биқр ўлароқ икки қадам кўйдик. Сен бу икки

қадамни ҳазм қил, улар кўйишинг керак бўлган қадамлар эканига ишонсанг, кейинги қадамларни кўйишинг осон бўлади.

– Бугунгача эркак сифатида кўпроқ моддий шартлар учун ишлашга, хотиним, болаларимнинг қорнини тўйдирсам, улар чиройли, тўқис ва фаровон яшашини таъминласам, масъулиятимни адо этган бўлман, деб билардим...

– Куръони Карим билан бошладик, Пайғамбаримиз солалмоҳу алайҳи васалламининг тавсиялари ва ҳаётларидан мисол келтириш билан ҳафтани тамомлаймиз.

Расулуллоҳ солалмоҳу алайҳи васаллам эркакларга турмуш ўртоғи билан суҳбатлашишни тавсия қилганлар. Кўла ушлашиш, кўзларга термилишнинг нақадар аҳамиятли эканига диққат қаратганлар. Рўзгорнинг баракаси, хонадон ризқининг эр-хотин орасидаги муҳаббатда яширинганини айтганлар. Жуфтига муҳаббатли бўлиш дунё ва охираат саодатига васила бўлишини марҳамат қилганлар. «Эркак аёлига муҳаббат билан назар солса ва кўларини аёлининг кўларига қўйса, панжалари орасидан гуноҳлари тўқилиб кетади», дея муҳаббатга тарғиб қилганлар. Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳаётларига қарасак, эркакларга ўрнак бўладиган, жуфти ҳалол билан муҳаббатни орттирадиган кўп амалларга туювх бўламиз. Аввало шунини унутмаслик керакки, Амлоҳнинг энг севишли бандасининг ҳам бир аёлини севиш ва аёл томонидан севилишга эҳтиёжи бор эди. Севишли Пайғамбаримиз солалмоҳу алайҳи васаллам жуфти ҳалолларини севишларини айтишдан тортинмаганлар. Уа зотдан бир неча бор «Инсонлар орасидан энг кўп кимни се-

васисз?» деган саволга ҳар сафар ҳеч иккидан-масдан «Оишани!» дея жавоб бергандар. Ҳазратни Оиша розияллоҳу анҳо билан овқат етгандаридида, аёлларининг идишларидан фойдалангандар, уа зоти шарифа суъ ичган жойдан суъ ичишга ҳа-ракат қилгандар. Севими аёллари овқат еган дастурхондан овқатланар, улар тишлаган дуқ-мадан тишлардилар. Бир-бирларининг кўзла-рига караб, овозсиз ҳазимлашиш, ўйнашиш ва шўхликлар қилиш ораларидидаги муҳаббатни ҳар доим охорли тутарди. Ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳонинг ёнларига келгандаридида: «Мен билан гаплаш, мента бир нимадар сўйлагин, Оиша», дея чарчоқларини аритардилар. Тунда жуфт-ларидан руҳсат олиб, ибодатларга ўтардилар. Оиша розияллоҳу анҳо билан югуриш мусобақа-лари қилар, биргаикда ўқ отиш, от чоптириш мусобақаларини томоша қилишга борардилар. Шунингдек, ҳазрати Оиша волидамизининг илм олишларига ҳам ҳар доим ёрдам бергандар, кўлмаб-қувватлагандар. Оиша розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз-ларини қаттиқ севишларини билсалар-да, буни жуфти ҳамомларидан эшитгилари келган. Тез-тез: «Кимни кўпроқ яхши кўрасиз?» дея сўра-гандар. Набий алайҳиссалом: «Сени!» деб жа-воб бергандар. Шунда: «Қанчалик севадиз?» деб сўрардилар. Пайғамбар соллаллоҳ алайҳи васал-лам «Қаттиқ!» дердилар.

– Мисомларга қарасак, Расулумлоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жуда романттик бўлган экандар.

– Ҳа, худди шундай. Зариф ва романттик эр-как бўлгандар. Уа зоти муборажнинг биринчи никоҳларига қараймиз: Пайғамбар алайҳисса-

лом йипирма беш ёшларидида, қирқ ёшдаги Ҳаз-ратни Халифа розияллоҳу анҳо билан билан, ҳам-ганлар, йипирма беш йилларини бир аёл билан ҳам-яъни ҳазрати Халифа онамиз вафот этгандариди-кадар улар билан ўтказгандар. У киши билан ҳам-ниҳоятда муҳаббатга тўла, севиги уфруриб турган-лар, турмушлари бўлган. Ҳеч қайси хотинларидида асло ёмон муомала қилмагандар, кўла кўтармагандар. «Дастурхондан овқатланар, улар тишлаган дуқ-мадан тишлардилар. Бир-бирларининг кўзла-рига караб, овозсиз ҳазимлашиш, ўйнашиш ва шўхликлар қилиш ораларидидаги муҳаббатни ҳар доим охорли тутарди. Ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳонинг ёнларига келгандаридида: «Мен билан гаплаш, мента бир нимадар сўйлагин, Оиша», дея чарчоқларини аритардилар. Тунда жуфт-ларидан руҳсат олиб, ибодатларга ўтардилар. Оиша розияллоҳу анҳо билан югуриш мусобақа-лари қилар, биргаикда ўқ отиш, от чоптириш мусобақаларини томоша қилишга борардилар. Шунингдек, ҳазрати Оиша волидамизининг илм олишларига ҳам ҳар доим ёрдам бергандар, кўлмаб-қувватлагандар. Оиша розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз-ларини қаттиқ севишларини билсалар-да, буни жуфти ҳамомларидан эшитгилари келган. Тез-тез: «Кимни кўпроқ яхши кўрасиз?» дея сўра-гандар. Набий алайҳиссалом: «Сени!» деб жа-воб бергандар. Шунда: «Қанчалик севадиз?» деб сўрардилар. Пайғамбар соллаллоҳ алайҳи васал-лам «Қаттиқ!» дердилар.

– Мисомларга қарасак, Расулумлоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жуда романттик бўлган экандар.

– Ҳа, худди шундай. Зариф ва романттик эр-как бўлгандар. Уа зоти муборажнинг биринчи никоҳларига қараймиз: Пайғамбар алайҳисса-

- Ҳа.

- Шунинг ҳам унутмагинки, сенинг бу эътиборинг боланинг руҳияти учун яхши эмас. Чунки ҳаддан ташқари эътибор ва диққат болага ёмонлик қилишдир. Болага фақат эътиборли бўлсанг, бола ота-онасига қарам, ўзи мустақил қадам қўёлмайдиган, қўрқоқ, салга касал бўладиган нозик бўлиб қолади.

- Аллоҳ асрасин, ундай бўлишини хоҳламайман.

- Қолаверса, хотинингни болалар билан етарлича шуғулланмасликда айбланинг уни аёл сифатида ҳаддан ортиқ ранжитиши эмас-ку!

- Мақсадим уни ранжитиш эмас-ку!

- Яхши ният ҳар доим ҳам етарли бўлмайди. Сўзларимиз қандай яраларга сабаб бўлиши мумкинлигига қарайлик. Пичоқни қандай ният билан санчганимиз эмас, ундан қоладиган жароҳатга диққат қилишимиз керак.

- Аслида ўйласам, болалар туғилмасидан олдин Ширин билан унчалик жанжаллашмасдик. Болалар туғилгандан кейин муносабатларимиз бузилди.

- Оилада бахт ва саодат василаси бўлиши кетрақ бўлган бола гоҳида жуфтларнинг янглиш тутуми сабабли бахтсизликка сабаб бўлади. Шунинг учун оилаларда жуда кўп ташвиш ва зиддият юзага келади. Кўпчилик аёллар жуфтининг болалар билан етарлича шуғулланмаслигидан нолийди.

- Баъзида Ширин ҳам болаларингизга эътиборли эмассиз, деб норози бўлади. Болаларимни жуда ҳам яхши кўраман. Лекин кечки пайт уйга ҳориб келганим учун улар билан шуғуллана олмайман.

- Болалар ота меҳри ва эътиборига муҳтож бўлади. Кун бўйи онаси билан бўлган болалар отаси билан ҳам вақт ўтказишни хоҳлайди. Қолаверса, болалар билан фақат она ўралашгани учун эркакнинг кечки пайт болалар билан вақт ўтказиши аёлни хотиржам қилади. Эркак болалар билан шуғулланмагани етмагандай, камига «Қара, шуларингга, бироз дам олай», деса аёл каттиқ ранжийди. Қолаверса, Ширин қанча кўп шуғулланса-да, отанинг ўрнини тўлдиролмайди.

- Мен ундай қилмайман. Болаларим билан шуғулланишга, уларга эътибор беришга ҳаракат қиламан. Лекин ишлайман, уларга кўп вақт ажратолмайман. Мен ажратолмаган вақтни Ширин тўлдирсин, менинг ўрнимга болаларим билан у шуғулланишини хоҳлайман. Болаларимнинг истагани бўлсин, бахтли бўлсинлар, дейман.

- Болани севиш – унинг ҳамма айтганини муҳайё қилиш, уни севинтираман деб эркалатиб юборишми? Ота-онанинг вазифаси болани бахтли қилиш эмас, уни ҳаётга тайёрлашдан иборат. Болаларнинг ҳаёт йўлида яхши-ёмон ҳамма нарса чиқиши мумкин! Болаларни кичиклигидан ҳаётга тайёрламасак, машаққатга дуч келганларида йиқилиб қолишади. Бола бу, йиқилиб-туриб катта бўлади. Йиқилганида ўзи туришини ўргансин.

- Сиз ҳам Шириндай гапиряпсиз.

- Эркаклар ота сифатида болаларини қанчалик яхши кўришса кўришсин, лекин онадай куйиниб, унингчалик севмайдилар. Шунинг учун аёл энг яхши она бўлишга уринади. Лекин шунинг ҳам тан олиш керакки, баъзан аёл ҳаддан ортиқ яхши нияти туфайли фарзанд тарбияси

тебраниб ўтирасан», деб гапириши одамгарчиликка ҳам, эркакликка ҳам ярашмайди.

– Жуда унчалик ҳам эмас!

– Овқатини еганда қўлинг дард кўрмасин, ширин бўлибди демасанг, уйингнинг тозаллиги, кийимингнинг дазмоли учун миннатдорчилик билдирмасанг, бир нарса керак бўлганида буйруқ оҳангида талаб қилсанг, ҳам уй ишларини муҳим санамасдан, ҳам уйда қилинмаган ишларнинг ҳисобини сўраб турсанг, очиқ-ойдин эътиборсиз муомала қилган бўласан.

– Аёллар бу миннатдорчилик ишини жуда ошириб юборишади. Ширин бир пиёла чой бери са ҳам, кўзларимга қараб миннатдорчилик кутади.

– Эркаклар эса миннатдорчилик билдиришга жуда ҳам бахиллик қилишади. Оғзингдан фақат бир оғиз сўз чиқади – «Катта раҳмат». Бу билан аёлинг севинади, сенга жону дилдан хизмат қилишни хоҳлайди, чарчоғи арийди. Икки оғиз сеҳрли сўз шунчалик катта қудратга эга. Қийин бўлса ҳам, айт.

– Неғалигини билмайман, лекин миннатдорчилик билдириш малол келади менга...

– Аёллар уй юмушларини адо этар экан, ҳорийди, лекин аслида аёлни чарчатадиган эрининг бу ишларни иш деб ҳисобламаслиги! Хизматлари камситилган аёлга бу ишлар юк бўлиб туйилади. Одатда ишларни бажараётганда бир чарчаса, энди юз марта ортиқ чарчайди. Айниқса, ташқарида ишлайдиган аёл бўлса, чарчоғининг карра ортади.

– Биз ҳам анчадан бери уйда шу масалани муҳокама қиламиз. Ширин ишламоқчи бўлади,

мен ҳам ишлашини хоҳлайман, оиламиз бюджетига унинг ҳам қўшимчаси бўлсин, дейман. Лекин шундоғам муносабатларимиз яхши эмас, янада ёмон бўлмасин, дея иккиланаман.

– Уни қўллаб-қувватлашни ўйласанг, кечки пайт уй ишларига ёрдам берсанг, у ҳам ишласин. Ишлай бошлади, дейлик. Икковингиз ҳам қаттиқ чарчагансиз, кечки пайт бир вақтда уйга келасизлар. Сен ёнбошлаб телевизор кўрсанг, у овқат тайёрлаб, дастурхон ёзади. Болаларга қаҳва тайёрлайди, мева олиб келади, болаларнинг дарсларига ёрдам беради. Уларнинг муаммоларини эшитади, кейин уларни ётқизади. Бир томонда телефонда ўзининг яқинлари, сенинг яқинларинг ва дўсту дугоналари билан мулоқот қилишга, уларни йўқлашга ҳаракат қилади, бу орада эртанги кечки овқатни режалаштиради, кирларни кир ювадиган машинага ташлайди, дазмол босади...

– Бўлди, бўлди, илтимос... Эшитибоқ чарчадим!..

– Аёл ташқарида ишласа, оилада кундалик ҳаёт нима бўлади, шунга қараймиз. Ҳориб-чарчаб ошхонага кирган, бир томондан уй юмушларига югурган аёл диванда ёнбошлаб ўтирган эридан жаҳли чиқади. Шу сабабли уйда тинимсиз асабий муҳит ҳукмрон бўлади. Аёл мудом: «Мен ҳам ишлайман, мен ҳам камида унингдек чарчадим, лекин уйга кирганда у ётиб телевизор кўради, менга ёрдам бермайди, мени ўйламайди», дея эридан ғазабланади. Бу тугамаган тортишувлар билан бирга ўртадаги севги-муҳаббат ҳам тугайди. Ундан кейин оилавий турмуш еми-

Чинни қўламайди, лекин бунда муваффақиятга эришмайди, дегисизми?

– Раббимиз биз аёллар бу яширин кучни ўзимизни ва оиламизни бахтсиз қилишимиз, нотўғри ишларга сарфлашимиз учун бермаган. Аксинча, муҳаббат ва яхшиликлар учун берган. Шундай экан, максалда мувофиқ қўлаш керак.

– Кечириниш – инсоннинг ўзига қилган энг катта яхшиликдир, деган бир гапни ўқигандим қардадир...

– Жуда тўғри гап. Гина қилиб, қасос олишга уриниб ҳеч ким муродига етолмайди. Турмушни бир гўдакка ўхшатсак, тасаввур қилгинки, бу гўдак жарлик ёқасида, пастга тушиб кетай деганга. Икки томоннинг ҳам бир-биридан жаҳли чиққан. Шунинг учун болани у қутқариб қосин деб кутади. Ёхуд биттаси бир қадам ташлайди-да, кейин жуфти ҳам қадам ташлашини кутади. Бу ҳолатда гўдак омон қолади, деб ўйлайсизми?..

– Жуда ҳам қийин. Энди ўзимга эътиборли бўламан. Билиб-билмай кўп хатолар қилган эканман, бутун бунни тушуниб етдим.

ЙИГИРМА БИРИНЧИ ҚАДАМ

Уй ишлари ва тозалликни бўрттириб юборма

– Бўрттирма деб нимани назарда тутяпсиз?

– Қанча керак бўлса, шунча қил. Ҳаддан ортиқ озода бўламан деб, кечгача ишлаб, буюмларга хизмат қилиб, эрингга хизмат қилолмайдиган даражада чарчама.

– Бундай бўлиши мумкинми? Бутун ҳеч қандай иш қилмайман деб, кечки пайт чарчоқдан ўрайдиган ҳолатга тушадиган кунларим бўлади.

– Амбатга, сен истамасанг ҳам, баъзан ишлар кўпайиб кетади. Каттик чарчайсан. Лекин буни хар кунни қилсанг, демак, бир янглишлик бор дегани. Хар кунни эрингни чарчаган, зериккан ҳолатда қаршиласанг, бир ерда хато қилгансан демакдир.

– Кўп холларда чарчаган бўламан, ишлар битмайди.

– Иш битмайдими ёки сен битиришни хоҳламайсизми? Уйингни кўрмасдан бир нарсга дейман, лекин қанчалик уйинг катта, ишинг кўп бўлса ҳам, ақалми эринг келмасдан олдин бироз ёнбошлаб, оёгингни чўзиб дам ол.

– Бундай қилоламанми, билмадим, лекин ишларни Фарҳод келмасдан олдин битиришга уринаман, чунки Фарҳод ёнида иш қилишимни хушламайди.

– Эркаклар хотинлари уларнинг ёнида уй ишларини бажаришнинг ёктиришмайди. Эркак уйда дам олишни, хотиржам ёнбошлаб, ҳаловат топишни хоҳлайди. Уй тозалайман, деб эрингни безовта қилма!

– Эркаклар хузурга шайдо! Ёнларида уй ишлари бажариллигини хоҳлашмайди, лекин уйни тоза туттишга ҳаракат ҳам қилишмайди. Уй тозалаганимни кўриб туриб, Фарҳод ўйламасдан бемалол уйни ивирситиб ташлайди.

– Нима қилсин, уй тўзимасин деб ўз уйда ҳам бемалол ўтирмасинми? Кўнглингни бироз кенг қилсанг-чи.

– Бунга бемалоллик масаласи деб билмайман, баъзан атайлаб жаҳлимни чиқариш учун қил-

Рисини қилади. Қарасанг, ташқариди ҳаммага кибор бўлиб кўринган киши уйда бутунлай тесган оиласига, севган инсонларига, умр йўдошига болаварига ҳаммадан ҳам яхши кўраёт-ши керак.

– Бегоналарнинг яхшиси бўлмаслик керак, де-моқчисиз-дар?

– Ҳа, эанинг яхшиси бўлгунча уйнинг яхши-си бўлган маъқул. Алабатта, элга ҳам яхши бўлиши керак, лекин элга бир яхши бўлсак, уйда икки яхши хусусиятларни аввало уйимизда акс эттиришимиз керак.

– Бу қандай бўлади? Масалан, мен болалигимдан бери ҳақсизликка тоқат қилолмайман. Бир ерда ноҳақлик кўрсам, дарҳол кўшиламан, маълумга ёрдам беришга ҳаракат қиламан. Ўзимга ҳам ноҳақлик қилишларига йўл қўймайман. Фарҳоднинг ҳам менга ёки бошқаларга ноҳақлик қилганини кўрсам, чидомай гапириб ташлайман.

– Ноҳақликка аралашшинг яхши, лекин буни уйингда қилма. Бу феълингни эшикнинг ташқарисиди қолдир. Севганларинг билан бошқача бир олам барпо эт. Бу оламнинг қонунлари ташқи дунё билан бир хил бўлмасин. Уйингда бахтли бўлишинг ҳақи бўлишингдан ҳам муҳимроқ. Дейлик, эринг билан тортишдинг ва тортишувда ютиб чиқдинг. Турмуш ўртоғинг охирида «Бўпти, сен ҳақсан!..» деди ва қовоғини осиб, тумтайиб олди. Сен ютган бўласанми ё ютқизган бўласанми?

– Ютқизгандекман...

– Тушунимизча, жилдий инсонга ўхшайсан, яхши, маъқул. Аёл кишига уйдан ташқариди жилдийлик ярашади. Лекин уйингда ҳаловатли бўлишинг керак. Севимли бўл, бола бўл, жилавали, ишвали, маъсум бўл, Аёл бўл. Аёл агар чиндилдан буларни хоҳласа, ҳаммасини улдалай олади. Аммо аёлга роҳ уйнаш қобилиятини берган. Аёл ҳар бир ролни ўйнай оладиган даражада айёр, ҳар қандай роҳга алданадиган даражада самимий, беғубордир.

– Сизнингча, буларни эглай оламаними?

– Уйингда гурур либосини ечиб ташласанг, ҳар бир либос сента ярашади. «Аёлнинг мижози кийган либоси билан ўзгаради» деган гапни ўқигандим. Тўғри айтилганига ишонч ҳосил қилиш учун синаб кўришинг мумкин. Ҳар куни шавдирган кийимда эрингни кутиб олсанг, ҳорғин уй бекаси қиёфасидан кутулолмайсан. Баъзан бошқача услубларда ҳам кийингин.

– Қандай?

– Ҳар замонда бошқача кўринишга ҳаракат қилиб кўришинг мумкин. Алабатта сўзлашувинг ва кийинишингни шунга кўра мослайсан. Масалан, бир куни кишлоқнинг содда қизи бўл, бошқа куни шаҳарлик танноздай кўрин. Бир куни ҳаётдан зериккан уй бекаси бўл. Қаттиқ чарчган кунинг енгил кийимингни кий, барча шикоят нулишларингни тўкиб-сочиб кутул. Бир куни ҳамма нарсадан бахтли севги чечаги, эртасига маҳамланинг алдоқчи қизи бўл.

– Ҳар куни ҳар хил кўринишга уриниш кишини чарчатиб қўймайдими?

– Ҳар куни бўлиши шарт эмас, лекин ҳар куни қилсанг ҳам чарчатмайди. Бир синаб кўр,

ёқиб қолишига ишонаман. Бу роллар сени кундалик ташвишлардан узоқлаштиради. Қолаверса, эринг ҳар куни сени яна қандай қиёфада кўрар эканман, дея қизиқиш ва хуш кайфият билан уйга келади.

– Айтганларингизни қилсам, болаларим мазах қилишмасмикин?

– Фурур либосини ечиб ташламагунигча буларнинг бирортасини қилолмайсан, албатта. Болалар ўйинларни жону дилдан севишади. Уларни ҳам бу ўйинларга қўшишинг мумкин. Масалан, қишлоқ қизи бўлган кунинг лозимингни, гулли кўйлагингни кий, шунга кўра овқат тайёрла. Палов, шўрва ва салат тайёрла. Хонтахтада ўтириб енглар. Келинглар, палапонларим, кўзичоқларим, деб уларни чақир. Бундай сўзлар уларни севинтиради.

– Танноз аёл қандай бўлади?

– «Бугун мен ўзига қараган, бурни осмонда, пардозли маликаман», дейсан. Кўрасан, қизинг малика аёл қандай бўлишини сенга ўргатади ҳам.

– Менга ҳаммасидан кўп ҳаётдан зериккан уй бекаси роли ёқди.

– Ўрганган ролинг бўлгани учундир ҳойнаҳой. Ўша куни истаганингча шикоят қил, чарчаганман деб ишларни болаларга тақсимла, уларни ишлат. Ҳар хил роллар билан болаларингга айтолмаганинг, қилдира олмаганларингни қилдира оласан. Одамлар баъзан уйларига киришни истамайди, уйларида ҳам, бир-бирларидан ҳам зерикишади. Телевизорда иккита ҳазил томоша кўришса, ақдан озгудек бўлиб кулишади, хурсанд бўлишади. Нега бу ҳазилларни ўзаро қилмайсизлар?

– Тўғри айтасиз. Мен кўп ҳолларда ўзимдан зерикаман. Бу ҳафта айтганларингизнинг қанчасини бажара оламан – билмайман, лекин бажаришга уринаман.

– Бир тиббиёт профессори «Ўзингизни бахтли ва хурсанд бўлгандек тутинг. Хатти-ҳаракатлар руҳий қувватимизга ёрдам беради. Инсон айрим туйғуларни ҳис қилмаса-да, ҳис килаётгандек кўринишга уринса, танаси ҳам, юрак юриши ва босими ҳам шунга мослашади. Қовоғингни уйсанг, тананг чиндан ҳам юракни сиқадиган ҳолат бўлгандек жавоб қайтаради», деган эди. Шунинг учун ҳам ўзимизни табассум қилиш учун мажбурлашимиз керак. Табассумдан кўра кўзга ярқираб кўринадиган пардоз йўқ.

ЙИГИРМА УЧИНЧИ ҚАДАМ

Ўтмишга ўралашиб олма

– Кунингдан завқ олиб яша, демоқчимисиз?

– Ҳа. Одамнинг энг катта душмани – ўзи. Ўтмиш – номи ўзи билан ўтмиш бўлиши керак. Лекин негадир кўпчилик ўтмишини ўтмишда қолдиролмайди. Агар ўтмишни ўтмишда қолдиролмасак, у бугунимизни ҳам расво қилади.

– Ахир нохуш хотираларни унутиш осон эмас-да!

– Тўғри. Мен ўтмишни унутайлик, демаяпман, орқада қолдирайлик, демоқчиман! Бу фақат кечириб юбориш билан бўлади. Эринг бугунгача сени хафа қилган, ранжитган бўлиши табиий ва сен ўша ҳолатлар билан бирга яшаётган бўлсанг,

бошингдан нима ўтказган бўлсанг бўл, лекин эрингга нисбатан гина сақлама.

– Бу гина сақлашми – билмадим, лекин қачон Фарход билан жанжаллашсак, танишган кўни-миздан то шу пайтгача қанча тортишувимиз бўлиб ўтган бўлса, ҳаммаси бир-бир кўз ўнгимдан ўтади.

– Фақат кўз олдингга келадимми?

– Йўқ, кўп ҳолларда тилимга ҳам чиқараман. Баязан ўзимга ўзим ҳайрон қоламан, нимадарни нимадарга аралаштириб юбордим деб. Масалан, Фарход кечки пайт уйга кеч келди, дейлик, кеч келгани учун бошланган жанжалдан бир қарасам атрофга пайпоқ ирғитганига келибману, ота-онаси билан бўлган зиддиятлардан чиқибман. Бутун бўлган бир нохушлик сабабли жанжал бошлаб, ўн йил олдинги воқеа эсимга тушиб, жанжал янада кучаяди. «Фарход ҳам ўтмишни унут!» деб мендан жаҳли чиқади.

– Эркакларнинг ўтмиш билан унча иши йўқ. Ўтмиш аёлларнинг қимматли «сеп»идир. Аёллар ўтмишида нақадар ёмон хотира бўлса, уни қимматли хазинадек хотира сандиғида асраб юради ва бу хотираларнинг чанг босишига йўл қўймайди. Ҳар бир фурсатда сандиқдан чиқариб олиб чангини силкитади. Афсуслар бўлсинки, ўтмишининг чангини оламан деб бутунни тутпроғу баччиққа ботиришади.

– Менинг сандиғим ҳам тўлиб ётибди.

– Ўтмишни эслаш сени хафа қилиш, қайғуларингни орттиришдан бошқа бир ишга ярамайди. Бир тадқиқот натижаларига кўра, аёллар ўтмишни эслаганида, ўша кўнларга оид хотиралари билан бирга ҳис-туйғулари ҳам жонланар

экан. Ўша кўни қанчалик хафа бўлган, ранжиган, оғринган бўлсанг, уларни эслаганингда ҳам яна кўрган-кечиргандай хафа бўлиб, ранжийсан ёки ғазабланад экансан.

– Шундоқ ҳам мен ёмон хотираларни эслаганим сари йиғлагим келавереди.

– Шу сабабдан ҳам аёлларнинг ўтмишни камроқ эслашлари ўзларига яхши бўлади. Ўтмишда сени ранжитган киши бу қилмишини бир бор қилган бўлса, сен ҳар эслаганингда ўзингни такрор-такрор хафа қиласан.

– Демак, энг катта ёмонликни ўзим ўзимга қилаётган эканман...!

– Энг бошида айтганимдай, инсоннинг энг катта душмани – ўзи. Одамлар ва бўлиб ўтган воқеаларни биз қай даражада кўрсак, шу даражада ранжитилади. Бир хил ҳолатларни бошдан кечирган минглаб киши онгида ва кўнгида ҳар хил изарни олиб юради.

– Унда «сандиқ»ни имкони даражасида очмаслик керак.

– Бунинг учун хотиралар сандиғини кирлатмаслик керак. Кечириб, гиналарни четга суриб, тозалаб қўйсанг, сандиқни кавлаб чангини қоқипингнинг ҳожати бўлмайди. Хотиралар кирли қолгани учунгина сени безовта қилади.

– Хотира сандиғимни иложи борича тезроқ тозалашим керак. Ўйласам, уйимни тозалашга шунчалик берилай кетганимдан ўзимнинг ичимни тозалашга умуман эътибор бермабман. Бу ҳафтадан бошлаб тозалаш ишларининг маъноси мен учун ўзгарди.

ЙИГИРМА ТҮРТИНЧИ КАДАМ

Бахтингни эрингга юклама

Бу эркак учун катта юкдир. Кўпчилик оилали аёллар «Эрим менга хоҳаганимдай муомага қилса, мен бахтли бўламан», деб ўйлайди.

– Бу фикр озроқ бўлса-да, тўғри эмасми?

– Ха, озроқ тўғри. Аёл эри билан яхши муносабатда бўлса, абабатга, бахтли бўлади. Ёмон бўлса – ранжийди, ўзини бахтсиз сезади. Кишининг турмуш ўртоғи билан ўзаро муносабатлари, абабатга, ҳаётга таъсир қилади. Аммо ҳаётда бошимизга тушган ва тушадиган нарсаларнинг ҳаммасига ҳам турмуш ўртоғимиз сабабчи эмас. Аслида хато қилаётган сенсан. Бахтиёрлигининг пардаси ортида фақат эрингни кўрсанг ва ўзингни бахтсиз хис қилганингда ҳам шу мантқидан келиб чиқиб ҳаракат қиласан. Оқибатда муносабатларингиз баттарроқ бузилади.

– Ишларим унмаган пайтларда Фарҳод билан боғлиқ бўлмаса-да, хаёлимга аввал у келади ва бирор баҳона билан ундан жаҳлим чиқади. Бахтли аёл бўлганимда, балки ишларим бунчалик орқага кетмасди, деб ўйлаган пайтларим кўп бўлган.

– Аёл бахти ва бахтсизлигини эрига боғлиқ деб билса, эркак ҳам беҳаловат бўлади. Унинг ҳам хотинидан жаҳли чиқади.

– У нега ғазабланади?

– Бу жуда оғир юк. Ичингдаги шамни сен ўчирсанг, ҳеч ким сени ёқолмайди. Ҳаётингнинг бутун масъулиятларини, оғир бўлса-да, ўзинг зиммангга олишинг керак. Инсон учун турмуш

ўртоғи ниҳоятда қадри, лекин ҳамма нарсага эрни соябон қилмаслик керак!

– Сизнингча мен ҳам ҳамма нарсага эрини соябон қиладиган аёлларданманми, билмайман, лекин Фарҳод билан муносабатларимиз ёмонлашса, уй ишларини бажарсам ҳам, тозалик қилсам ҳам, овқат қилсам ҳам хаёлимда фақат у бўлади. Кечки ёки эрталабки тортишув кун бўйи хаёлимни банд қилади. Энг ёмони, мен кун бўйи ич-етимни еб битирган воқеа оқшомида Фарҳод уйга келиб, ҳеч нарса бўлмагандай муомага қилади. Базан тортишганимизни ҳам унуттади. Мен бунга ишонаман. Эрим ишга бориб, ҳамма нарсани унуттади.

– Яхшиям эркаклар ҳам аёллардек эмас, яхшиям унутиб юборишади. Бунинг катта фойдаси бор. Тасаввур қил: барча эркаклар ишхонасида кун бўйи хотини билан муаммоларини ўйлаб ўтирса, жаҳд-ғазаб билан ёхуд ўйчан-ўйчан ишласа, дунё нима авҳолга тушарди? Эринг ҳам сенга ўхшаб ўтмишини унутмай, тинимсиз сенга эслатиб турса, ҳаёт нечоғлиқ тоқат қилинмайдиган азобга айланарди. Балки шунинг учун ҳам улар майда-чуйда нарсаларга нисбатан ҳасос ва икир-чикирчи қилиб яратилмаган.

– Оилавий муаммолар майда нарсалар эмас-ку? – Аслида кўпи майда нарсалар. Масалани катталаштирадиган фақат ўзимиз. Бирор муаммога дуч келганингда, у ҳақида эмас, муаммонинг чораси ҳақида ўйлашинг керак. Бахтлиликни эрингга юклаб қўйиб, биринчи қадамни ундан кутмайсан. Узр сўрасин, орамизни яхшилаш учун у қадам ташласин, дея куттиш ўзингни тушқунликка солиб, бир қадам орқага кеттиш

дан бошқа нарсага ярамайди. Турмуш кўрган кунимизни эсламаса, мен асло эслатмайман, ўзи эсласагина унинг учун маъноси бор, деб ўйлаш севгидан эмас, ғурурдан нишона. Ҳаракатда ба-рака бор. Кутмагин, бахтинг учун ўзинг қадам ташла.

– Ҳўп, ҳаракат қиламан.

– Ҳафтани яна бир ўтгит билан тугатамиз. Ҳа-ётида ҳамма нарсадан шикоят қиладиган бир киши бўлган экан. Бир йили боғидаги дарахт-лар жуда мўл ҳосил берибди. Кўшниси: «Бу йил кайфиятинг аъло бўлиши керак, боғинг мевага тўла», дебди. У киши эса: «Унча ёмон эмас, ле-кин молларга ем қилиб беришимга чириган ол-малар йўқ, мен шундан хафаман», деган экан. Атрофда бахтли бўлиш, қувониш, хурсанд бў-лиш учун шунча сабаблар бор экан, сен бахт-сизлик учун сабаблар қидирма!

ЙИГИРМА БЕШИНЧИ ҚАДАМ

Эркак тили – «аниқча»ни ўрган

– Бу кийин тилми?

– Жуда ҳам осон тил. Биз аёлларнинг тили билан айтганда шама, ишора, пичингу кеса-тиқлар, узйб олишлар йўқ. Фоятда аниқ, очиқ ва тўғри тил.

– Унда ўрганиладиган ҳеч нарса йўқ экан-ку.

– Амбатга, бор. Аёл билан эркак орасидаги фитрий фарқлардан бири ҳам икки жинс сўз-лашув тилининг бошқача эканлигидир. Ми-ялари бошқача ишлагандан кейин ўз-ўзидан

тилга кўчадиганлари ҳам бошқача бўлади. Эр-какларнинг тили жуда ҳам осон. Лекин биз аёл-лар тўғри йўлда ҳам юришга одатланмаганимиз учун фақат янглишини топишга уринамиз.

– Яъни қанақасига?

– Масалан, дастурхонда эринг сенга нон ке-тирсанг-чи, деганида фақат нон беришингни истайди. Дастурхонга овқатни кўйиб, нон кўй-маган эпсиз хотинлигингга шама қилмайди. Ёки сочинг тўқияпти деса, фақат сочинг тўқияёт-ганини айтади, қал бўласан ва мен сени севмай кўяман, деган бўлмайди!

– Ишончингиз қимлими? Улар ҳеч нарсага шама қилмайдилар?

– Эркаклар биз аёллардек шама, ишора ва қисса айтиб, ҳисса олиш услубини унча бил-майди. Бу эркак табиатига умуман тўғри ке-майди.

– Эркаклар қисса айтиб ўтирмасдан, ҳиссани юзингга ёпиштириб кўяди, деяпсизми?

– Ҳа, шундай десанг ҳам бўлади. Базан озор-берадилар, лекин аёллардек айёрлик томонла-ри кўп бўлмагани ва камроқ гапиршни яхши кўрганлари учун айланиб-ўрглиб юрадиган йўмларга кириб юришмайди. Агар эркаклар ҳам айланма йўмлардан юрганида, аёл ва эркакнинг фарқи бўлмасди. Амбатга, дунё ҳам яшаб бўл-майдиган ҳолатга келарди.

– «Аниқча»ни ўрганишдан аёлларга қандай фойда бор?

– Аёллар «аниқча»ни ўргансинки, эркаклар-нинг ҳар бир сўзининг остидан қандайдир маъ-но чиқаришга уринишмасин. Ҳамма нарсани кўнглимларига олаверипшмасин. Эркаклар билан

гаплашаётганда аниқ ва очиқ бўлишга кат қилишсин. Уларнинг тушунишини ўтириш ўрнига очиқ-ойдин гапиришини лар хатто хафа бўлишганида нега буни майдди?.. Эркак ўзи тушуниб олишини кутиди, англаб етмаса, қовоқ уйишади. Бу эркаклар нима қилишни билишмайди.

– Лекин эркаклар ҳам бироз айланма йўларга киришсин-да. Ҳаёт ҳар доим ҳам бир пириб, коралимизга озор беришмасин. Улар аёл тилини ўргансин.

– Аёллар тили ҳақида ҳикоя ёзганимдан йин ўзим кутмаган даражада эркаклардан раҳмат эшитдим. Бунчалик эътирофларни ёлимга ҳам келтирмагандим. Демак, эркаклар ҳам аёлларни яхши танишни, шунга қараб муомала қилишни хоҳлашади. Баки бутунга қадар хато биздан ўтди, аёлларни уларга бори ча таништира олмадик...

– Аслида ҳам дунёдаги энг чиройли нараса аёл ва эркакнинг бир-бирини тушуна олиши эмасми? Афруски, алмақанча асосий маънаботларни ўрганмасдан, билмасдан бирга яшай бошлаймиз. Кейин уч кунда ишқни, беш кунда севгини йўқотамиз.

– Ҳар бир нарсанинг ўзига хос илми бор, жумладан, севининг ҳам. Кўнгли севади, севини яшатадиган эса ақадир. Севги кўнглидан севгини озикламаса бундай севги қисқа пайтда ўлиб кетади.

– Севгини фақат кўнгли иши деб ўйлагандим...
– Барча хато шунда ўзи. Севгини кўнглига

тўнқаш энди туғилган гўдакни ўз ҳолига ташлаб, ўзи катта бўлсин, дейишдек гап.

– Ақ қачон керак бўлади?
– Севганингги узокдан севсанг, ақга эҳтиёжинг бўлмайди. Севганинг билан бирга бўлсанг, сўзлар ва хатти-ҳаракатлар тўкнашади, шунда ақ дарҳол ишга тушиши керак. Никоҳда кўнгли ва ақнинг ҳамкорлиги шарт. Кўнгли ва ақ аҳил бўлса, севги камаймайди, тобора зиёда бўлади.

– Севгини йўқотиб қўймаслигимиз керак...

– Севган инсоннинг нимадан севинади, нимадан ни хуш кўрмайди, нимадан хурсанд ва нимадан хафа бўлади, нимадан ранжийди, унинг учун нималар қилиш керак? Бу саволларни ўзингга бер, жавобини топ, ана шундан кейин қара-чи, севги ўлармикан.

– «Нима, қандай, нега?» деган саволлар тизилгани сари севгининг ақга нега эҳтиёжи борлиги тобора тушунарли бўлди.

– Кўнгли худбин, фақат ўзини ўйлайди. Севгилсига етишсини ўйлаганида ҳам, фақат ўзини ўйлайди. Етишиб бахтли бўлай дейди. Кўнгли бундай худбинликдан халос бўлиши учун ақдай йўлбошловчига эҳтиёжи бор. Фақат ақ ёрдам берганидагина, севгилсини ҳам ўйлай бошлайди.

– Бўпти, шунча маълумотлардан кейин эркак тили «аниқча»ни ўрганишни хоҳлайман. Бошқа қондалари ҳам борми?

– Бор. Эркаклар савол беришни ва уларга савол берилишини ёқтирмайди. Биз аёллар савол беришни яхши кўрамыз. Савол беришни аксарият ҳолларда мақсаддан ташқари қўлмаймиз. Биз

учун жавобнинг маъноси ва аҳамияти йўқ. Аёллар рўпарасидаги кишига эътиборли эканини бидириш, танишиш, суҳбатлашиш каби турли сабаблар билан савоалар беришди. Эркакалар эса савоал беришганида ўзларини ҳисоб бераётгандай ва ишларига бурун суқилаётгандек ҳис қилишди. Тузук-курук жавоб қайтарилмайдди.

– Тўғри айтасиз. Мен ҳам кечки пайт суҳбат-турунг бўлсин деб, Фарҳоддан бир нималарни сўрайман. У эса тузук жавоб бермайдди. Мен билан гаплашгиси йўқ экан, деб юрагим сиқилди. Демак, савоал бериш эркакаларни гапиртириш йўли эмас экан.

– «Аниқча»нинг яна бир қондаси бор – эркакалар «йўқ» сўзини ростдан ҳам ниманидир ишталмаганида, «Ҳа» жавобини эса чиндан-даниманидир ишташганида ишлатишди. Биласан, биз аёллар баъзан ноз қилиш учун хоҳлаб турган нарсамизга ҳам «Ҳа» дейиш ўрнига «йўқ» деймиз. Қаршимиздаги киши қайта-қайта сўрагандан кейингина «Ҳа» деймиз. Эркакалар бу йўлни қўлмай олишмайди. Эркака «йўқ» деса, унга қаршилиқ қилиб, қайсарлик билан мажбурамаслик керак.

– Буни билганим яхши бўлди.

– «Аниқча»нинг яна бир қондаси – эркакалар буйруқ оҳангидаги гапларни хуш кўришмайди. Аниқса, аёл буйруқ оҳангида ундан нимадир сўраса, унга хушм ўтказишга уриниш бўлаётганини ўйлаб, кўлидан келадиган иш бўлса ҳам, қаршилиқ кўрсатади.

– Буйруқ оҳангида гапирганимда Фарҳод билан ҳар доим тортишамиз...

– «Аниқча»да эркакалар ёрдам сўрашни ва ўзларини сўрамагунча ёрдам таклиф қилиниши-

ни ёқтиришмайди. Аёллар эса ёрдам сўрашдан тортинишмайди ва ёрдам таклиф қилишни ҳам яхши кўришди.

– Шунинг учунмикан, бирор манзилни излагганимизда Фарҳод бировдан сўраш ўрнига ўзим топаман деб айланиб юради. Мен «Шошма, сўраймиз», деса, қулоқ солмагани етмагандай жаҳд ҳам қилади.

– Ҳа. Эркакалар куралишни ва урдалишни севишди. Ёрдам сўрашни эса ожизлик деб билди. Шунинг учун ҳам қаттиқ машаққатда қолмагунча ёрдам сўрашмайди. Масалан, эринг машина хайлаётганда ёнида тинчгина ўтир ва сайрга чиққандек тасаввур қил. Жим ўтиргинки, бирор нохушлиқ чиқмасин. Бироз сарсон бўлсангиз ҳам, у барибир масалани ўзи ҳал қилади. Абагга, бу фақат машина хайлашга хос эмас. Уни қайғули кўрганингда ҳам, нимадир қила оламани, деб ёрдам таклиф қилма. Унинг ёнида бўла ва урдалишга ишон, кифов! Ундан ақли ва кучли кўринишга уринма. Ҳар доим унга муҳтожлигингни ҳис эттир.

– Эркакалар ўзига ишонган аёлни ҳам, эзилган аёлни ҳам унчалик севишмайди, деб ўқигандим бир жойда.

– Жуда ҳам тўғри. Эркакалар аёлнинг назокати ва мулоимлигини ёқтиришди. Мулоимлик ва эзилганлик орасида катта фарқ бор.

– Кучли кўринмаслик эзилганликни кўрсатмас экан-да?

– Худди шундай. «Аниқча»даги яна бир қондасига кўра, эркакалар дардлалишни ва хатоларини муҳокама қилишни хушлашмайди. Биз аёллар дардимизни дoston қилишни яхши кўрамиз. Ҳа-

товаримизни муҳокама қилишдан уялмаймиз, ҳатто аксарият ҳолларда кула-кула гапириб берамиз. Ҳолбуки, эркаклар ўтмишдаги хатоларини эслашни ҳам исташмайди.

– «Аниқча»да энг қадри сўзлар қайсилар?

– Эътироф ва миннатдорчилик сўзлари. Эркак кичкинагина иш қилган бўлса-да, эътироф кўришдан севинади. Такдирланса, раҳмат эшитса, файрати янада ортади. Танқид қилинса, айбланса, ишга киришишдан бўйин товлайди. Қилиши керак бўлган ишларни ҳам қилмайди ва аёлидан узоқлашади. Бундай ҳолатларда баъзан бида туриб, баъзида эса биммаган ҳолда эркак қадрини биладиган, такдирлайдиган ва эътироф этадиган бошқа аёлни излашга тушади.

– Қаранг-а, жуда кўп хатоларга йўл кўяр эканман! Ўзимни ва атрофимдаги дўгоналаримни ўйлаётман ҳозир, ишимиз фақат эрларимизни танқид қилиш. Ундай қилмаймиз, бундай қилмайсиз, уни қилинг, буни қилинг...

– Ҳар бир эркак севган аёлининг қаҳрамони бўлишни хоҳлайди. Ҳеч қайси қаҳрамон буруни ерга ишқаланипини истамайди, албатта. Эркаклар шундоғам кўп ҳолларда хатоларини билишди, биммаганлари учун эмас, исташмагани учун ишга киришишмайди. Лекин такдирланган, меҳнати эътироф этилган эркак қилмаган бошқа ишларини ҳам қилишни бошлайди.

– Биз аёллар эса эркаклар истаганимизни қилмагани сари билмайди ва унутиб юборади деб тинимсиз ўргатиб бормоқчи бўламиз...

– «Аниқча»да қайтарилган, такрор-такрор айтилган сўзлар энг расво сўзлардир. Эркаклар

аёлларнинг бир нималарни эслатиб туришидан нафратланишди. Ниманадир қайта-қайта тапирган аёлга чакаги тинмайдиган аёлга қарагандек қарашди.

– Тушундим, қилинмаган иш учун тижирлик қилмаймиз, қилинганларни такдирлаймиз.

– Ҳар бир эркак ўзини дунёда энг кўркам йигит, кўркам бўлмаса ҳам кўзга яқин деб ўйлайди. Ўзининг энг кучли ва энг ақлли эканлигига ишонади. Аёл эса сен ундай эмассан, деб буткула аксини исботлашга уринса, ўша аёл эркак учун тамом бўлган хисобланади. Агар ўша аёл билан бир оила бўлиб яшашга мажбур бўлса, аёлга ўлижга қарагандай қарайди ёки аҳмоққа муомала қилгандай муомала қилади. Чунки фақат ё ўлик, ёхуд аҳмоққина унга ўхшаган эркакнинг қадрини билмайди.

– Эркаклар такдирланган сари ўзидан кетмайди?

– Йўқ. Такдирланган сари эркакларнинг файрати ошади. Аёл эрининг ўзини яхши хис қилишига эришиши керак. «Сиздек эркак билан турмуш қурганим учун жуда ҳам омадлиман», «Ўйимнинг устунни, ҳаётимнинг марноси, паҳлавоним!» каби сўзлар билан эрини ўзига маҳкам боғлай олади.

– Мен эса қаердан ҳам сенга йўлиқдим, дегандек муомала қилман эримга. Сизни эшита туриб, қилган хатоларимни жуда яхши тушундим.

– Севги меҳнат кутади, севгилисидан муҳаббат кўришни истаydi. Муҳаббат учун хизмат керак. Муҳаббат истаганг, севганингга қадам-бақадам яқинлаш, унинг қадам ташла-

шини кутиб ўтирма. Унга хизмат қил. Кўлинг, оёғинг, тилинг, қулоғинг, ақлинг, ва алаббатга, кўнглинг билан. Бунинг учун эса муҳаббат йўлидаги тиканакларни кўриб, уларни йўлдан олиб ташлашинг керак.

– Сизнинг ёрдамингизда қанчадан-қанча тиканларни кўрдим ва уларни йўлимдан олиб ташлаётман. Баязларини олиб ташлаш қийин бўляпти, улдамайман.

– Уйингдаги қахрамонингдан ёрдам сўра. Хатоларингни кўрганингга чин дилдан иқрор бўлсанг, у ҳам сенга бажонидил ёрдам беради.

– Хўп бўлади. Миннатдорман сиздан!

– Сен билан суҳбатимиз тугади. Муҳаббатга кўмилиб яша! Ҳаётинг ширин бўлсин, Шириной!

ФАРҲОД БИЛАН ЎН БЕШ ҚАДАМ

– Аввало сизга катта раҳмат дейман, – дея сўз бошлади Фарҳод. У озроқ хаяжонланаётган эди.

– Ширинда ўзгаришлар катта. Тўғриси айтсам, бу ерга Шириннинг қистови билан келгандим. Бирор ўзгариш бўлишига ишонмагандим. Бир пайтлар унинг ишқиде тоғларни тоқон қилиб, ариқ қазиганимга ўзим ҳам ишонмай қолгандим. Мен учун бу турмушнинг охири кўринганди. Уни ортиқ севмайман, деб ўйлардим. Лекин кўрдимки, ишқимнинг оташи сўнмабди, фақат устини озроқ кул босибди. Муҳаббат қадмлари билан ишқ оловимиз яна ёна бошлайди.

– Жуда ҳам хурсандман.

– Шириндаги ўзгаришлардан мамунман. Мен ҳам муҳаббат учун қадам ташлашга тайёрман.

– Майли. Кани, унда бошлаймиз.

ЙИГИРМА ОЛТИНЧИ ҚАДАМ

Турмуш йрмоғинга уни қадрлашингни ҳис эттир

– Бу ерга келаётиб, илк қадамни ўзимча тахмин қилишга уриндим. Аёллар учун нақадар сезимли эканини билиш муҳим бўлгани сабабли гапни «Аёлингга севгингни исботла» дейишдан бошлайсиз, деб ўйлагандим. Қадрлашингни ҳис

рилиши мумкин ё бўлмаса бир умр бир-бирини ҳолдан тойдириб тоқат қилиб яшайдилар.

– Яхшиси, аёл ишламасин экан.

– Ишласа ҳам, кечки пайт уйга келганларида эркак жуфтига ёрдам берсин. Албатта, ҳаловатли оилавий ҳаётни истаса!

– Уй юмушларни ёқтирмайман. Уй ишлари фитратимизга тўғри келмайди. Уй юмушларига қўлим келишмайди. Бажаришга мажбур бўлсам ҳам, хотинимдек эътибор билан бажаролмайман. Тўзғитаман, синдираман, тўкаман.

– Эркаклар ва аёллар бир ишни фарқли тарзда бажарадилар, лекин охир-оқибат эркак истаса, чиройли бажара олади!

– Бу менга ғалати туйилади. Мен уй ишини бажарган ота кўриб улғаймадим. Уй юмушларини онам бажарарди. Отам ишдан келиб дам оларди, онам унга хизмат қиларди. Қадриятларимиз, маданиятимиз шу эди. Мен ҳам хотинимдан шуни кутаман.

– Ҳорғин арслон уйда жайронига эркалик қилгиси келади. Лекин жайрон ҳам чарчаган бўлса-чи?.. Ҳам ташқарида, ҳам уйда ишлаш хотинни ҳаддан ортиқ чарчатади. Бунчалик қаттиқ чарчаган жайроннинг завқли-шавқли, ҳаётга кулиб қарашини хоҳлаш фақат эртакларда бўлади.

– Ширин ишлайдиган бўлса, уй ишларида албатта ёрдам беришинг керак, деяпсизми?

– Ҳа. Хотини ишлайдиган эркаклар ўзини бироз қийнаб бўлса-да, турмуш ўртоғига ёрдам бериши керак. Салат тайёрлаш, чой дамлаш, дастурхон ёзиш... Ҳар бир эркак бемалол бажара оладиган ишлар-ку?! Уй ишлари эркакликка

зарар бермайди. Фаросатли эркак аёлига аёллар қиладиган ишларни қилдириб, ўзи эса бироз қийин ишларни бажаргани маъқул. Зеро, эркак қанчалик ёрдам берса берсин, асосий ишларни хотини қилади. Лекин эркак ёрдам бериш билан умр йўлдошининг чарчоғини аритган, унга «Сен мен учун қадрлисан!..» деган изҳорга ишора қилган бўлади. Аёл «Эрим мендан ташвишланади», дея севинади. Жаҳли чиқмайди, севгисини битирмайди. Айниқса, эркак бу орада бир неча ширин сўз билан аёлининг кўнглини олса, хотиннинг қуввати ортади ва янада тетик бўлади.

– Бу масалани яна ўйлаб кўраман.

– Бу ҳафтани ҳам латифа билан тугатайлик. Хотинига ҳеч ёрдам бермайдиган бир эркак кутлмаганда бир мақоладан ҳисса чиқариб, ёрдам беришга аҳд қилибди. Хотини ишдан келгунича уйни йиғиштирибди, овқат пиширибди, хотини келганида унга иш қилдирмабди. Дастурхон ёзибди, овқатдан кейин йиғиштирибди, идиш-товоқларни ювибди, болаларнинг дарсини қилдирибди. Хотини эрини ётоқда ҳаяжон билан кутар, эркак эса кела солиб қотиб ухлаб қоларкан. Эр-хотин иккиси чарчаб, вақтли ухлаб қолмаслиги учун ишларни баҳамжиҳат бажариш керак экан...

ЎТТИЗ ИККИНЧИ ҚАДАМ

138

Аёл тилини ўрган

– Аёл тили дейсизми? Аёлларнинг мантиғидан кейин тили ҳам бошқача, деманг фақат!

– Ҳа, аёлларнинг сўзлашув тили эркакларнинг тилидан фарқли. Мен бу тилга ном ҳам топдим – «букча». У ҳақида ҳикоя ҳам ёздим. «Турмуш ўртоғим билан танишишни унутибмиз» китобимдаги ҳикояни ўқи ва бу тилни, албатта, ўрган.

– «Букча» туркчанинг ўзгарган шакли, шекилли?

– Ҳа, шундай десак ҳам бўлади. «Букча» эркак тили «аниқча» каби бир тил эмас. Аёллар рад этилиш ва хафа бўлиб қолишдан қўрқишгани туфайли жуда очиқ-ошкора гапиришмайди. Имо-ишора, шама қилишади ва жумбоқни ечишингни хоҳлашади.

– Аёллар чиндан ҳам жумбоқдай гаплашишади. Ишхонадаги аёлларни ҳам тушунолмай ҳалакман. Эътибор берсам, аёллар фақат портлаб йиғлаганларида аниқ-тиниқ бўлишади. Ана ўшанда гаплари адо бўлмайди, нималарни тушунолмаганимни ўшанда пайқаб оламан.

– «Букча» – ишора ва шама тили. Бу тилнинг қоюдаларини ўргансанг, тушунишинг осонлашади.

– Сиз ҳам аёлсиз, сизни ранжитмасдан қандай айтишни билмайман, лекин аёллар жуда кўп гапиради. Бу ҳам «букча»нинг қоюдасими?

– Ҳа. «Букча» сўзлари кўп тил ҳисобланади. Чунки аёллар миясининг ҳар икки тарафида

сўзлашув механизми бор. Шунинг учун аёлларнинг сўзлашув эҳтиёжи эркаклардан кўра биров кўпроқ.

– Эркакларда сўзлашув маркази фақат бир томондами?

– Ҳа. Эркакларнинг сўзлашув маркази миянинг чап тарафида. Бош миянинг чап тарафида зарба олган эркаклар бутун умр гапиролмай ўтиб кетади. Аёлларнинг икки томонида сўзлашув маркази бўлгани учун улар жони чиқмагунча сўзлашишда давом этишади.

– Улар гапира бошласа, бизнинг жонимиз ҳиқилдоғимизга келади.

– Аёллар қайғули пайтда кўпроқ гапиради ва ҳамма нарсага баҳона топишади. Аёлингни хурсанд қилишни бил.

– Аёлларни севинтириш жуда ҳам қийин...

– Аёл кўнглидан биров тушунсанг, унчалик қийин эмас, аслида. Унга ҳар куни вақт ажрат. Бир соат-ярим соат бўлса-да, барча ишингни йиғиштир, уни эшит. Аёллар гапириб, ёмон қувватларидан халос бўлишади, гаплашишмаса, портлаб кетишади.

– Ҳар гаплашганингизда бир нималарга ишора қиласизлар, бир нималарни шама қиласизлар, шунақами? Бу биз эркаклар учун даҳшат!

– Албатта, ундай эмас! Фақат ўрни келганида, масалан, истак ва тамаларимизни тушунтириш учун ишора тилни қўллаймиз. Одатий сўзлашув услубида ҳикоя тилини қўллаймиз. Кундалик кўрган-кечирганларимизни ҳикоя тарзида айтишни яхши кўраемиз. Кўп гапириш истаги замирида баҳам кўриш истаги ётади. Аёллар аксарият ҳолларда бирор яқинга муҳтож бўл-

ганлари учун бошдан ўтказганларини баҳам кўришади.

– Ширин менга кўп савол беради. Бу менга ёқмайди. Мен буни хотинимнинг феълидан деб ўйлардим, лекин эътибор берсам, атрофдаги аёлларнинг аксарияти серсавол экан. Нега шундай, бунинг аёл тилида бир жавоби борми?

– Бор. Аёллар бировга ёки бирор нимага қизиқшини билдириш учун ёхуд суҳбат бошлаш учун савол беришади. Аксарият аёллар бир-бирлари билан савол бериб танишганлар, дугона бўлганлар. Аёлнинг савол бериши «сенга қизиқяпман, бунга арзийсан» деган маънони билдиради...

– Хотиним мендан савол сўраса, жаҳлим чиқади. Мени ҳисоб беришга мажбурлаяпти, ишларимга бурун суқишга ҳаракат қиляпти, дея ўйлайман...

– У сендан бирор нарсани сўраганида, сен қисқа жавоб бер, кейин сен ҳам ундан бирор нимани сўра. У билан қизиқаётганинг учун севилади, мақсади ҳосил бўлгани учун ўзининг саволларини нари суриб, сенинг сўровингга жавоб бериб, гаплашишни бошлайди.

– Бўпти, бунга ҳаракат қиламан...

– Аёллар дунёга оналик ҳисларига йўғрилиб келганлари учун насиҳат қилишни, ақл ўргатишни яхши кўришади. Эркаклар аёллардан насиҳат эшитишдан нафратланишади ва аёллар насиҳатни бошлаган сари эркаклар жеркиб-силтаб, дилозор бўлиб қолишади. Ҳолбуки, аёллар аксарият пайтда насиҳат қилаётганини билмайди, улар буни пайқашмайди. Шунинг учун хотининг насиҳат қилишни бошласа, га-

забланиш ўрнига аксинча унга илтифот кўрсат.

– Ҳазиллашяпсизми? У рўпарамга ўтириб унга илтифот қиламанми?

– Ҳа. Унга хуш ёқадиган тарзда илтифот қил. Масалан, жуда чиройли эканлигини, кўзлари ёниб туришини, сенга сеҳрлаб қўядигандай қарашини, табассум унга жуда ярашишини ва ҳаётингда унингдек чиройли куладиган аёл ҳали кўрмаганингни, ҳар ўтаётган йилда ҳусни очилган таоми лаззатли бўлганини, устидаги кийим унга жуда ярашганини айт. Ўша кунга тўғри келадиган бирор нима ўйлаб топгин. Бир зумда насиҳат беришни унутиб, ўзи билмасдан кириб қолган оналик ролдан чиқиб, аёллик дунёсига қайтади.

– Натижа шундай бўладиган бўлса, ҳаракат қиламан, албатта. У билан тортишишни мен ҳам хоҳламайман. Лекин мени танқид қилишига, насиҳат қилиб, ўзи билган тўғри йўлга солмоқчи бўлишига чидолмайман. Модомики, ўзи пайқамасдан қилади, мен ҳам бир неча ширин сўз билан унга онам эмас, хотиним эканлигини эслатиб қўяман.

– Бу ҳафта муҳаббатга қадамимиз «букча» эди. Тушунтириш мендан, қадам қўйиш сендан. «Букча» ҳақида яна бирор нарса билишни хоҳлайсанми?

– Ҳа. Ширин нуқул энди сизни севмайман, дейди. Бунинг «букча»даги маъноси нима?

– «Севгинг менга жуда ҳам керак!» деганидир. Севилгани ҳис эттирилишини ва эшитишни ис-

тайди. Лекин очикча «Мени сев, сен менга кет-
раксан», демайди. Албатта, «Мени севмайсан, бу
деётганида сендан куруққина «Севаман ахир, бу
гапни қаердан олдинг?!» деган жавобни кутмай-
ди. Уни бағринга босишни, кўзларига қараб
«Сен менинг муҳаббатимсан! Ягона севгилим-
сан! Сени ҳаммадан ортиқ севаман!» сингари
кўнгилдан чиққан изҳор билан уни кучишингни
хоҳлайди.

– Бундай қилмаганимга анча бўлди...

– Яқин кунларда қилишинг керак.

– Энди турмуш қурган пайтларимизда уни
севишимни кўп айтардим. Вақт-вақти билан
орага тортишувлар, ранжишлар кириб, айтмай
қўйдим, лекин энди айтаман.

– Бу тилни тушунишинг энг осон йўли – севга-
нингнинг қалбини тинглаш. Аёлларнинг турмуш
ўртоқларига «букча»ни қўллашлари замиридаги
сабаб тушуниш, севги ва яқинликка муҳтожлик
билан боғлиқ. Мавзуни бир китобдан ёзиб олган-
ним кичик бир ҳикоя билан битираман.

– Турмуш муаммоларидан зериккан бир одам
уйидан чиқиб, онасиникига келибди. Онаси
унга: «Бор, хотинингнинг гапларига қулоқ тут»,
деб насиҳат қилибди. Эркак уйига қайтибди.
Умр йўлдошининг гапларини эшитибди, яна она-
сининг уйига келибди. Онаси унга яна насиҳат
қилибди. «Ҳозир уйингга бор ва хотинингнинг
сенга айтолмаган ҳар бир сўзини эшит. Чунки
севгига элтадиган йўл севганингни қулоқларинг
билан эмас, қалбинг билан тинглашдир».

ЎТТИЗ УЧИНЧИ ҚАДАМ

Саодатни жуфтингда изла

– Кўзинг хотинингдан бошқасини кўрмасин,
дейсиз-да?

– Мавзуни Хўжа Насридиннинг бир латифаси
билан бошламоқчиман.

Хўжа Насридиннинг шохлари катта, баҳай-
бат хўкизи бўлган экан. Хотинига: «Эҳ хотин,
шу хўкизнинг икки шохи ўртасига ўтириб ай-
лансам, нақадар завқли бўларди», дебди. Бир
кунни жониворнинг ерга эгилишидан фойда-
ланиб, хўкизнинг икки шохи орасига ўтириб
олибди. Лекин хўкиз дарҳол Насриддинни ерга
урибди. Афанди ҳушидан айрилаёзибди. Бир
пайт ўзига келиб, кўзини очиб қараса, хотини
бошида ўтириб йиғлаётган эмиш. «Йиғлама, хо-
тин, – дебди. – Кўп азоб чекдим, лекин ҳава-
симга етдим...»

– Қиссадан ҳиссани англадим...

– Айрим ҳавасларнинг охири – фалокат. Ҳар
ким ҳар нарсага ҳаваси қилаверадиган бўлса,
дунё яшаб бўлмайдиган ҳолатга келади. Насрид-
дин осонгина қутулибди, бу хўкиз эмас, аёл ма-
саласи бўлганида эди, бунчалик осонгина қутул-
масди.

– Бу масалага ҳавас сифатида қарайсизми?

– Кўп ҳолларда шундай эмасми? «Бугун ҳам-
ма шундай қилади, мен нега бошқалардан ортда
қолай, ўртоқларимга мақтанай» сингари ҳавас
билан кўп эркаклар аёлига хиёнат қилади. Бу-
лар эркакларнинг иқрори!

– Муҳаббат бўлиши мумкин эмасми?

– Муҳаббат ҳам бўлиши мумкин, албатта. Лекин ишқдан кўра тузоқлар кўпроқ. Авваллари уйнинг ташқариси фақат аёллар учун хавфли эди, бугун эркаклар учун ҳам таҳликали бўлиб қолди. Эркаклар бунга эътиборли бўлиши керак. Болалар ёлғиз ўзи кўчага чиқадиган бўлса: «Сенга конфет берсалар, ойинг фалон жойда кутяпти, десалар, зинҳор бормагин», дея уқтирилади-ку, худди шундай эркакларни ҳам эрта-лаблари уйдан кузатаётганда: «Ҳар бир табасумга, ҳар нигоҳга алданма, сохтаси кўп, уйдан ташқарида бошқалар билан бир нималарни ема, заҳарланишинг мумкин, чиройига қараб алданма!» деб қатъий огоҳлантириб, уқтириш керакка ўхшаяпти.

Фарҳод бу ҳазилимга узоқ кулди.

– Менимча бу гапларимни жиддий қабул қил. Эркаклар учун тўрт томондан таҳликаю хавф келади. Бир ўртоғим гапириб берганди. Автобусда ўн етти-ўн саккиз яшар қизлар ўтириб олиб, ўзаро суҳбатлашаётган экан. Қизлардан бери шундай дермиш: «Эй, бўйдоқ эркак билан ўралашиб юраманми?! Ҳар томондан муаммою ташвиш! Пулдор, бойвачча оилали эркакни илинтириб оласан ва уч кундан кейин хотинини кўчага ҳайдаттирасан, тайёрга айёр бўлиб қўнасан! Уй тайёр, машина тайёр, пул бисёр. Эски хотиннинг жиҳозларини кўчага ирғитасан, уйга янги жиҳозлар олдирасан, маза қилиб яшайсан! Агар эркак сендан анча ёш катта бўлса, янаям яхши, атрофингда гирдикапалак. Бу замонда бўйдоқ йигитларнинг нозини кўтариб бўлмайди».

– Нақ даҳшатнинг ўзгинаси-ку бу! Ёшгина қизнинг хаёлларига қаранг!
– Бу тузоққа нечта эркак тушади, Худо билади! Бир ёшгина қиз карашма қилса, эркакнинг боши айланади, севинади. Лекин ақли жойига келганида жуда ҳам кеч бўлган бўлади. Оиласи пароканда бўлади, янги хотини билан бахтли бўлолмайди. Ўз хотинига қайтолмайди.
– Оиласи бузилмаса ҳам, хиёнатидан хабар топган аёли билан муносабатларига дарз кетади...

– Аёллар хиёнатни ҳеч қачон кечиролмайди. Аёл ё ажрашади, ёки мажбуран ажрашмайди, лекин ҳеч қачон эрини кечирмайди! Турмуш ўртоқ ва фарзандлар ҳаваслар учун хавфга қўйилмайди даражада қадрли. Эркак аввал фақат ўз аёли билан бахтли бўлиш учун ҳаракат қилиши лозим. Бошқа аёлга кўрсатадиган севги, эътиборни ўз аёлига кўрсатса, катта эҳтимол билан бахтли бўлади. Эркак бошқа аёлга айтадиган ширин сўзларини, унга оладиган ҳадяларни, бегона аёлларга ёзадиган изҳорларни ўз хотинига раво кўрса, аёли атрофида парвона бўлади.

– Энг ёмони, айтганингиздек, ташқари жуда ҳам ўзига жалб қилади. Аёл – биз эркакларнинг ожиз нуқтаси. Уйдан ташқарида, кўчада, иш жойида ўзига қараган, пардозни жойида, чиройли аёллар хаёлларимизни чалғитади. Тўғриси, мен ўз аёлимдан кўрмаган эътиборни ташқарида истаганимча кўраман. Аёллар ҳам уйида турмуш ўртоғи учун жозибали кўринишга ҳаракат қилиши керак эмасми?

– Тўғри. Лекин бу аёл қўядиган қадам. Бунинг билан гаплашдик. Ҳамма қадамни у қўйишини кутиб ўтирма, лекин унинг ҳамма ўрганганларини ўз вақтида бажаришига, қадамларни қўйиб, мақсадига етишига ишонаман. Ҳозир биз сенинг қадамларингни гаплашяпмиз. Сен ўзингни таҳликадан қандай ҳимоя қиласан – шуни гаплашайлик.

– Мен ўзимга бир формула топдим. Ўртоқларимнинг бошига тушган воқеалардан сабоқ чиқардим. Ҳеч қачон яқинлашмайман. Ўртоқларимнинг зинога тортадиган муносабатлари «Бир марта қаҳва ичсак, ҳеч нарса бўлмайди, шунчаки овқатланамиз, бошқа нарсани ўйламаяпман», деган майда қадамлардан бошлади. Аввалари бир қаҳва ичишнинг қирқ йил ҳурмати бўлган экан, ҳозир бир қаҳва ичишнинг қирқ тонна дарди бор!

– Берилиб кетиб қолишади, шундай эмасми? Аёл ва эркак олов ва бензинга ўхшайди. Ҳар доим аланга олиб кетиш эҳтимоли бўлади. Ишнинг ўта хавфлилигини икки томон ҳам бошланишида яхши билади, ё ўзларини бошқара олишни тушунадилар, ёки ўзларини алдайдилар. Энг яхшиси, ҳечам яқинлашмаслик. Чунки ҳис-туйғуларни жиловлаш жуда ҳам қийин. Вақт ўтгандан кейин вазият назоратдан чиқади.

– Мутлақо ҳақсиз! Сўзларингизга юз фоиз қўшиламан!

– Бу ҳафта шуларни гаплашишимиз керак эди...

ЎТТИЗ ТЎРТИНЧИ ҚАДАМ

2+1 формуласини ҳар кун қўлла

– Бундай формулани билмайман десам, уят бўладими?

– Икки оғиз ширин сўз, бир марта чиройли термилиш. Эрталаб ва кечки пайт.

– Дори формуласига ўхшар экан. Қорин оч ё тўқлиги фарқ қиладими?

– Фарқи йўқ. Хоҳласанг, дори формуласи десанг ҳам бўлади. Бахт дориси.

– Икки оғиз ширин сўзни тушундим, лекин чиройли қараш қандай бўлади?

– Ҳар доимгидек шунчаки қараш эмас, севги ва илтифот тўла, бироз ҳирсли нигоҳ.

– «Илтириш» нигоҳи дейсиз-да?

– Аёллар чиройли сўзга дарров эриб кетадилар. Яхши сўзга чиройли нигоҳ қўшилса, формула бут бўлади.

– Айтиш осон, уйдлаш эса осон эмас. Ҳар кун унга айтадиган икки оғиз сўзни қаердан топаман?

– Ўзинг ўйлаб топишинг мумкин, шеърлар, қўшиқлардан фойдаланишинг, биров айтган ширин сўзни ёдлашинг мумкин. Сен сўзларингни унинг кўзларига қараб, чин дилданг айтсанг бас. Унчалик қийин эмас. Ҳар кун шеър ўқи демайман, албатта. Хотинингга ёқадиган мурожаат сўзи ҳам унинг учун илтифот ҳисобланади. «Сени севаман...» сўзи аёл учун энг ширин калом ҳисобланади. «Бугун очилиб кетибсанми, ҳуснинг кўзимни қамаштирди!» жумласи ҳам оддий кўрингани билан катта илтифотдир. Ма-

салан, бир одам хотинига «ялпизли қандим» дея хитоб қилар, «Овозингни эшитганимда, ялпизли қанд егандай яйрайман», дер экан.

– Ажойиб.

– Ҳар бир эркак шоирнинг «Сени ўйлаганимда юрагимда чақмоқ тоши ёнади» деган мисраси-шунга ўхшаш гаплардан фойдаланиши мумкин.

– Турмушимизнинг илк йилларида Ширинга атаб шеърлар ёзардим, ўқиб берсам жуда ҳам хурсанд бўларди...

– Аёл киши шеърни яхши кўради. Агар фақат ўзи учун ёзилган бўлса, албатта, ниҳоятда се-винади. Севги чиройли тасвирланган шеърлар ўқисанг, янада ёқиб кетади. Уни хафа қилсанг, ярашиш учун узр оҳангида шеър ўқишинг мумкин. Ёки хафа бўлганимда уни севинтириш учун ўқиганинг ҳам яхши.

– Ишончим комил, жуда ҳам севинади.

– Ўзаро паролли сўзлар билан гаплашинг. Болаларнинг ёнида улар тушунмайдиган, иккин-гиз учун севгингизни англатадиган сўзлар ҳам бўлиши мумкин. Чиройли муҳаббат қўшигин-гиз бўлсин. Булар кичик кўрингани билан катта маънога эга сўзлар ҳисобланади. Чиройли сўзлар аёлларнинг севги моторининг ёқилғиси ҳисобла-нади.

*«Дейдилар келганлар бизлардан аввал,
Қулоқ ошиқ бўлар экан, кўзлардан аввал...»*

Севгини озиқлантирадиган, яшнатадиган қу-лоқдан қалбга борадиган яхши сўзлардир.

– 2 + 1 юракнинг озукасими?

– Ҳа. Мавзуни кичик ҳикоя билан тугатамиз. Бир эркак уйига гирт маст бўлиб келибди. Ҳам-тини эркакнинг ағдар-тўнтар қилибди. Ҳам-ётқизибди. Кейин жилмайганча ҳамма жой-онасининг аҳволига ҳайронмиш. Чунки одат-да бундай вазиятларда онаси йиғлаб, қарганиб йиғиштираркан, бу оқшом жуда хурсандмиш.

Болалари: «Ойи, нима бўлди?» деб сўрашибди. Аёл севиниб, кулиб шундай жавоб қайтарибди: «Мен отангизнинг кийим-бошини алмаштираёт-ганимда, у мени бегона хотин деб ўйлади. Менга: «Боринглар, йўқолинглар, менга тегинманглар, уйда гулдай хотиним бор, жуда ҳам чиройли, мен уни севаман!» деди.

Маст эркакнинг илтифоти ҳам аёл учун жуда қадрли бўлади. Энди ҳушёрликда, хотинингга чиройли жилмайиб қилган илтифотинг қанча-лик таъсир қилишини ўйлаб кўр!

– Сеҳрли формулага ўхшайди. Синаб ўриш ке-рак...

ЎТТИЗ БЕШИНЧИ ҚАДАМ

Турмуш ўртогинга эътиборли бўл

Йигирма тўрт мақомда куй чалган чолғувчини Эшитгувчи бўлмаса, чолғуси юк бўлади...
Хаёлига на бир тору куй келар,
На чолғу чалганда бармогини ўйнатгиси келар...

– дейди ҳазрати Румий.

– Коса тагидаги нимкосани илғадим. Аёл эридан илтифот кўрмаса, ҳеч қандай маҳорати-ни намоён қилмайди, демоқчисиз

– Аёллар учун эътибор – севги, демак. У сенинг умр йўлдошинг ва илтифот қилишингга ҳаммадан зиёд ҳақдор. Аёлларнинг турмушга чиқишининг сабаби эркак севгисига турмушга чиқмайди. Эркак аёлни нақадар тўйдирса, тиллою зарларга, зийнатларга кўмса ҳам, севгидан маҳрум этса, у аёл оч ҳисобланади.

– Ширин бу гапларингизни «руҳий зўравонлик», дейди.

– Ҳа, менимча ҳам бу – зўравонлик. Зўравонлик деганда хаёлга фақат калтак, уриш, дўппос-лаш келади. Лекин аёл руҳияти кўзда тутилганда, эркакнинг аёлга бефарқлиги янада оғир зўравонлик ҳисобланади. Ҳиссий зўравонлик аёлнинг кўнглини яралайди, жисмоний зўравонлик эса танасини. Аёл учун кўнглининг жароҳатланиши жисм ярасидан кўра оғирроқдир.

– Аёллар менга эътибор бермайсан, деганларидан аслида нима демоқчи бўлишади?

– Менга ҳам вақт ажрат, демоқчи бўлишади. Аёллар гаплашиш ва дардини баҳам кўришга муҳтож. Эркак ҳар оқшом хотинига озроқ бўлса-да, вақт ажратиши, уни эшитиши, у билан гаплашиши керак. Одамлар телевизиор деган «оила душмани» туфайли ғала-ғовурда шунчаки кун кечиришмоқда.

Эркак ишдан келади, овқатланади, бироз янгиликларни кўрай, юртда нималар бўлибди, дея телевизорни қўяди-да, қаршисида бир неча соат қолиб кетади. Хабарлар тугайди, спорт янгилик-

лари, хориж хабарлари дастури бошланади. Бу орада отасининг эътиборига муҳтож бўлган болаларга: «Шовқин солмаларинг!» дея жаҳл қилади. Чой, мева олиб келаётган хотинининг юзига ҳам қарамайди. У билан суҳбатлашмоқчи бўлган хотинига кўзини телевизордан узмасдан қисқа-қисқа жавоб беради. Аёл бир қарайди суҳбат йўқ, эътибор йўқ, ошхонадаги телевизорда сериал ёки фильм томоша қилади.

– Мен телевизорни унча ёқтирмайман. Кечки пайт бироз интернетга кираман.

– Интернет ҳам бир бало. У ҳам вақт ўғриси, муҳаббат душмани. Интернетга кирадиган киши ярим тунгача компьютер бошидан туролмайди, телефонини кўлидан қўёлмайди. Эри интернет-да умрида кўрмаган, билмаган одамлар билан ўйин ўйнар ёхуд ижтимоий тармоқдаги суҳбатларда хотинига айтмаган яхши сўзларни бегона аёлларга айтар экан, аёл бўш ётоқнинг бир бурчагида ғужанак бўлиб ухлашга уринади. Бу ҳолатда аёл икки кишилик ёлғизликка маҳкум бўлади. Эрининг икки оғиз ширин сўзига, унинг сочларини силашига, уни севги билан қучишига, у билан кулишиб суҳбатлашишига муштоқ бўлиб, ҳаётдан хафа, қовоғи солинган аёлга айланади.

– Жуда таниш ҳолатни тасвирладингиз. Эр сифатида ўзимни жуда ёмон ҳис қиляпман...

– Бу кўп кузатиладиган ҳолат, афсуски. Аёл учун эътибор – севги, вақт ажратиш, меҳр-шафқат деганидир.

– Шафқат деганда кўз ўнгимга фақат болалар келади...

– Аёлдаги шафқатга муҳтожлик оналиги билан боғлиқ. Аёллар аёллик баробарида «онали-

ка дастурланиб» яратилгани учун шафқатга бой бўлади. Улар севгисини шафқати билан шафқат кўрсатади. Шунинг учун аёл эркакдан шафқат кўрганида севилганига ишонч ҳосил оламан?

– Қандай қилиб шафқатли бўла оламан?

– Шафқат – ғамхўрликдир. Аёл учун ғамхўрлик қилиш ва кимнингдир унга ғамхўрлик қилиши ниҳоятда муҳим. Севган киши севганига ғамхўрлик қилади. Аёллар онасига ғамхўрлик, болаларига ғамхўрлик қилади, эрига ҳам. Ғамхўрлик аёлнинг фитратида бор. Кўп ҳолларда улар учун ўз истакларидан воз кечади. Масалан, бир аёл ҳар куни овқат пиширар экан, ўзининг севган овқатидан кўра эри ва фарзандларининг ёқтирган овқатларини пиширишни афзал кўради. Жуфти ҳалоли бемор бўлиб қолса, унга эътибор билан хизмат қилади. Шоир ва мутафаккир Ориф Ниҳот Осиё «Ўйлаяпман, демак, мавжудман!» деган гап нотўғрилигини, аслида «Мени ўйлашяптими, демак, мавжудман!» бўлиши кераклигини айтган. Аёл эрининг назарида қадрли эканлигини жуфти уни ўйлаганида янада яхшироқ ҳис қилади.

– Қайсидир куни Ширин бемор бўлиб қолди, мен унга чой дамлаб олиб бордим, жуда ҳам хурсанд бўлди.

– Ишончим комил, жуда севингандир. Зеро, аёл фарзанд кўрганида ёки бемор бўлганида, эрининг шафқатига ҳар доимгидан кўра кўпроқ муҳтож бўлади. Аксарият аёлларнинг кўзи ёриши билан боғлиқ хотиралари ғамгин бўлади. «Эрим туғруқдан кейин болани қучоғига олди, мени унутди», дейишади.

– Аёллар эрини боласидан қизганар экан-да?

– Четдан қараганда шундай туйилади. Лекин вазият аёл учун бироз бошқача. Туғиш оддий нарса эмас. Аёл тўққиз ой заҳмат чекади, туғруқда катта машаққат ва балки хавфни ортада қолдиради. Шунинг учун ҳам эри боладан аввал унга қарашини, унга эътибор беришини хоҳлайди. Шафқат кўрсатсин, кўнгли тусаган бирор нима бўлса, олиб келтирсин. «Энг муҳими – сенинг соғлигинг», десин. Бўйдоқлигида аёлларга ўч бўлган, ҳозир оилали бир машҳур эркак телевизорда шундай деди: «Ота бўлиш албатта чиройли ҳис. Лекин туғруқдан кейин ҳамширалар болани менга олиб келганларида, боладан аввал хотинимдан ташвишландим. «Онасининг аҳволи қандай?» дея уни сўрадим». Буни эшитиб, демак, хотинини қаттиқ севади, бу оила саодатли турмуш кечиради, деб ўйладим. Чунки ғамхўрлик – севгидир.

– Ширин кўзи ёриган пайтлар мен унга унчалик эътибор бермагандим, тўғриси. Бошқа фарзанд кўриш режамизда йўқ. Энди бу хатоимни қандай ислоҳ қиламан?

– Бемор бўлганида ғамхўрлик қилиб тўғрилашинг мумкин. Бемор десам, оғир касал бўлишини кутма! Оддий шамоллаганида, боши оғриганида ёки қаттиқ чарчаганида бирор егуликлар тайёрлаб, бир пиёла иссиқ чой тутсанг, диванда ухлаб қолган бўлса, устини ёпиб қўйсанг, хафа бўлганида қучиб унга таскин берсанг, унга керак бўлган нарса учун ўз истагингдан воз кечсанг, ўзинг ёқтирмасанг-да, у ёқтирган егуликни олиб: «Сенинг учун олдим», десанг, албатта хурсанд бўлади. Булар аёллар учун жуда ҳам муҳим.

Болалардан «Муҳаббат нима?» деб сўрашибди. Бир «Бирга овқатланишга борганимизда севгимизнинг қовурилган картошкаларини бизнинг товоғимизга қўйиши ва бизнинг товоғимиздан ҳеч нарса олмаслигидир!» дебди. Катта эҳтимол билан буни қиз бола айтган.

– Ҳамма ўз идишидан еса яхши эмасми?

– Икки санчқи картошкани хотинингга илинишинг бироз ғалати туйилиши мумкин, лекин севги билан йўғрилган муомала бўлади.

– Бу айтганларингиз қийин нарсалар эмас, лекин сизни эшитар эканман, буларнинг кўпини бугунгача негадир пайқамаган эканман, дея ўйладим...

– Ҳаёт жуда қисқа, вақт шитоб билан ўтиб кетяпти. Умр йўлдошинг билан яна қанча вақт ўтказасан, билмайсан. Бир қайрилиб қарасанг, бутун бошли умр ўтиб кетибди, бир-бирингизни ранжитган ҳолда ўтказибсизлар. Ўтган вақтни орқага қайтаролмайсан...

– Жуда тўғри, вақт орқага қайтмайди!

– Бу ҳафтадаги учрашувимизни ҳаётий бир ҳикоя билан яқунламоқчиман. Бир кекса она-хон бор эди, уни яхши кўрардим. Саратоннинг оғир турига йўлиққанини эшитиб, кўргани бордим. Ўрнидан қийналиб турар, лекин жуда хурсанд кўринарди. Гаплашиб ўтирганимизда сабабини тушундим. «Қизим, амакинг менга роса хизмат қиляпти. Атрофида гирдика-палак», дея ширингина жилмайиб қўйди. Аёл учун «хизмат қилса, демак, севади» дегани. Бир томондан худди ётиб олиш ўзига ёқаётгандек эри хизмат қилгани сари хижолат бўларди. Дармони бўлса, ўрнидан туриб ишларга югу-

рарди. Аёл бояқиш умри давомида қаттиқ қўл эридан шафқат деган нарсанинг ҳидини ҳам сезмаганди. Эрининг қўлидан бир пиёла сув ичмаган, фақат унга хизмат қилган аёл эди. Эри хотини бирданига қўлидан сирғалиб кетаётганини кўриб, беморлигида хотинига гамхўр бўлиб қолди. Лекин сўнгги пушаймоннинг ҳеч кимга фойдаси йўқ...

ЎТТИЗ ОЛТИНЧИ ҚАДАМ

Турмуш ўртоғингга хайрихоҳлик билан муносабатда қил

– Эркак хотинини тушунаман деб овора бўлмасин, фаросатли бўлса кифоя, дегандингиз...

– Ўтган ҳафталарда бу масалага қисқача тўхталиб ўтган эдик. Лекин эркак-аёл муносабатларида муҳим қадам бўлган учун бугун алоҳида муҳокама қилайлик, дедим. Чунки аёлларни кўпроқ ташвишлантирган нарса ҳам шу. «Мен яхши бўлсам, эрим яхши, мен ёмон бўлсам, ёмон», дейишади. Бу бир томондан тўғри. Аёлнинг қовоғи осилса, эркак ўзини айблангандек ҳис қилади. Аёлларнинг қайғуриш ҳуқуқига ҳурмат кўрсатиш керак.

– Шундай ҳуқуқлари борми?

– Ҳа. Аёллар ҳиссиётга берилувчан бўлганлари учун тез хафа ва тез хурсанд бўлишади. Бир зумда йиғлаб, бир зумда кулишади.

– Шу йиғи-сиғи мавзусини очманг. Кўз ёшлар аёлларнинг қуроли дейишади-ку, менимча, орқага қараб отадиган қурол бўлса керак. Ши-

рин бўлар-бўлмас нарсаларга йиғлагани учун жаҳ-
менинг жаҳлим чиқади.

– Аёллар руҳиятини билмаганинг учун жаҳ-
линг чиқади. Аёллар эркаклардан кўпроқ йиғла-
шади, йиғлагани учун хотинингни камситма.
Аёлларнинг кўз ёшлари ожизлик билан қарай-
қурол ҳам эмас. Ҳаётга ҳислари ҳам ҳис том-
диган мавжудотнинг кўзларидан бошқарилмайди.
чиларининг тўкилиши режалаштирилган нарсаси
эмас, балки аксарият ҳолларда бошқарилмайди.
ган ҳолатдир. Аёллар йиғлаш билан зўриқишдан
халос бўлишади.

– Мен эса менга таъсир ўтказиш учун йиғлай-
ди, деб ўйлар эканман...

– Тушуниш билан муомала қил. Аёллар ҳар
ойда такрорладиган узрли кунлардан олдин
бироз асаби таранг, йиғлоқи бўлиб қолишади.
Шундай кунларда, ҳомиладорликда ва туғруқ-
дан кейин жуда таъсирчан бўлишади, ўз-ўзидан
ҳам йиғлайверишади. Бу ҳолларда эркак бироз
тушунишга ҳаракат қилиши керак.

– Аёллар бўлар-бўлмас нарсаларга ҳам қайғу-
ришади. Масалан, хотиним ўтган ҳафта кўшни-
нинг аммаси муаммоси учун ҳам қайғуриб ўтир-
гани. Унга нима, ҳайронман.

– Аёлларнинг қайғуриш ҳуқуқига ҳурмат кўр-
сат. «Бунинг нимасига хафа бўласан? Сенга
нима? Нима учун унга ачинасан?!» дейиш аёлни
янада хафа қилади ва эрим мени тушунмаяпти
деб ўйлайди. Аёллар эркаклардан кўра таъсир-
чан яратилган. Аёллар ҳам ўзи бахтли бўлишини,
ҳам атрофдагиларни бахтли бўлишини хоҳлай-
ди. Шунинг учун бошқаларнинг муаммолар учун
ҳам хафа бўлади.

– Эркак кишининг буни тушуниши бироз
қийин бўлса керак...

– Зеро, тушунишинг шарт эмас, озроқ сабрли
бўлсанг кифоя
– Бўпти. Хотинимнинг қайғуриш ва йиғлаш
туйғусига ҳурмат билан қарайман. Лекин сиз
ҳам унга айтинг, ранжишини кўп чўзиб юбориб,
қовоғини солмасин!

– Сен атай асабига тегмасанг, шундоғам кўп
давом этмайди. Фақат нега хафалигини сўра, уни
эшит, қайғуси сенга бемаъни туйилса, изоҳлама.
Шунинг ўзи унга етади. Бир янглиши бўлганида
юзига солма. Ҳар доим такрорланмайдиган хато
бўлса, амаллаб чида.

– Сизни эшитганим сари бугунгача хатолар-
нинг аксарига унга хайрихоҳ бўлмаганим ва ту-
шунишга ҳаракат қилмаганим сабаб бўлганини
пайқаяпман. Бунинг ўрнига сабрлироқ бўлга-
нимда, муаммолар камаяр экан.

– «Турмуш ўртоғим билан танишишни унутиб-
миз» китобимда «Саксон фоиз» деган бир ҳикоя
бор. Яқин дугонамининг бошидан ўтган воқеани
қаламга олгандим.

Дугонам кечки пайт сайр қилишни яхши кўра-
диган, лекин айтган вақтида уйга келмайдиган
эридан жаҳли чиқиб, эшикни очмабди ва теле-
фонни ўчириб ухлабди. Эри тунда кўчада қолиб
кетибди, бошқа шаҳарда яшаганликлари учун
борадиган бирор қариндоши ҳам йўқ экан. Меҳ-
монхонага бориб, юраги сиқилганидан ётоқнинг
ёпинчигини ҳам очмайди. Тонггача ётоқ усти-
да ўтиради. Эртаси кун уйига келиб, ҳеч нарсаси
бўлмагандек одатдагидек ўзини тутди. Хотини
ҳайрон қолади. У жуда кучли жанжал кутаётган

экан-да. Эрига кеча оқшом мендан жаҳдингиз чиқмадим, деб сўрабди. Эри жаҳлим чиқди, жуда қаттиқ ғазабландим, фақат эрталабгача ўйладим. Сен саксон фоиз яхши аёлсан. Энди бир хато қилдинг деб, йигирма фоиз хато учун саксон фоиз яхшилигингни йўққа чиқаролмайман, дебди.

– Қандай яхши нуқтаи назар! Жаҳлимиз чиққанида кўзимиз кўпам яхшиликларни кўравермайди. Ҳамма нарса алғов-далғов. Кейин қанчалик тузатишга уринсак ҳам, уддасидан чиқолмаймиз. Ўзимнинг қўлимдан келадими-йўқми, билмадим, лекин ўша олижаноб эркакка офаринлар айтаман.

– Қирқ йиллик оилавий ҳаётини муҳаббат билан давом эттирган кишилардан бу севгининг сирини сўраганимда: «Биримиз бақирганда, иккинчимиз жим бўлдик. Ким ҳақ, ким ноҳақ деб ўтирмадик», деган эди.

– Оила ҳақ даъво қилинадиган жой эмас.

– Бу ҳафтани ҳам ҳаётини кичик ҳикоя билан тугатаман. Маънавият султонларидан бири уйланган аёлининг инжиқ ва жанжалкашлигини билибди. Ўзича бир тадбир ўйлабди. Аёлга: «Кўряпманки, сен бироз шартаки ва бесабр экансан. Сен билан бир келишувга келайлик. Иккимиз бирданига ғазабланмайлик. Мен жаҳлим чиққанда сен сабр қил, сенинг ғазабинг қайнаганда мен сабр қиламан. Шундай қилиб бир-биримизга чидаб, турмушни давом эттирамиз», дебди. Аёл шартни қабул қилибди. Бу келишув туфайли фаровон, саодатли умргузаронлик қилишибди.

ЎТТИЗ ЕТТИНЧИ ҚАДАМ

Муҳаббатга душман бўлган хислатларингдан қутул

– Барча ёмон хислатлар муҳаббатга душман бўлса керак...

– Тўғри. Аммо баъзи хислатлар муҳаббатга мутлақо тўсқинлик қилади. Буларнинг биринчиси – кибр. У севгининг душманидир. Шайтон кибр туфайли жаннат ва раҳматдан маҳрум қолган.

– Ўзимни кибрли эмасман, дея ўйлайман. Лекин албатта одам баъзан ўзининг қандайлигини билмайди.

– Камтарлик жуда қадрли инсоний хислат. Кибрли киши билан суҳбатлашиш унчалик муҳим эмас. «Орага севги кирса, инсонлар тенг бўладилар», дейди Румий ҳазратлари. Кибрли киши ҳеч ким билан, айниқса, хотини билан ўзини тенг кўриши жуда ҳам мушкул. Али розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Уч нарса муҳаббатга васила бўлади: чиройли хулқ, мулойимлик ва камтарлик».

– Мулойимлик ва камтарлик гўзал ахлоқнинг ичида эмасми?

– Шундай, лекин менимча, муҳаббат учун мулойимлик ва камтарликнинг аҳамиятига эътибор қаратиш учун алоҳида айтганлар. Муҳаббатли суҳбат учун бу иккиси жуда ҳам зарур. Чунки ўзига мафтун, қаттиққўл, қўрс, қўпол одам билан суҳбатлашиб бўлмайди.

– Оилада аёлда ғурур, эркакда кибр бўлмаслиги керак...

– Жуда ҳам тўғри айтдинг. Чунки жуфтлар бир-бирини қанчалик севса севсин, албатта, тортишув, ранжишлар бўлади. Ранжиш кибр ва фурур сабабли аразу аччиққа айланади. «Мен узр сўрамайман, у сўрасин»га ўхшаган кутишлар фурур ва кибр сабабли бўлади.

– Шундай қиламиз ростдан ҳам. Мен ҳар доим биринчи қадамни хотинимдан кутаман. Ноҳақ бўлганимда, аслида мен қадам ташлаб, узр сўрашим керак, лекин мен ноҳақ бўлсам ҳам, Шириннинг узр сўрашини истайман. Шунинг учун ранжишларимиз узоқ давом этади.

– Муҳаббатга ғов иккинчи ёмон хислат – ҳам-ма нарсани кўнглига яқин олиш. Эркакларда бу хислат аёлларга нисбатан тарозининг палласини босиб юборади. Эркаклар аёл фитратини билмас, аёлларнинг ўзига хос хатти-ҳаракатларини кўнгилига олиб, ранжиб, аразлаб юраверишади. Шунинг учун ҳам эркаклар аёл психологияси ҳақида маълумотларга эга бўлиши керак.

– Мен сиз билан мулоқот қилаётганимдан бери аёллар ҳақида тўплаган маълумотларимдан кўп фойдаландим. Авваллари Шириннинг баъзи қилиқларидан жаҳлим чиққан бўлса, энди уларга шунчаки аёл феъли сифатида қарай оламан.

– Муҳаббатга ғов учинчи ёмон хислат – худбинлик. Аёллар учун кишилар ва ўзаро муносабатлар аҳамиятли. Аёллар дунёга оналик фитрати билан келгани учун муносабатларда ён босувчи бўлишади, ўзгаларни ўзларидан кўра кўпроқ ўйлашади. Эркаклар эса худбинликка яқинроқ бўлишади. Миллат сифатида фарзанд тарбиясида кўп хато қиламиз. Ўғил болалар эркакликни фақат яхши касбу кор ва пул топиш деб били-

шади. Уларга севишни ўргатишимиз керак. Ана шунда оилавий турмушда эркак фақат ҳаловатини, ўзининг хурсандчилигини ўйламайди. Аёли ва болаларининг маънавий эҳтиёжларига кўз юммайди. Хатоларини англайди.

– Хатосини англайди деганингизда хаёлимга бир латифа келди. Истасангиз, бу ҳафтанинг латифаси мендан бўлсин.

– Яхши бўларди, марҳамат.

– Хотини гапларини эшитмаганидан азият чеккан кекса эркак шифокор маслаҳатига борибди. Шифокор карлик даражаси қанчалигини билиш учун синаб кўриш кераклигини тавсия қилибди. Эркак хотини ошхонада овқат қилаётганида беш қадам орқасида туриб: «Нима овқат қилдинг, хотинжон?» деб сўрабди. Хотини жавоб бермаган экан, бир қадам, бир қадам яқинлашиб беш марта сўрабди. Энг охирида аёли ғазаб билан: «Нега бир нарсани беш марта сўрайсиз?! Тўрт марта товуқ шўрва қилдим дедим-ку? Кармисиз?!» дебди. Аслида хотиннинг эмас, эрнинг қулоғи кар экан...

– Чиройли латифа экан. Худбинлик мавзусига жуда ҳам мос келди. Оилавий турмушда баъзида эркак ўз хатоларини билмайди ва бутун қабоҳат ва англашилмовчиликни хотинидан деб билиб, ундан ғазабланади.

– Бу ҳафталик суҳбатимизни тугатадиган жумлани ҳам мен айтаман унда, қани кўрайлик-чи, айтганларингизни тўғри тушунибманми. Оилавий турмушда ҳамма ўз хатоларини кўриб, ўз янглишларини тузатишга ҳаракат қилса, ҳеч қандай муаммо қолмайди.

– Худди шундай.

ЎТТИЗ САККИЗИНЧИ ҚАДАМ

Моддий масалаларда турмуш ўртоғингнинг ҳам фикрини сўра

- Пул масаласини хотинимга қўйиб берсак, касод бўламиз. Аёллар пул сарфлашни билмайди.
- Ўз аёлингга қараб бутун аёлларни айблама. Ҳа, аёллар пул сарфлашни яхши кўради, савдо-сотик қилиб стрессдан халос бўлишади. Лекин ғоятда тежамкорлик билан, оилавий бюджетни ўйлаб, нимани қаерда сарфлашни яхши биладиган аёллар кўп.
- Ширин қаерда «чегирма» деб ёзилган бўлса, сеҳрлангандек ўша томонга ошиқади. Аслида ҳеч нарсага муҳтожлиги йўқ. Ўн йил харид қилмаса ҳам, уйдагилари унга етади.
- Аёллар ва эркакларнинг кийимга эҳтиёжи бир хил эмас. Аёллар учун кичик нарсаларнинг ҳам аҳамияти бўлгани сабабли кийинаётганида тақинчоқ, соч тўғноғичга ўхшаган аксессуарларни, пойабзал, сумка, катмон каби заруратларнинг кийимларига ҳамондай дарди йўқ. Шунинг учун эркак ўзининг пойабзал заруратини турмуш ўртоғининг пойабзал зарурати билан таққосламаслиги керак.
- Шундоғам таққослаб бўлмайди-ку. Таққослаб бўлмайдиган даражада катта фарқи бор. Харид масаласида анча-мунча келишолмаймиз.
- Сен пул сарфлаш масаласида Ширинга олдиндан ҳукм бераётгандексан, назаримда. Эркаклар ҳам пул сарфлашда исрофгарчилкка йўл қўяди. Масалан, баъзи эркаклар ўзига пул сарф-

лаётганида унчалик мулоҳаза қилмайди, лекин уй учун бирор нима оладиган бўлса, энг арзонини олиб, хотинининг жаҳдини чиқаради.

- Лекин мен ундай эмасман. Ошхонага харид қилганимда, егулик олганимда, энг сифатлисини, энг яхшисини олишга ҳаракат қиламан. Соғлом ва сифатли овқатланиш, айниқса, болалар учун шарт.

- Мен уй жиҳозлари, маиший техника каби аёлга кўпроқ зарур бўладиган нарсаларни харид қилаётганда, унинг фикрини олишни назарда тутгандим. Уй жиҳозлари инсон ҳаётида бир неча бор ўзгаради. Сифатлисини ва жуфтнинг ишини осонлаштирадиган хилидан олсанг, хотининг камроқ чарчайди ва вақти кўпроқ қолади. Шунинг учун уйга зарур жиҳозларни олаётганда, чўнтакка бироз офирлик қилса-да, хотиннинг истаганини олишга ҳаракат қилган маъқул.

- Бир неча ой олдин дазмол бузилди. Янги дазмол олиш арафасида яхшигина жанжаллашиб олдик. Бориб энг қимматини танлади...

- Эски дазмолни неча йил ишлатганларингни биласанми?

- Камида беш-олти йил ишлатилди, ҳойнаҳой.

- Аёл сифатсиз дазмол билан икки соатда қилган ишини яхши дазмол билан ярим соатда бажаради. Кичик совуткич жуда кўп овқатнинг чиқиндига ташланишига сабаб бўлади. Кичик кир ювадиган машина бир мартада ювиладиган кийимларни бир неча мартада ювилиши деганидир. Аввалгилар арзон иллатсиз бўлмас, қиммат ҳикматсиз бўлмас, деган сўзни бекорга айтмаган. Аслида бундоқ олиб қараганда, сифатли

матох сотиб олган эркак фойда қилади. Сифатли буюмлар узоқ йиллар ишлатилади ва пул тежаллади. Ҳатто аёл пулни ўйлаб, сифатсиз нарсани қилмоқчи бўлса, эркак уни сифатли харидга ташвиқот қилиши зарур.

– Тўғриси айтсам, ҳар доим арзон нарсани танлаб келдим...

– Ширин ҳам ҳар доим уй анжомларини ишлатганида, сендан ёзғириб қулоғингни қиздирса керак. Аёллар умрининг аксариятини уйда уй анжомларим билан ўтади. Шунинг учун уй билан боғлиқ масалаларда эркакнинг чўнтагига ҳаддан ортиқ оғирлик қилмаса, аёлнинг хоҳиш-истаклари биринчи даражали бўлиши керак. Уйга олинган нарсалар, деворнинг бўёқ ранги, янги уй қурилаётганида уй ичидаги тўшамалар, уйнинг фасади каби масалаларда уй бекасининг танлови муҳим.

– Тўғри айтасиз. Аслида рафиқамнинг айтганларини олмасам, нимадир бўлиб мен харид қилган нарсалар бирпасда бузилади, кейин хотиним танлаган жиҳоз уй тўридан жой олади.

– Бу ҳафтани ҳам бир латифа билан тугатамиз унда.

Бир эркак китоб дўконида сотувчига: «Сизда аёллар билан курашиб, зафар қозонган эркалар ҳақида китоб борми?» деб сўрабди. Сотувчи қўли билан нарироққа ишора қилибди: «Бор, жаноб, эртак китоблар анави қаторда!..»

ЎТТИЗ ТЎҚҚИЗИНЧИ ҚАДАМ

Муаммоларга бепарво бўлма

– Оилавий ҳаётда бирор муаммо чиқса эркалар, «қоч ёки кураш» услубини қўллашади. Ё муаммоларни кўрмаганга олиб, машаққатдан қочишади, ёки турмуш ўртоқлари билан билан яширин жангга киришади.

Фарҳод чуқур уҳ тортди:

– Аёл билан жанг қилмоқчи бўлган эркак енгилишга маҳкум. Автоматдай шиддатли, ханжардай кескир, теккан жойини чуқур жароҳатлаган «тил» деган қурол соҳиби билан жангга киришиш энг бошдан оқ енгилишни қабул қилишдир. Шунинг учун мен хотиним билан жанг қилмайман. Муаммоларни кўрмаганга олиб қўявераман...

– Машаққатдан қочиш уларни янада кўпайтиради. Шу сабабли эр-хотин бир-биридан совийди. Ҳолбуки, эркак уйнинг раҳбари ва оила учун маъсулдир.

– Хотиним билан тортишишдан кўрқаман. Шунинг учун у билан ҳеч нарсани гаплашишни хоҳламайман...

– Оилада баъзан кучайиб кетмайдиган тортишувлар бўлиши керак. Муаммо ва ташвишларнинг умуман муҳокама қилинмаслиги, ошкор этилмаслиги хаспўшланишини билдиради. Кичик тортишувлар турмушнинг туз-зираворидир. Муҳими, ҳаддан ортиқ ғазаб билан, ўзни бошқаролмасдан, ҳеч қачон юзма-юз бўлмайдигандек, кейин пушаймонлик олиб келадиган гаплар айтилмасин.

- Ширин бир марта менга шундай гап айтдики, эшитсангиз ишонмайсиз: «Сен тоғларни менга бўлган муҳаббатинг учун ёриб ўтмадинг, балки бу ишни машҳур бўлиб, номинг муҳаббат қаҳрамони сифатида юз йиллар давомида тилларда дoston бўлиши учун қилдинг!» деди. Юрагим оғриди...

- Жуда янглиш сўз айтибди-да. Қаттиқ қизишганда айтгандир ҳойнаҳой.

- Унинг ўлчови билан ўлчанганда айбим жуда катта эди. Эртаси куни меҳмонлар келади деб, кечки пайт торт қилмоқчийди. Торт учун юбор керак экан, мени кечаси дўконга сутга юбормоқчи бўлди. Бормадим. Унинг жаҳли чиқди. Ростдан ҳам унинг учун тоғларни тешганимда, икки қадамлик дўконга боришга эринмас эканман. Севган эркак тунда хотинига сут керак бўлса, дўкондан тайёр сутни олиб келиш нари турсин, керак бўлса сигир топиб, янги сут соғиб олиб келиши керак экан. Шунинг учун тоғларни унинг ишқида эмас, шуҳрат учун тешган эканман...

- Мен гоҳида тортишув керак деганимда, бундай қолипга сифмайдиган баҳсларни назарда тутмагандим. Аёллар кичик нарсаларни бўрттиришни яхши кўришади. Бундай ҳолатларда эркак жим бўлиши ва вазминлик билан вазиятга баҳо бериши зарур. Имкон қадар жавоб бермасин. Лекин ҳақиқатан муҳокама қилиниши керак бўлган мавзулар, муаммолар, самимият билан айтилиши, ҳис-туйғулар изҳор қилиниши, керак бўлса тортишиш ҳам керак.

- Сизга бир сирни очаман. Ширин хато қилганида эмас, ўзим хато қилганимда кўпроқ

тортишаман. Қайси куни бир китобда ўқидим: «Эркаклар хато қилганида узр сўраш ёки афсусда эканини айтиш ўрнига мудофаага ўтишни ва тортишишни афзал кўради». Шунини ўқиб, ўзимни қилган ишимни яхшироқ тушундим.

- Эркаклар хатоларига иқроп бўлиш ва узр сўрашни қудратдан айрилиш ва ожизлик сифатида кўрганлари учун, узр сўраш ва хатоларини тан олишдан қўрқишади. Ҳолбуки, эркак хатосини тан олганида хотинининг кўзида юксалади. Аёл учун бу севгининг эътирофи ҳисобланади.

- Мен жаҳлимни назорат қилолмай қолишдан қўрқиб, у билан тортишувга киришдан чекинаман...

- Ҳазабнинг сабаби кўп ҳолларда тўпланиб қолган аламзадалик бўлади. Аёллар гаплашиш билан ҳазабини ташқарига сочади, эркаклар гаплашишни унчалик ҳам севмагани учун жаҳлини ичига ютиб, тўплаб юради. Хотинингдан жаҳлинг чиққанида буни унга билдиришдан тортинма. Эркакларнинг ҳам қалби бор, ҳис-туйғуси бор, туйғуларни кўрсатиш хотининг олдида қадрингни туширмайди, аксинча, орттиради.

- Биз эркакларга ҳис-туйғуларимизни кўрсатиш ожизлик экани уқтирилган. Эркаклар йиғламайди, эркаклар ҳар доим кучли бўлади, дейилган. Ўзимизни ҳар доим бир қалқон ортига яширдик...

- Ошкор этилмаган туйғулар ҳазабга айланиб, портлашга ёхуд эркакнинг сирли аразига айланиб қолади. Ҳатто болалиқдан эркак-аёл фарқининг аёнлигини кузатиш мумкин. Ўғил

болалар эътибор кўрмаса ё аразлайди, ёки аламзада бўлади. Қиз фарзанд эса шов-шув қилади, йиғлайди, атрофдагиларнинг диққатини жалб қилишга уринади.

– Кап-катта бўлганларида ҳам шу феъл-атвори давом этади, деяпсиз-да?

– Неча ёшда бўлишидан қатъи назар, ҳар бир аёлнинг ичида албатта қиз боланинг руҳи яшайди. Ҳар бир эркакнинг ичида эса катта бўлмаган ўғил боланинг кўнгли бор. Эркак ва аёл шунинг унутмасдан бир-бирларига муомала қилишса, жуда кўп муаммоларга ечим топилади.

– Бу гапларингизни ҳеч қачон унутмайман!

– Бу ҳафтанинг ҳам охирига келдик. Кейинги ҳафта сўнги қадам билан учрашувимизни тугатамиз.

ҚИРҚИНЧИ ҚАДАМ

Севишни ўрган

– «Севиш скрипка чалишдай гап. Билмайдиган одам чалса, хунук овозлар чиқади», деган гап бор. Скрипка чалишни билган одамгина ундан чиройли садолар таралишига муваффақ бўлади. Севишни билган одам эса бунинг мукофотини олади.

Бир деҳқондан «Сигиринг қанча сут беради?» деб сўрашибди. «Сигирим ҳечам сут бермайди, сутни мен ундан соғиб оламан!» дея жавоб қайтарибди.

– Меҳр-муҳаббатга эришиш учун ҳаракат қилиш керак, деяпсиз-да?

– Ҳа. Севги бобида зикна бўлмаслик керак. Севиш – осон, муҳими севишни билиш! Севишни билган киши ўзига ёққандай эмас, балки севилиси ёқтиргандай сева олган кишидир. Севиш – севганимиз учун кўнглимизга ёқмаган нарсаларни қилишимиз демакдир. Ана ўшанда севгининг қадри бўлади.

– Аёл билан эркакнинг севги тили бошқача, тўғрими? Буни жуда чиройли тасвирлаган бир латифа бор.

Тунда эр-хотин бирга бўлгандан кейин эркак орқасини ўгириб, ухламоқчи бўлибди. Аёл: «Хўжайин, мени севасизми?» деб сўраса, эри: «Бироз олдин севдим-ку!» деб жавоб берган экан.

– Эркакларнинг севги тили кўп ҳолларда жинсий ҳаёт, аёлларнинг севги тили эса чиройли сўздир. Албатта, ҳар доим истиснолар ҳам бўлади. Мавлоно Румий ҳазратларининг бир сўзлари бор: «Эй, кўнгли, баҳор фаслининг қонуни шу – аввал мушук миёвлайди, кейин булбул сайрайди». Эркак миёвлаганида жуфти келади, лекин эркак булбул бўлишни унутади. Фақат миёвласа, бир муддатдан сўнг жуфти мушукликдан истеъфо бериб, сичқон бўлади. Эридан қочади. Эркак эса хотинини қувлар экан, баҳорни ўтказиб юбориб, фақат қишда яшайди. Кўра олганлар учун табиатда инсонга ўрнаклар кўп.

– Чиндан ҳам чиройли ўрнак.

– Эркак рафиқасига қандай тегинишни билиши керак. Аёлларнинг териси эркаклардан кўра нозик бўлгани сабабли бироз сезгирдир. Қолаверса, аёлларнинг мушаклари эркак мушакларининг ярмига тенг. Шунинг учун рафиқангга қаттиқ тегинма, чунки оғриқни сен-

дан кўра кўпроқ ҳис этади. Жони оғриганида «Нима бўлибди, ҳамма нарсани бўрттирасан, секингина ушладим-ку!..» дема, сен оҳиста деб билганинг унинг жонини оғритади.

– Буни билмасдим. Ширин билан бу борада кўп тортишамиз. Мен уни инжиқлигидан «оғри-япти» деб баҳона қиляпти, деган хаёлга борардим.

– Унга оҳиста тегиниш, уни оҳиста кучиш, унинг сочларини силаб, қўлидан тутишга бе-фарқ бўлма. Ҳар сафар қучганингда уни ётоққа ирғитсанг, сендан узоқлашади. Эркак учун бундай қилиш биров қийин бўлиши мумкин, лекин севги машаққат талаб қилади, ғайрат, фидойи-ликни тақозо этади. Сен хотинингдаги севгига бўлган эҳтиёжни аритсанг, у ҳам сенга мўл-кўл жавоб беради.

– Шунинг учунмикан, Ширинни қачон қучоқламоқчи бўлсам, қўлимдан бир баҳона билан сирғалиб чиқади...

– Аёллар қучишни, тегинишни севадилар. Бундан қочса, сенинг ниятингдан шубҳаланганни учун бўлиши мумкин. Никоҳда жинсий ҳаёт бўлади ва албатта бўлиши керак, лекин аёлнинг жисмига тегинишдан аввал кўнглини олиш зарур.

– Кўнглини олсам ҳам, ўзини ўйлайдиган манфаатпарастсан, дейди...

– Фақат у билан бирга бўлишни хоҳлаган кечангдагина унга яхши муомала қилиб, ширин сўзлар айтсанг, ана шунда ўзини ўйлайдиган, дейди. Чунки жуда кўп аёл бу борада шикоятчи.

– Бу мавзуда яна бир кичик латифа айтсам бўладими?

Бир эркак тунда хотинининг ёнига яқинлашибди. «Гўзалим, севимли рафиқам, ягона севги-гилам эрига тайёрмикан?» дебди. Хотини: «Бир ҳаммомга бориб келай, кейин...» дебди. Аёл ҳаммомдан чиқиб келаётганида гиламнинг четига оёғи тойиб йиқилибди. Эри хавотир билан учиб турибди: «Нима бўлди, ягонам? Тузукмисан?» Аёлга ҳеч нарса бўлмабди. Бирга бўлгандан кейин яна ҳаммомга кетибди, қайтаётганида яна ўша ерда йиқилибди. Бу сафар эри ётган жойидан бақирибди: «Бўлди-да! Кўзингга қарасанг бўлмайдими, кўрмисан?!»

– Маъноли латифа. Бундай ҳолатда албатта аёл эркакнинг манфаатпарастлигини ўйлайди. Майда нарсалар аёллар учун жуда аҳамиятли. Майда гўзалликлар ҳам, нохушликлар ҳам аёлларнинг назаридан четда қолмайди. Эркак қилган ишини пайқамаслиги, лекин бу иши билан хотинини қаттиқ жароҳатлаши мумкин.

Аёллар учун кичкина нарсалар аксарият пайтларда катта нарсалардан кўра қадрлидир. Аёлинг учун машина олишинг эмас, калитни бераётганда унга айтган сўзларинг ва юзингдаги ифодаларнинг маъноси муҳим. Машина олганинг учун фақат ўша куни севинади, лекин ширин сўзингни ҳар эслаганида жилмаяди.

– Аёллар майда нарсалар билан севина оладилар, лекин биз эркаклар майда нарсаларни фақат унутамиз.

– Эркаклар майда нарсаларга эътибор қаратиши учун ўзига яраша ҳаракат қилиши керак. Эркаклар майда деб қараган нарсалари аслида жуда катта ва аҳамиятли бўлиб кўринади. Масалан, тозалик қоидалари оилавий ҳаётнинг май-

да-чуйдалари каби кўринади, лекин уларсиз ҳам бўлмайди. Ҳидга эътиборли бўлиши керак, тиш ва тирноқ покизалиги ниҳоятда муҳим. Эркак кундузи ишхонасида пиёз-саримсоқ еган бўлса, хотинига яқинлашишдан аввал оғиз ҳидини бартараф қиладиган чораларни топиши даркор. Соқол-мўйлови бўлса, тартибланган ва тоза бўлиши лозим. Уйга тер ҳиди билан келган бўлса, душ қабул қилиши керак, хотинига ёқадиган ифорлар ишлатиши жоиз.

– Бу айтганларингиз менимча майда эмас, жуда ҳам эътиборталаб нарсалар. Аёл ҳам, эркак ҳам тозалikka диққат қилиши керак. Одам турмуш қурганидан кейин унинг жисми фақат ўзи эмас, турмуш ўртоғи учун ҳам аҳамиятли бўлади.

– Сўнгги қадам сифатида мавзуни яқунлаймиз. Эркак севишни билиши, аёлининг жисмига тегинишни ва кўнглини олишни ўрганиши керак.

– Аёл қалбининг калити ширин сўз эканини ўргандим.

– Аёл қалбидан жой олганидан кейин тахтида шоҳ бўлишни хоҳласанг, яна бир нечта майда нарсаларга эътибор беришинг керак. Рафиқанг билан гаплашаётганигда буйруқ ва кўрсатма бериб эмас, илтимос ва талаб-истак оҳангида гаплашсанг, миннатдорчилик билдиришни унутмасанг, жони дилдан сенга хизмат қилади. Сени бошига тож қилади. «Менга чой қуй!» дейиш билан «Жоним, бир чой қуясанми?» дейиш орасида аёл учун катта фарқ бор. Иккисида ҳам олиб келади, лекин чиройли сўрашни билсанг жону дилдан бажаради. Сен ҳам чойни завқланиб ичасан.

– Ҳар доим чойнинг таъми бир хил бўлмайди, демак, бунинг сабаби хоҳламай дамлаганида экан-да.

– Чиройли сўзлар, ширин ҳазиллар, бирга кўлашамаман деб, қалбига озор берадиган бўлсанг, ўхшаган бемаъни мурожаат билан рафиқасига севгисини кўрсатмоқчи бўлган бир эр ҳақида эшитгандим.

– Бу ҳазил эмас, очиқдан-очиқ ҳақорат қилиш! Бир марта мен ҳам Ширинга совуқ ҳазил қилгандим, бир ҳафта мен билан гаплашмади.

Бир байрамда ишхонамдан кичик, безалган кути топиб олдим. Ширинга бир ҳазиллашгим келди. Совға қутининг ичига бир дона хатчўп қўйиб, чиройли қилиб ўраб уйга олиб келдим. Ширин қутини кўриб, жуда ҳаяжонланди. Қутини очиб, қаттиқ хафа бўлди. Устидан кулдим, деб ўйлади, ҳолбуки, шунчаки ҳазиллашгандим.

– Хато қилиш инсонга хос. Хато қилганигда уни қучиб, кўзларига қараб севгингни изҳор қилсанг, муҳаббатингиз янгиланади ва хатоларни ювиб кетади. Жуда чиройли бир аёлга келишган ва бадавлат бўлмаган эрини кўрсатиб: «Сен шу одамни қандай ёқтирдинг, қандай севдинг?» деб сўрашибди. Аёл шундай жавоб берибди: «Унинг кўзлари жуда ҳам гўзал, сиз унинг кўзларини ҳеч қачон менчалик яқиндан кўрмаганингиз учун чиройини ҳам кўролмайсиз». Аслида четдан қараганда, эркакнинг кўзлари жуда гўзал дейдиган даражада эмас. Лекин аёл кўзларда жуфтнинг ўзига бўлган севгисини, муҳаббатини кўргани учун

сизга миннатдорчилик билдираман. Севгин-
гиз учун, оилавий ҳаётингиз учун саъй-ҳаракат
қилдингиз, қадамлар қўйдингиз. Бир неча йил
аввал бир-бирингизга етишишда йўлингизга
тўсиқ бўлган тоғларни бир-бирингизга бўлган
буюк муҳаббат билан ошиб ўтдингиз. Ўзингиз
истаб, хоҳлаб ўртангиздаги тоғларни парчалаб
ташладингиз! Биз эса муҳаббат нималарга қо-
дир эканини сизларнинг шарофатингиз билан
кўрдик.

– Катта раҳмат!..

ТАМОМ

by - Abbralova